

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXV (2) 2016

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

UDK 811 (082)(051)
Ba 418

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

*Sankt-Peterburgskij
gosudarstvennyj universitet*

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Rick Derksen

Universiteit Leiden

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Artūras Judžentis

Vilniaus dailės akademija

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

Liepājas Universitāte

Nicole Nau

*Universytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

William R. Schmalstieg

Pennsylvania State University

Wojciech Smoczyński

Uniwersytet Jagielloński

Bonifacas Stundžia

Vilniaus universitetas

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Jānis Valdmanis

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Anna Frīdenberga (latviešu valoda), Trevor G. Fennell (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Anna Frīdenberga (Latvian), Trevor G. Fennell (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvia

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2017

ISSN 1691-0036

ISBN 978-9934-18-255-6

SATURS – CONTENTS

Raksti – Articles

- Anna FRĪDENBERGA
Variantums Georga Manceļa teksts 5
- Artūras JUDŽENTIS
Žodžio *vienat* kilmė, vartojimas ir reikšmė 21
- Rolandas KREGŽDYS
Proper Names in the *Dictionary of Polish Loanwords in Lithuanian* . . . 35
- Jūratė PAJĒDIENĒ
Sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai Jono Bretkūno
Naujojo Testamento vertime (1579–1580). 61
- Alma RAGAUSKAITĒ
Germaniškos kilmės kėdainiečių antroponimai XVII–XVIII a.
Kėdainių miesto istorijos šaltiniuose 111

In memoriam – Obituaries

- Ojārs Bušs (28.04.1944–03.01.2017)
(*Sanda Rapa*) 129

Recenzijas – Reviews

- Lietuvių kalbos ideologija. Norminimo idėjų ir galios istorija.*
Sudarė Loreta Vaicekauskienė ir Nerijus Šepetys.
Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2016
(*Pēteris Vanags*) 134

- Izdošanas principi – Publication Policy** 141

VARIANTUMS GEORGA MANCEĻA TEKSTOS

Anna FRĪDENBERGA
 Latvijas Universitātes
 Latviešu valodas institūts

0. Ievads

Vārddarināšanas varianti ir būtiska rakstu valodas pazīme, tie ir raksturīga dinamiskas vārddarināšanas sistēmas attīstības izpausme. Rakstu valodas veidošanās sākumposmā (17. gs.) ir vairākas vārddarināšanas līdzekļu lietojuma iezīmes, kas atklājas, analizējot Georga Manceļa tekstu kopumu. Tās ir 1) viena afiksa dažādu variantu lietojums rakstu valodā (šeit rodas jautājums par runātās tautas valodas un tekstu attieksmi); 2) viena vārddarināšanas celma dažādu atvasinājumu variantu paralēls lietojums rakstu valodā; 3) vārddarināšanas līdzekļu (dažādu modeļu) variantums – proti, tie lietoti kā sinonīmi.

Georgu Manceli uzskata par nozīmīgāko 17. gadsimta autoru un latviešu rakstu valodas aizsācēju. Alvilks Augstkalns raksta, ka Mancelis radīja latviešu rakstu valodu – no pirmo reliģisko rakstu tradīcijas materiāla un no dzīvās latviešu tautas valodas (Augstkalns 1931: 178). G. Mancelis pirmais centies ieviest rakstības principus un ievērot konsekvenci, diezgan konsekventi šķīris, piemēram, locījumu homoformas. Taču uz vārddarināšanas variantiem vai uz afiksu variantiem tas neattiecas. Viņš pārvarēja iepriekšējo tekstu haotisko rakstību un ieviesa kaut cik noteiktas normas, izstrādāja konsekvētāku rakstības sistēmu un nostiprināja vidusdialekta zemgaliskās izloksnes par rakstu valodas pamatu (Ozols 1965: 152).

Raksturojot vārddarināšanas variantus, visbiežāk runā no mūsdienu literārās valodas normas aspekta, un tad pārsvarā par atzīstamu mēģina novērtēt vienu no variantajām vienībām (Baltiņa 1997: 73). Mūsdienu literārajā valodā varianti visu laiku tiek precizēti, vērtēti, normēti, kodificēti (Freimane 1993: 102). Savukārt no valodas vēstures aspekta variants vērtējams kā valodas attīstības objektīva pazīme. Maija Baltiņa savos pētījumos par Ernsta Glika Bībeles valodu īpašu uzmanību pievērš E. Glika attieksmei pret variantiem un secina, ka E. Glikas apzināti atstāja variantās formas tekstā (Baltiņa 1986: 34). 17. gadsimta rakstu valodā bijis ne mazums gan morfoloģisko formu, gan sintaktisko konstrukciju, gan leksēmu variantu, kas ir raksturīgi jebkuras literārās valodas sākotnei. Tas attiecas arī uz Georga Manceļa darbu korpusu, kur sastopams gan dažādu vārddarināšanas līdzekļu paralēls izmantojums, gan arī afiksu varianti. Jāpiezīmē, ka rakstu valodas vēsturē sastopamo nevar analizēt sastatījumā ar vēlamo vai mūsdienās iedibināto literārās valodas normu, vērtēt kā pareizi vai nepareizi attiecībā pret šo normu.

1. Afiksa varianti

G. Manceļa tekstos ir raksturīgs dažādu viena afiksa variantu lietojums, piemēram, izskaņas *-nieks* dažādo variantu – *-enieks*, *-inieks*, *-nieks* – paralēls lietojums darinājumos, turklāt visi trīs varianti viņa tekstos pastāv līdzās. Mūsdienu latviešu valodā šo variantu lietojums dažkārt skaidrots ar labskaņu vai arī kāda varianta teritoriāla lietojuma atšķirībām.

16. un 17. gadsimta tekstos nepārprotami ir atvasinājumu ar *-enieks* pārsvars. M. Baltiņa to skaidro gan ar veclatviešu rakstu tradīciju, gan arī ar to, ka šis izskaņas variants bijis izplatīts tajās Kurzemes un Vidzemes izloksnēs, uz kuru pamata veidojās rakstu valoda, kā arī Rīgā dzīvojošo latviešu vidū (Baltiņa 1984: 135). Tomēr lietojumā vērojama raiba aina. Izskaņas *-enieks* pārsvars sarūk 18. gadsimta rakstu valodā, paplašinās izskaņas *-inieks* lietojums. Šī tendence kļūst neapšaubāma 19. gadsimta vidū. Domājams, ka šis izskaņu variantu svārstības saistītas ar valodas skanisko līmeni, resp. vārdarināšanas attieksmēm ar fonoloģiskajām likumībām (Baltiņa 1984: 139). Jānis Endzelīns min, ka *-en-* izskaņās ar *-nieks* sastopams it sevišķi Kurzemes rietumos un vidienē, arī Vidzemē, kamēr piemēri ar *-in-* zināmi no Latgales, Sēlijas u. c. Īsākajās formās patskanis *n* priekšā īpaši tur, kur rastos neērta līdzskaņu grupa (*cn*, *dzn*, *ln* utt.), tomēr piemēri par to neliecina (ir gan vienādi, gan otrādi). Patskaņa *i* resp. *e* liktenis *n* priekšā ir pakļauts arī individuālām un dialektiskām svārstībām (Endzelīns 1951: 362).

G. Manceļa darbos ir sastopami visi trīs varianti. Piemēram, G. Manceļa tekstos paralēli lietotas formas ar *-enieks* un *-inieks* – *grēcenieks* un *grēcinieks*, *licenieks* un *licinieks*, *sedlenieks* un *sedlinieks*, ar *-nieks* un *-enieks* – *ienaidnieks* un *ienaidenieks*, *mednieks* un *medenieks*, *patgalvnieks* un *patgalvenieks*, gan arī ar *-nieks* un *-enieks* – *namnieks* un *naminieks*, *saimnieks* un *saiminieks*, *zemieks* un *zeminieks*. Vairākiem vārdiem G. Manceļa tekstos ir sastopami visi trīs varianti *-nieks*, *-enieks* un *-inieks*. Tādi ir *mutnieks*, *mutenieks*, *mutinieks*; *vaktnieks*, *vaktenieks*, *vaktinieks*; *viltnieks*, *viltenieks*, *viltinieks*; *virsnieks*, *virsenieks*, *virsinieks*. Turklāt visi trīs varianti lietoti arī vienā tekstā. Piemēram, Manceļa sprediķu grāmatas 2. daļā ir *viltnieks*, *viltenieks*, *viltinieks*. Viena teikuma robežās dažādi varianti gan netiek lietoti, tomēr arī konsekvences lietojumā saskatīt ir grūti. Te arī grūti spriest par tekstu veidošanas stratēģiju – ka būtu, teiksim, vienos sprediķos viens variants, bet citos cits. Lai gan, piemēram, variants *viltinieki* vairāk lietots teksta pēdējā daļā, bet *viltnieki*, *viltenieki* – sākumdaļā. Ņemot vērā, ka G. Mancelis pie savas sprediķu grāmatas strādāja 17 (pēc citiem avotiem 20) gadus (Baltiņa 1986: 31), var arī pieņemt, ka šie teksti tapuši ilgākā laikā periodā un līdz ar to vērojamas atšķirības.

Winji lickuścheeß no to leelu Willtneeku to Wällu peewillteeß (LP2 162₅₋₆).

.. *tadehļ tee tohp arridfan* **Willteneeki** *dāhwāti / ka tee ghaŗŗus Pahtarus* *fkaitijušchi* (LP2 164₁₅₋₁₆).

.. *unnd ka tee to ghribbeja peekraht{pekraht}* / *šatzija: Juhβ* **Willteneeki** (LP2 382₂₂).

2. Substantīvu un adjektīvu derivatīvie varianti

Vienas saknes atvasinājumi, kas darināti ar atšķirīgiem afiksiem, mūsdienās nereti tiek diferencēti kā paronīmi, tātad vārdu pāris, kas atšķiras ar kādu semantisku niansi, latviešu valodniecībā tos īpaši pētījusi Inta Urbanoviča. Šī tendence aktualizējas valodas praksē. Gan varianti, gan sinonīmi var kļūt par paronīmiem valodas normēšanas procesā (Urbanoviča 2011: 55). Senajos tekstos šie vienas saknes atvasinājumi lietoti kā sinonīmi, parasti bez nozīmes atšķirības. Jāpiebilst, ka vārdi, kas atbilst paronīmu pazīmēm, arī mūsdienu latviešu valodā ikdienas saziņā bieži tiek lietoti bez nozīmes atšķirības, tomēr to semantiskās nianse noteiktā kontekstā var noderēt (Urbanoviča 2011: 72).

Piemēram, paronīmi mūsdienu latviešu valodā mēdz būt substantīvu sufiksālie atvasinājumi ar *-ājs* un *-ējs*. Savukārt G. Mancelļa tekstos vārdiem *dzērājs* un *dzērējs* ir sinonīmisks lietojums, tiem nav raksturīga tāda semantiskā diverģence kā mūsdienu latviešu valodā, abi atvasinājumi lietoti ar nozīmi 'dzērājs'. „Zālamana pamācībās“ tie pat ar šo nozīmi sastopami vienā teikumā.

Nhe efsi Starrpan teems **Dfehreyeems** *und Plietenekeems / aifto te* **Dfārajai** *vñ Plieteneeki iβniext* (Sal 76₁₋₃).

Atvasinājumi *dzērājs* un *dzērējs* 'dzērājs' sastopami arī Mancelļa sprediķu grāmatā, kur tiem līdzās arī citi darinājumi, kas lietoti kā sinonīmi tiem, – *plītnieks*, *dzirulis*.

.. *wings nhe gir* **Dfehreis** / **Plietneex** / *nhe gir Rehjeis / nhe barrahβ / nhe kaujahβ* *ar tōw und Kaimineem* .. (LP2 271₂₂₋₂₃).

Aifto taβ šwāhtz Apuštuls Pahwils šacka / ka tee **Plieteneeki** / *tee* **Dfāhrajai** / *tee* **Dfirruli** *(tee Suhpuhtes) to Deewa Wallstibu nhe manntohβ* (LP2 299₂₆₋₂₉).

Mūsdienu latviešu valodā izplatītākie ir adjektīvu sufiksālie paronīmi (Freimane 1993: 106). Viens no tipiskākajiem paronīmu pāriem ir adjektīvi ar *-īg-* un *-isk-*, tiem izveidojušās atšķirīgas semantiskās funkcijas. Senajos tekstos nevar runāt par piedēkļu *-īg-* un *-isk-* konkurenci un semantisko diferencēšanos – iespējams, tā notikusi rakstu valodas vēlākā attīstības posmā. G. Mancelim sastopami daži atvasinājumi ar *-īg-* un *-isk-*, kam ir viens vārdarināšanas celms, piemēram, *brīnīgs*, *brīnīskis*; *dievīgs*, *dievīskis*, *tēvīgs*, *tēvīskis*.

Piemēros šie atvasinājumi lietoti ar vienu nozīmi – *brīnīgs*, *brīnisks* ‘brīnišķs jeb brīnišķīgs’; *tēvīgs*, *tēvīskis* ‘tēvišķs’.

Deews gir Zillwähx tappis. Auxaku und brienighaku Leetu muhscham juhß nei attrafßeeta / nei dfirrethßeeta (LP1 77²¹⁻²²).

Ko Deews py mums darriyis gir / vnd sawu leelu brienifku darrbu / ļohte dahge gir tas mums atpizis (LGL 343²⁶⁻²⁷).

Wings gir mums schäloyis / Aran Tähwigu Miläftibu: (LGL 257²⁵⁻²⁶).

MEhs patteitzam töw / O lehnix Deews / Par tawu Thäwifku schälaftibu (LGL 410¹⁷⁻¹⁸).

Tomēr īsti salīdzināt adjektīvu ar *-īg-* un *-isk-* semantiku senajos tekstos nevar, jo atvasinājumu ar *-isk-* ir ļoti maz, bez tautību nosaukumiem gandrīz tikai šie dažī minētie. G. Mancelim visvairāk lietoti adjektīvi ar piedēkli *-īg-*. Ar laiku daļa no tiem zuduši, to vietā stājušies citi piedēkļi, piemēram, *-isk-*, *-išk-*, *-ain-* u. c., dažreiz atvasinātā adjektīva vietā vēlākos laikposmos atributīvā funkcijā lietots lietvārda ģenitīvs, reizēm – arī adjektīvs bez piedēkļa (Blinkena 2002: 169). Vai arī adjektīva ar piedēkli *-īg-* vietā lieto *-iškīg-*. Piemēram, G. Mancelim vārds *bērniġs* – sastopams ar nozīmi ‘bērnišķīgs’, šī nozīme dota arī viņa vārdnīcā „Lettus“.

Bett kad es Wiers tappu / attfahyohß es no Bährnigu dabbu (LVM 62²³⁻²⁴).

Kindifch/ Bernigha dabba (L 101B¹⁸⁻¹⁹).

Pirmajās gramatikās adjektīvu piedēkļi nav minēti. J. Langijs savā gramatikā (1685) min paralēli adjektīvus ar *-isks* un *-īgs*, nediferencējot to lietojumu, blakus tiem norādot arī īpašības ģenitīvu. *Deewifki (Deewigi) Wahrdi, das ift Deewa Wahrdi. Tähwifka (Tähwiga) Semme das ift Tähwa Semme* (Blese 1936: 371). Adjektīvu atvasināšanu ar *-isk-* (*-išk-*) un *-īg-* nodaļā par vārdu atvasināšanu pirmo reizi savā gramatikā aplūko G. F. Stenders (Stender 1761: 9). Viņš arī semantiski diferencē dažus adjektīvus ar *-īg-* un *-isk-*, aprakstot to motivāciju un darināšanu (Stender 1783: 158–159), jāpiebilst gan, ka, piemēram, atvasinājumiem *dievīgs* un *dievišķs* vācu valodā atbilst viens vārds – *göttlich*.

3. Vārddarināšanas līdzekļu sinonīmija

Vārddarināšanas līdzekļu sinonīmija senajos tekstos ir plaši izplatīta, viena vārddarināšanas celma atvasinājumi, kas darināti ar atšķirīgiem līdzekļiem – proti, ar atšķirīgiem afiksiem, bieži lietoti bez semantiska šķiruma. G. Mancelim ar vienādu nozīmi lietoti darinājumi ar derivatīvo galotni un piedēkli, kā arī viena celma atvasinājumi ar dažādiem piedēkļiem. Piemēram,

draudze un draudzība, buršana un burvība, pateikšana un pateicība. Tekstā nereti ir grūti precīzi noteikt darinājuma nozīmes nianšes. Tāpēc vērtīgs avots ir G. Manceļa vārdnīca „Lettus“, kur par vārdu sinonīmiju var spriest pēc tā, ka tie minēti vienā šķirklī un ka vācu valodā tiem atbilst viens vārds. Piemēram, kā sinonīmi vārdnīcā minēti vārdi *bēdāšana* un *bēdas* ‘bēdas’, *domāšana* un *domas* ‘domas’, *liksmošana* un *liksmība* ‘liksmība’. Senajos tekstos nevar runāt par bloķēšanas efektu, kas bieži vien raksturīgs konkurējošiem afiksiem, kad viena forma bloķē otru sinonīmijas dēļ un tiek lietota tikai viena.

Leid / bāhdas / bāhdafchana (L 116B₁₄₋₁₅).

Gedanck / dohmas / dohmafchana (L 71A₂₄₋₂₅).

Wonne / Liexmība / Liexmofchana (L 214A₁₋₂).

Svarīgi ir salīdzināt arī dažādus avotus – piemēram, vārdnīcu „Lettus“ un reliģiskos tekstus. Vārdi *pateicība* un *pateikšana* vārdnīcā „Lettus“ ir doti vienā šķirklī, tātad vācu valodā atbilst viens vārds. *Danck / Pateitzība / Pateickfchana* (L 45A₂₅₋₂₆). Šie vārdi ir sastopami līdzās arī tekstā. Piemēram, Manceļa dziesmu grāmatā tie ar nozīmi ‘pateicība’ pat lietoti vienā un tajā pašā dziesmā.

Thöw peedārr ghohtz vnd flawa / Patteickfchana vnd fskaidriba (LGL 408₁₂₋₁₃).

Vsjemm fcho Patteitzības Vpperi / O Tāhws vnd Radditais (LGL 408₁₆₋₁₇).

Iespējams, zināmā mērā vārddarināšanas afiksa izvēli – proti, konkrētā atvasinājuma lietojumu – ietekmē arī agrākie teksti, jo reliģiskajos darbos teksts nereti tiek pārņemts nemainīts no iepriekšējiem izdevumiem vai saglabājas nemainīgi stabili vārdu savienojumi. Piemēram, arī 1615. gada dziesmu grāmatā, kas ir Vidzemes luterāņu dziesmu grāmatas 1. izdevums (Seniespiedumi: 42), ir vārdu savienojums „pateikšana un skaidriba“, tāpat kā G. Manceļa sastādītajā dziesmu grāmatā, kas ir Vidzemes luterāņu dziesmu grāmatas 2. izdevums, tālāk gan teksts atšķiras. (Protams, lai salīdzinātu šos tekstus, būtu precīzāk jāpēta avoti, kas ir Manceļa dziesmām pamatā.) Arī Manceļa sprediķu grāmatā ir gadījumi, kad *pateikšana* un *pateicība* lietoti blakus – kā šajos piemēros vienā tekstā.

Ta Pateickšchana buhß Deewam tahß Dahwanas kattras Winjam no Širrds patix / ka Wings patz šacka peekta=deßmita Dfeßma` : Kaß Pateizibu uppere / tahß šlahwe mann (LP1 228₁₀₋₁₂).

Šlawa / Ghohds unnd Pateickfchana gir töw šatzita (LP1 338₇₋₈).

.. und kallpojeta juhšsam Kungham Chrifto / ar Klaušifchanu /Deewu Peeluhkšchanu / Dfeedafchanu und Pateickšchanu (LP1 411₁₅₋₁₆).

Zināmā mērā vārda *pateikšana* lietojumu var skaidrot ar to, ka daži teksti gluži kā formula tiek pārņemti no vieniem reliģiskajiem tekstiem nākamajos, piemēram, vārdrinda „slava, gods un pateikšana“. Tomēr vārds *pateikšana* ir arī citos piemēros. Dažos gadījumos var domāt, ka vienā teikumā (kā pēdējā piemērā) lietoti atvasinājumi ar vienu un to pašu piedēkli – šajā gadījumā ar piedēkli *-šan-*.

Protams, grūti spriest, kā G. Mancelis ir veidojis tekstu. Bet skaidrs ir tas, ka viņš nevairās tekstā līdzās lietot viena vārddarināšanas celma (un vienas nozīmes) vārdus, kas darināti ar atšķirīgiem vārddarināšanas afiksiem.

4. Atvasinājumu ar *-ums* un *-ība* sinonīmiskais lietojums

Valodā ir raksturīgi vārddarināšanas tipi, vārddarināšanas modeļi, kam ir tieksme funkcionēt paralēli. Piemēram, atvasinājumi ar *-ums* un *-ība*. Raksturīgi, ka G. Manceļa tekstos atvasinājumi ar *-ums* un *-ība*, kam pamatā ir viens vārddarināšanas celms, tiek lietoti ar vienādu nozīmi, kā sinonīmi, it sevišķi tas attiecas uz vārddarināšanas modeli – īpašību nosaukumi, kas atvasināti no adjektīviem.

Īpaši bieži šādi piemēri ir vārdnīcā „Lettus“, kur šķirkļa vārdam vācu valodā kā atbilstošs tulkojums doti abi darinājumi latviešu valodā, piemēram, *skaistība, skaistums; lētība, lētums; vecība, vecums; stiprība, stiprums; nešķīstība, nešķīstums; kārība, kārums; saldība, saldums*.

Zierd / krahsņums / krahsņniba / skaištums / skaištība (L 220A₁₉₋₂₂).

wolfeile / vilītas, lähtums / lehtība (L 213B₄₋₅).

stärcke / stipprība / stipprums (L 174A₂₆₋₂₇).

feſte / ſtipprums / ſtipprība (L 194A₄₋₅).

Atvasinājumi ar *-ums* un *-ība* kā sinonīmi lietoti arī tekstos. Piemēram, Manceļa sprediķu grāmatas 1. daļā, kur ir vārds *spožība* ar nozīmi ‘spožums’, dažas rindiņas tālāk tādā pašā kontekstā lietots atvasinājums *spožums*.

.. *muħſſu Meeſſu und Aſſini us=jemmeeß / buhtu ghann ſawu Deewiſku Ghohdu / Spohſchību / unnd Skaidribu allafch par pillu warrejis lickt redſeht* (LP1 219₅₋₇).

.. *tad paticka tam / to Spohſchumu un Skaidribu ſawas Deewibas ſcheitan preekſch teem Mahzekleem pa=radiet* (LP1 219₁₅₋₁₈).

Kā sinonīmi vienā avotā lietoti arī vārdi *tumsība* un *tumsums* ar nozīmi ‘tumsa’.

.. *noweltz tohß Darrbus tahß **Tumsības** / unnd apweltz tahß Bruņņas tahß Ghaischumas* (LP2 355₂₆₋₂₈).

*Wings lix töw Rohkas und Kahjas šaseet / und **Tumsūmā** ißmeft / kurr buhß Kaukšchana unnd Sohbo=Triesešchana* (LP2 354₂₃₋₂₅).

Mūsdienās šiem vārddarināšanas modeļiem ir raksturīgas semantikas, motivācijas u. c. atšķirības. Pievienojot izskaņu *-ība* adjektīvu celmam, parasti norāda uz vispārīgu īpašību, pazīmi (Baltiņa 1976: 120). Atvasinājumus ar *-ums* pārsvarā lieto, ja īpašības, stāvokļus uztver vairāk vai mazāk konkrēti.

Deverbālajiem atvasinājumiem ir ļoti nedaudz vārddarināšanas celmu, no kuriem G. Manceļa darbos ir darinājums gan ar *-ība*, gan ar *-ums*. Tādi ir – *noziedzība*, *noziegums*; *radība*, *radījums*. Arī šiem atvasinājumiem ar *-ums* un *-ība*, kas darināti no viena vārddarināšanas celma, semantiskā diverģence nav novērojama.

Piemēram, *radījums* un *radība* lietoti ar nozīmi ‘radišana’, tātad apzīmējot procesu.

*Vnd ka Deewa Gharrs **Raddijuma** Laikā us teem Vhdeneem liddinajahß* (LP1 530₂₉₋₃₀).

*Šcho Deewa Padohmu Adams und Ewa muhšō Wätzaki nhe jehme währà / tee nhe tick illghe pehtz šawas **Raddibas** / tanny pajščà Deenà ar šawu Širrdi no Deewu wiščhkim noghreefehß* (LP3 52₁₀₋₁₃).

Domājams, ka atvasinājumi ar *-ums* un *-ība* viens otru savstarpēji ir ietekmējuši kā semantiski tuvi modeļi. Rakstu valodas pirmsākumos viena vārddarināšanas celma atvasinājumiem ar abiem šiem piedēkļiem semantiskā diverģence nav vērojama. Ja no viena motivētā vārda ir atvasinājums gan ar *-um-*, gan ar *-īb-*, tad semantiska šķiruma nav. Tas liek domāt, ka rakstu valodas pirmsākumos bijusi raksturīga šo vārddarināšanas līdzekļu sinonīmija. Domājams, ka šo piedēkļu semantiskā diverģence ir nostiprinājusies vēlākā laika periodā. Lai gan arī mūsdienu latviešu valodā ir gadījumi, kad atvasinājumus ar *-īb-* un *-um-* lieto kā sinonīmus, piemēram, tādiem darinājumiem kā *nozīmība* un *nozīmīgums*, vai *likumainība* un *likumainums* u. tml. semantiskās nianses ir grūti nosakāmas (Baltiņa 1976: 120).

5. Sufiksālie varianti

G. Manceļa tekstos nereti sastopami viena celma atvasinājumi ar atšķirīgiem piedēkļiem, turklāt šie darinājumi arī tekstā tiek lietoti paralēli. Piemēram, paralēli sastopamas izskaņas *-enis*, *-ene*, *-ens*, *-ēns*, *-ins*, *-iņš*. Nereti līdztekus sastopamas vairākas izskaņas, piemēram, *circinis*, *circēns* ‘cīrcenis’;

spilvins, spilvoens; pulkstins, pulkstenis ‘zvans’; *putins, putenes* ‘putenis’; *sisinš, sisenis* u. c. Jāpiemin, ka ar izskaņām *-inš* vai *-ins* senajos tekstos bieži vien parādās atvasinājumi, kuros mūsdienu latviešu valodā parasti lieto izskaņas *-enis, -ens*. Piemēram, *zibins, zibiņi* ‘zibens’, *zobins, zobiņš* ‘zobens’, *rācins, rāciņi* ‘rāceņi’, *plācins* ‘plācenis’, *tārpins* ‘tārpenis’ u. c. Protams, daudzi no šiem vārdiem no mūsdienu valodas lietotāja viedokļa netiek uzskatīti par atvasinājumiem, bet pēc analogijas piedēklis ir izšķirams.

Tā G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ ir *circēns*, bet tās otrajā daļā „Phraseologia Lettica“ – *circinis*.

ein Grill / Zirrzhens (L 80A₁₄).

eine Grille / Haußheim / Emte / Zirrzinis (PhL 292₁₇).

G. Mancelim ir gan *putenes* – vārdnīcā „Lettus“, gan arī *vēja=putins* – „Desmit sarunās“.

..ungeftüm Wetter /nicknis ghaiß / wähtri / Puttenes (L 75A₁₆₋₁₈).

Ghaiß / Wehfeh leels / Wehja=puttins / puttina (Run 449B).

Sastopami arī, piemēram, vārdi *pulkstens* un *pulkstins*, protams, šie vārdi netiek lietoti vienā tekstā.

Patteitzeeta winjam / vnd teitzeeta winju ar djeeßmeems vnd Pullxteneems / vnd šackaita ta patteickdami (Syr 590₂₁₋₂₂).

KAd auxteem Łaudeem Behres darra / tad fwannie ar wißseem Pullxtineem / leeleem und mafeem (LP3 197₂₃₋₂₄).

Maz ticams skaidrojums, ka G. Mancelis nav pareizi saklausījis piedēkli. J. Endzelīns raksta, ka *-en-* laikam dažos gadījumos tagad ir senāka *-in-* vietā, turklāt formas ar *-in(i)s* sastopamas izloksnēs (Endzelīns 1951: 301). Tātad, visticamāk, runātajā valodā šādi varianti ir bijuši. To apliecina arī mūsdienās lietotie atvasinājumu varianti, piemēram, *tauriņš, taurenis*. (Gan parasti ar nozīmes niansi!) Bet senajos tekstos visi šie varianti lietoti bez nozīmes atšķirībām.

Attiecībā uz variantiem ir interesanta doma, par ko rakstījusi Maija Baltiņa – par teksta lomu vārddarināšanas variantu (vai izlokšņu variantu) saskarē. Parādības, kam tautas valodā piemīt teritoriālas pazīmes vai kādi citi ierobežojumi, tekstā kļūst līdzvērtīgas un vienlaicīgas. Tieši tekstā aktualizējas vārddarināšanas modeļu saskare. Tā paver rakstu valodas daudzveidības perspektīvu un pakāpeniski aktualizē prasību šķirt nozīmes ziņā līdzīgos atvasinājumus (Baltiņa 1997: 75). Iespējama arī dažādu izlokšņu variantu lietošana. Protams, tas nenozīmē, ka šie varianti ir lietoti vienā teikumā.

Grūti pateikt, kāds ir bijis G. Manceļa tekstos sastopamo sufiksālo variantu lietojums runātajā valodā, proti, izloksnēs. Bet visdrīzāk, ja reiz tie minēti

vārdnīcā un tekstos, tie ir kaut kur noklausīti. Domājams, ka minētie izskaņu varianti – *-en(i)s*, *-ēns*, *-in(i)s*, *-iņš* – bija sastopami izlokšnēs, tātad šie darinājumi būtu uzskatāmi par derivatīvajiem dialektismiem. Un tie ir sastapušies tekstā.

6. Dialektālie varianti

Dialektālās atšķirības G. Mancelis ir saskatījis labi, viņš skaidri iezīmē zemgalisko un augšzemnieku izlokšņu īpatnības. Literatūrā minēts, ka G. Mancelis bērnību pavadījis Mežmuižā, tātad Zemgales dienvidos pie Lietuvas robežas, kur varēja būt uzņēmis vietējās izlokšnes īpatnības, kurā ir arī leišu valodas iespaids (Birkerts 1927: 69). Pēc tam ieguvis labu izglītību – apguvis klasiskās valodas – latīņu, grieķu. Vēlāk bijis mācītājs Vallē – uz robežas starp Zemgali un Sēliju. Pēc tam – Sēlpilī. Mūža pēdējo daļu pavadījis Kurzemē – proti, Jelgavā, visbeidzot dzīvojis netālu no Jelgavas. Protams, katrā vietā, kur dzīvojis, tautas valodā acīmredzot ieklausījies. Pēteris Šmits raksta: „Lai arī Glika valoda ir daudz vairāk uz gramatikas dibināta, tomēr tautas runu nereti pie Manceļa var labāki cauri dzirdēt.“ (Šmits 1896: 818)

Vārdnīcā „Lettus“ G. Mancelis bieži kādam vārdam min arī variantus – ka kādā vietā runā citādi, vai dod kādam vārdam vietas norādes – visbiežāk Mancelis ir norādījis uz valodas īpatnībām Vallē un Sēlpilī (tātad tur, kur dzīvojis). Piemēram, minēta arī Augstkalne, Zaļenieki, Daugavpils, Rēzekne, Alūksne, Gulbene. Kurzeme minēta retāk, un dažkārt vispārīgi kā Kurzeme (Laumane 1982: 124).

Protams, šīs norādes pārsvarā attiecas uz leksikas atšķirībām, tā ka, piemēram, par kādu vārddarināšanas līdzekļu izmantojuma atšķirībām izlokšnēs spriest ir grūtāk. Tā dažreiz ir grūti norobežot, vai šīs atšķirības (piemēram, *-en-* un *-in-* lietojums) ir skaidrojamas ar teritoriālām iezīmēm vai arī ar kādas senākas formas lietojumu (vai varbūt abi).

Ne tikai vārdnīcā, arī citur tekstos ir daži gadījumi, kur Mancelis norāda uz kāda vārda lietojumu konkrētā vietā. Interesanti ir atvasinājumi *kirvenieks* (LVM) un *smiernieks* (Ph), kuriem G. Mancelis ir devis norādes par to, ka tie ir dialektismi. „Lettisch Vade mecum“ tekstā aiz vārda *svešinieki* ir autora komentārs, ka Daugavpilī saka *kirvenieki*.

.. *Juhß nhe efseeta wairs Weefsis ond Sweffschineeki (Dunaeburg, Kirveneeki) ..*
(LVM 208₂₆₋₂₇).

Savukārt „Phraseologia Lettica“ kā sinonīms vārdam *zemnieks* dots *smiernieks*, ar piezīmi, ka tā zemniekus dēvē Daugavpilī, Sēlpilī un Rēzeknē. *Semneex, Ein Bawr [Die Bawren nennen einen Gesindskerl Smeerneex, im Dünaeb., Seelb., Rosietschen, etc.]* (PhL 403₄₋₇). Domājams, šis vārds 17. gadsimtā lietots Austrumlatvijā, G. Elgera vārdnīcā minēts arī *smirdnieks*, *smirds* ‘zemnieks’ (ME III 966).

Vēl kā Vallei un Sēlpilij raksturīgi vārdi gan vārdnīcā „Lettus“, gan „Phraseologia Lettica“ minēti: *patmaļi* (*patmalas*) ‘ūdensdzirnavas’, *raitnieks* (*raitnieki*) ‘jātnieks(i)’.

*Waffermüle / Šuddmalis / Vdenns=dfirrnus / **Patmaļi** / Wallh. (L 127A₂₀₋₂₃).*

*Reuter / Jahtneex / Jahtneeki pl. Wallh. Seelb.&c. **Raitneeki** (PhL 365₂₋₃).*

Nav īsti skaidrs, kāds motivētājvārds ir darinājuma *raitnieks* pamatā. Vārdnīcā „Lettus“ un „Phraseologia Lettica“ šis vārds ievietots kā sinonīms vārdam *jātnieks*, ar piezīmi, ka *raitnieks* lieto Vallē un Sēlpilī. J. Zēvers uzskata, ka *raitnieks* (*reitnieks*) ir darināts no vācu *Reuter*, *Reiter* ‘jātnieks’, pievienojot latvisko izskaņu *-nieks* (Sehwer 1936: 99). Pēc nozīmes, kā arī analogijas ar vārdu *jātnieks*, tas varētu būt atvasināts arī no vācu *reiten* ‘jāt’. Bet G. Manceļa vārdnīcā minēts arī apstākļa vārds *jāšus*, ko Vallē lieto kā *raiti* – *reitend*, *jahfche*, Wallh. *raite* ‘raiti jeb jāšus’ (L 143A₃₋₄). Tas minēts arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā – *raiti* ‘jāšus’, kā arī *raits* (ME III 472), kas arī varētu būt vārda pamatā.

G. Manceļa darbos sastopami arī priedēkļu lietojuma varianti. Vārdnīcā „Lettus“ ir daži vārdi ar priedēkli *aiz-*, bet „Phraseologia Lettica“ gan šie, gan arī citi vārdi minēti ar priedēkli *āz-*, ko sastop izloksnēs, – turklāt Mancelis pats piezīmē paskaidro, ka dažās vietās *aiz-* vietā runā *āz-*. Piemēram, „Phraseologia Lettica“ minēta *Azpute* (*Ahsputt* (PhL 411₁₃)), bet *Aizkraukne* (*Aiβkraukne* (PhL 409₁₀)). „Phraseologia Lettica“ ir arī darinājums *āz=marša* ‘aizmāršība’: *āz=mirst*. Piemēram, *As=smarrfcha*. *Es to as=mirrfšu* (PhL 235₈₋₉). Savukārt vārdnīcā „Lettus“ – *aizmārša*: *aizmirst*. Piemēram, *aimirrfjt*, *ais=mahrfschas* (L 193A₂₄-193B₁₋₂). Te jāpiezīmē, ka, salīdzinot atsevišķus vārdus vārdnīcā „Lettus“ un tās otrajā daļā „Phraseologia Lettica“, ir diezgan daudz atšķirību gan rakstībā, gan arī tulkojumā vai skaidrojumā. Tās varētu būt interesantas liecības par vārdnīcas tapšanas gaitu – katrā ziņā abas daļas nav rakstītas vienlaicīgi.

Piemēros no „Phraseologia Lettica“ redzamas dažādas verba *āz=mirst* variācijas, kas iesaistītas teikumos, kā arī Manceļa komentārs par to, ka dažās vietās lieto *āz-*.

*die Vergessenheit / ta **As=smarrfcha**.*

*Jch habs vergessen / Es to **as=mirrfšu**.*

*du kanst leicht vergessen / tu dries warri **as=mirrfjt** / tōw leela **as=smarrfcha**.*

[Mercke / an etlichen orten ſprechen ſie die Syllab **As** / auß / **Ais**.]

*verſteheſtu? vergiß es nicht! protieg? nhe **as=mirrfjt** to!*

*Jch werde es nicht vergessen. Nhe **as=mirrfjchu** eß.*

*Jch hab feinen Nahmen vergessen / Eß winja Wahrdu äßmu **as=mirrfsis**. (PhL 235₈₋₁₉).*

Jāpiebilst, ka „Phraseologia Lettica“ vairāki darbības vārdi ir lietoti gan ar *āz-*, gan ar *aiz-* – *aizsmakt*, *āzsmakt*; *aizsegt*, *āzsegt* u. c. Piemēram, *den Kübel zudecken / Kubblu aß=šeckt / ais=šeckt* (PhL 319₂₂₋₂₃). Vārdnīcā „Lettus“ gan vairāk atvasinājumu ar *āz-* (bet *aizbildēt*, *āzbildēt*). Tekstos atvasinājumu ar *aiz-* ir ļoti maz, piemēram, vārds *aizkrāns*, bet atvasinājumi ar *āz-* nav sastopami.

Jāpiemin arī adjektīvu variantu lietojums. G. Mancelim salīdzinoši palielu grupu veido adjektīvi ar piedēkli *-en-*, mūsdienu latviešu valodā šie atvasinājumi parasti izsaka intensitātes pamazinājumu. G. Mancelim gan lielākoties šāda nozīmes nianse nav raksturīga. Piemēram, vārdus *salds* un *saldens* viņš lieto kā sinonīmus ar nozīmi ‘salds’. Vārdnīcā kā sinonīmi minēti izteicieni – *šaldāns*, *šalds* kā *Māddus*; *šaldu*, *šaldānu darriet* (L 180B₇₋₁₃). Arī citos tekstos kā sinonīmi minēti vārdi *salds* un *saldens*, bet „Ziraka gudrības grāmata“ norādīts, ka *saldens* ir dialektisms, savukārt sprediķu grāmatas 3. daļā paskaidrots, ka *saldens* ar nozīmi ‘salds’ lieto Vallē un Sēlpilī.

.. par *šaldu* (dial. *šaldānu*) *fmarrfchu tam Auxtakayam / katters wišō Konings gir* (Syr 612₂₀₋₂₁).

Bett tee Kallpi unnd Šullaiņi stahweja / unnd by Vgghuni no Ohghlehm kuhrušchi / femmeh widdu Pallatā / aifto (a) auxts [Wahl. Seelburg. *šalltz: šaldāhns ift bei ihnen fūß*] *by / und šilldijahß* (LP3 59₁₃₋₁₅).

Aiz vārda *auksts* minēts, ka Vallē un Sēlpilī saka *salts*, jo ar nozīmi *salds* te lieto *saldens*. Arī J. Endzelīns min, ka augšzemnieku dialektā *salds*, skanēdams tāpat kā *salts* ‘auksts’, ir aizstāts ar atvasinājumu *saldans*, kas pie tam ir zaudējis pamazināmo nozīmi (Endzelīns 1951: 294).

Ne tikai G. Manceļa vārdnīcā, bet dažreiz arī tekstos ir norāde – dialektisms. Tajos sastopami atvasinājumi, kas mūsdienu latviešu valodā nav raksturīgi, piemēram, *ģelbētājs* (sal. lie. *ģēlbētojas*) ar nozīmi ‘glābējs’. „Ziraka gudrības grāmata“ G. Mancelis lietojis šo vārdu kā sinonīmu vārdam *glabotājs*, dodams norādi, ka *ģelbētājs* ir dialektisms. Šādas norādes, kas laiku pa laikam G. Manceļa darbos parādās, ir ļoti vērtīgas.

Es pateifchu tawam Wahrdam / ka tu mans Ghlabbotaiß (dial. *Ghellbetays*) *und Palliex efsi* .. (Syr 613₂₅₋₂₆).

Vārdnīcā „Lettus“ gan vārds *ģelbētājs* dots bez šādas norādes, kā sinonīms vārdam *glābējs*. Vārdiem *ghällbätāis*, *ghlabeis* – vācu valodā atbilst *Beschützer* (L 163B₁₉₋₂₀). Turpat līdzās vārdnīcā ievietots arī šī darinājuma motivētātvārds *ģelbēt* – *ghelbeht*, kas ir aizguvums no lietuviešu valodas (ME I, 695), sal. lie. *ģēlbēti*.

7. Sinonīmu lietojums vārdnīcā

Domājams, ka G. Mancelis savos darbos centies izmantot dažādus atvasinājumu variantus, sinonīmus, – senajos tekstos šāda tendence ir vērojama. 17. un 18. gadsimta normu avotos atrodams relatīvi liels skaits dažāda tipa variantu, raksturīga arī samērā plaša leksiskās sinonīmijas parādīšana (Druviete 1993: 7). Īpaši raksturīgi tas ir G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“, kur viņš ir iekļāvis dažādus darinājumus ar vienu nozīmi, proti, vācu valodas vārdam nereti atbilst vairāki vārdi latviešu valodā. Bieži vien kā sinonīmi vienā šķirklī norādīti aizgūvums (no vācu valodas) un atvasinājums, kas darināts ar latviešu valodas vārddarināšanas līdzekļiem, piemēram, *bāderis*, *pirtnieks*; *atbildēšana*, *antvarda* ‘atbilde’; *dziedenātājs*, *ārste* ‘ārsts’; *beķeris*, *maizescepējs*; *miesnieks*, *slakters*. Šādu variantu iekļaušana droši vien ir saistīta ar vārdnīcas mērķi – palīdzēt apgūt latviešu valodu, sniedzot iespējami daudzveidīgus līdzekļus. Mūsdienās vārdnīcas dažkārt cenšas dot pēc iespējas mazāk variantu (Freimane 1993: 88). G. Manceļa vārdnīca bijis nozīmīgs paraugs arī turpmākajiem autoriem. Ir arī tādi gadījumi, kad vārdnīcā līdzās minēti atvasinājumi, kuriem ir viens vārddarināšanas celms, bet atšķirīgi piedēkļi, piemēram, *stīpotājs*, *stīpnieks*; *lāpītājs*, *lāpiķis*; *precētājs*, *precenieks* (kā sinonīmi šie vārdi gan ir tikai ar nozīmi ‘precinieks, starpnieks precībās’, jo *precenieks* lietots arī ar nozīmi ‘tirgotājs’); *slupstītājs*, *slupšķis* ‘šļupstētājs’, arī *dzērājs*, *dzirulis*; *dzēriens*, *dzersis* u. c.

Bander / *Stiepotais* / *Stiepenex* (L 31A₃₋₄).

Freyer / *Pretzeneex* / *Prätzūtais* (L 64B₁₋₂).

Lifpeler / *Slupftitais* / *Slupfchkis* (L 118B₁₀₋₁₁).

Daudziem darinājumiem sinonīmi ir sastopami arī reliģiskajos tekstos. Tāds ir, piemēram, saliktenis *nāves=darītājs*, kas ir sinonīms vārdam *slepkaova* un tekstā to paskaidro.

.. *taß gir tick dauds šatzietz: Šläppkaws / Nahwes=Darritais muhfcham py Deewu nhe nahx* (LP3 132₂₃₋₂₅).

Sinonīmu lietojums tekstos, piemēram, Manceļa sprediķu grāmatā, nereti saistīts ar stilistiskiem mērķiem, ar valodas meistarību.

8. Secinājumi

Būtiska G. Manceļa tekstu iezīme – viņš gan pirmais centies ieviest rakstības principus un ievērot konsekvenci, diezgan konsekventi šķīris, piemēram, locījumu homoformas, taču uz derivatīvajiem variantiem vai uz viena afiksa

variantiem (piemēram, piedēkli *-nieks* un tā variantiem *-enieks*, *-inieks*) tas neattiecas. Rakstu valodas pirmsākumos tekstos kā sinonīmi lietoti dažādi vārddarināšanas modeļi, zīmīgi, ka tieši pirmajos rakstos sastopas dažādi viena celma atvasinājumi, dažādi piedēkļu varianti. Par G. Manceļa vārdnīcā minētajiem sinonīmiem, atvasinājumiem, kas darināti ar atšķirīgiem vārddarināšanas afiksiem, grūti pateikt, kāds ir bijis to lietojums runātajā valodā, proti, izloksnēs. Domājams, ka izskaņu varianti, piemēram, *-enis*, *-ēns*, *-ins*, *-iņš* – bija sastopami izloksnēs. Un tie ir sastapušies tekstā.

Reizēm, iespējams, variantu lietošanu ietekmējis tas, ka kaut kādas „formulas“ pārņemtas no agrākiem tekstiem vai varbūt teksti rakstīti ilgākā laika posmā, katrā gadījumā G. Mancelis nav no šiem variantiem vairījies. Var secināt, ka šajos tekstos nepastāv tendence, kas nereti raksturīga vēlākiem valodas attīstības posmiem, vienādot vārddarināšanas līdzekļus vai par atzīstamu novērtēt vienu no variantiem. Domājams, ka G. Mancelis apzināti sniedzis izteiksmes variantus, sinonīmus, dialektālas formas, atšķirīgu leksiku, kas raksturīga izloksnēs, kā arī izmantojis un variējis dažādus darinājumu modeļus. Dažiem modeļiem, iespējams, semantiskā diverģence nostiprinājusies vēlākā laika posmā; radušās kādas semantiskās nianšes vai arī varianti valodas normēšanas procesā kļuvuši par paronīmiem.

Avoti

- LGL = Mancelius, Georgius. *Lettische geistliche Lieder vnd Psalmen*. 1631.
 LVM = Mancelius, Georgius. *Lettisch Vade mecum*. 1631.
 Syr = Mancelius, Georgius. *Das Haus=, Zucht= vnd Lehrbuch Jesu Syrachs*. 1631.
 Sal = Mancelius, Georgius. *Die Sprüche Salomonis*. 1637.
 L = Mancelius, Georgius. *Lettus das ist Wortbuch Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache*. 1638. [Arī: Fennell, T. G. *A Latioian–German Revision of G. Mancelius' "Lettus"*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee. 1988.]
 PhL = Mancelius, Georgius. *Phraseologia Lettica*. 1638. [Arī: Fennell, T. G. *A Latvian–German Revision of G. Mancelius' "Phraseologia Lettica"*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee. 1989.]
 Run = Mancelius, Georgius. *Desmit sarunas*. 1638.
 LP1 = Mancelius, Georgius. *Lang=gewünschte Lettische Postill I*. 1654.
 LP2 = Mancelius, Georgius. *Lang=gewünschte Lettische Postill II*. 1654.
 LP3 = Mancelius, Georgius. *Lettische Lang=gewünschte Postill III*. 1654.
 Pieejami: <http://www.korpuss.lv/senie/>.

Literatūra

- Augstkalns, Alvils. 1931. Valodas jautājumi (II). *Darbu izlase*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2009 [1931], 178–180.
- Baltiņa, Maija. 1984. Par *-nieks, -inieks* un *-nieks*. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 20. laidieni. Rīga: Liesma, 134–139.
- Baltiņa, Maija. 1986. 17. gs. teksti kā latviešu literārās valodas avoti. *Valodas aktualitātes*. 1985. Rīga: Zinātne, 24–37.
- Baltiņa, Maija. 1997. Vārdarināšanas varianti un teksta autoritāte rakstu valodas vēsturē. *Savaļi valodai*. Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 73–77.
- Baltiņa, Maija. 1976. Vēlreiz par izskaņām *-ums* un *-ība*. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 12. laidieni. Rīga: Liesma, 120–126.
- Birkerts, Antons. 1927. Garīgās kultūras celmlauži. Jura Manceļa dzīve pēc dažiem mazievērotiem materiāliem. Manceļa nozīme. *Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās*. Rīga: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādis, 68–94.
- Blese, Ernests. 1936. *Nicas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar isu latviešu gramatiku. Pēc manuskripta fotokopijas izdevis un ar apcerējumu par Langija dzīvi, rakstību un valodu papildinājis E. Blese*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Blinkena, Aina. 2002. Īpašības vārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. 1. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 140–243.
- Druviete, Ina. 1993. Variantības atspoguļojums 17. un 18. gs. normu avotos. *Baltu Filoloģija*. III. Rīga: Latvijas Universitāte, 4–9.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Laumane, Benita. 1982. Dažas izlokšņu īpatnības pirms 350 gadiem un patlaban. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 18. laidieni. Rīga: Avots, 122–131.
- ME = Mülenbachs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. I–IV. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1932.
- Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
- Sehwers, Johann. 1936. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen*. Leipzig: Kommissionsverlag Otto Harrassowitz.
- Seniespiedumi = *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855: kopkatalogs = Die älteren Drucke in lettischer Sprache 1525–1855: Gesamtkatalog*. Aut. kol. S. Šiško vadībā, zin. red. A. Apīnis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1761. *Neue vollständigere Lettische Grammatik: nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen Gedichten*. Braunschweig.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1783. *Lettische Grammatik*. Mitau.

- Šmits, Pēteris. 1896. Manceļa nozīme latviešu rakstos. *Mājas Viesa Mēnešraksts*. Rīga, 818–822.
- Urbanoviča, Inta. 2011. *Paronīmija latviešu valodas paralēlismu sistēmā. Sufiksālā paronīmija*. Promocijas darbs. LU.

Anna Frīdenberga
 Latvijas Universitātes
 Latviešu valodas institūts
 Akadēmijas laukums 1, LV-1050 Rīga, Latvija
 anna_f@inbox.lv

SUMMARY

Variance in the Texts of Georg Mancelius

Anna FRĪDENBERGA

Word-formation variants are an essential feature of the written language, and variants are a characteristic manifestation of the development of a dynamic word-formation system.

There are several features of the use of word-formation mechanisms in the initial period of the formation of written Latvian (17th century), which are found when analyzing the text corpus of Georg Mancelius. G. Mancelius is considered to be the founder of written Latvian and the most notable author of the 17th century. An essential trait of the texts of G. Mancelius is that he attempted to introduce principles of orthography and to maintain consistency in writing. For example, he distinguished the homoforms of case endings, but not the use of word-formation variants or variants within a single affix (for example, the suffix *-nieks* and its variants *-enieks*, *-inieks*) – parallel use of different variants is characteristic. In early writings different word-formation models are used as synonyms, different one-stem derivatives, affix variants are found in these texts. Supposedly, the variety of derivatives is reflective of the real situation in the spoken language. For example, suffix variants *-enis*, *-ēns*, *-ins*, *-iņš* etc. were used in dialects, and they co-existed in the written text.

Possibly, the use of some variants may be due to certain “formulae” borrowed from earlier religious texts or to the fact that some works were written over a longer period of time. In any case, G. Mancelius did not avoid these variants in his texts. It could be concluded that in early texts there is no tendency to prefer one of the variants, as is often characteristic of later stages of language development. It could be supposed that G. Mancelius knowingly offered variants of expression, synonyms, dialectal forms, distinctive lexicon characteristic in dialects. He used and varied different word-formation models as well. The semantic divergence of some models has possibly strengthened in later stages of language development, certain semantic nuances appeared or, due to the process of language standardization, some variants have become paronyms.

ŽODŽIO VIENAT KILMĖ, VARTOJIMAS IR REIKŠMĖ

Artūras JUDŽENTIS
Vilniaus dailės akademija

0. Įvadas

Danieliaus Kleino gramatikoje „Grammatica Litvanica“ (1653) šalia kitų laiko reikšmėsrieveiksmių kaip neapibrėžiamasisrieveiksmis (*adverbium temporis indefinitum*) minimas *vienat*, sinonimiškasrieveiksmiams *visada*, *visadai*, *visados*, ir turintis reikšmę *semper* (KlGr 136,5–6). Šiame straipsnyje nagrinėjama šio, dabar jau išnykusio,rieveiksmio kilmė, vartosenasenuosiuose raštuose¹ ir mums neįprasta reikšmė.

1. Kilmė

Žodis *vienat* gali būti kilęs iš būdvardžio *vienatas*, *-a* arba *vienatis*, *-ė* kurio nors linksnio (nom.-acc.sg.neutr. arba dat.-loc.sg.masc.).

Šis senovinis būdvardis matyt jau raštijos pradžioje buvo retai vartojamas. Pavienių jo pavyzdžių pasitaiko Martyno Mažvydo (1570), Jono Bretkūno (1589) Lozoriaus Zengštoko (1612) giesmynuose, Volfenbiutelio postilėje (1573), Roberto Belarmino katekizmo vertime (1677). Jo pirminė reikšmė greičiausiai bus buvusi ‘vientisas, nedalomas, tolydus’.² Tokią ją liudija kad ir šis pavyzdys iš Mažvydo giesmyno:

*Ir mes balvu iau didžu faldzei giedokem Dievui giefme kursai est Dievas
Traiczeie wienatis.* MžG II 326,21

Plg.: *Et nos, voce praecelsa, omnes modulemur organica cantica, dulci melodia.*
(Michelini 2000: 386, 1 išnaša)

Sutrupėjęs minėtoms linksnių formoms (*vienata*, **vienati* ar panašioms) ir radosi žodis *vienat* ‘nuolat, be perstojo, ištiesai’ (Mažiulis 1988: 52–53; Forssman 2003: 99–100). Mikalojaus Daukšos postilėje jis dar dažnai rašomas su apostrofu gale.

Mažiau tikėtina, kad *vienat* būtų sutrupėjęs iš tokiomis pačiomis reikšmėmis vartotorieveiksmio *vienatai*, *vienataiai*. Pastarąjį randame Volfenbiutelio postilėje ir Bretkūno bei Zengštoko giesmynuose, pvz.:

¹ Straipsnį rengiant pasinaudota Lietuvių kalbos institute kuriama Senųjų lietuviškų raštų duomenų baze, internete prieinamą adresu <http://www.lki.lt/seniejirastai/home.php>. Ten paskelbti visi jos sumanytojai ir darbininkai, todėl čia kiekvieną kartą jie nebus nurodomi.

² Daugiau apie šį būdvardį žr. Judžentis 2016.

*Nepretelius tada tas, ira tas pats welinas [...], kurfai w e n a t a i a wifsada [...]
be wena palawima skreiajsi kaip ir lewas staugdams, a iefchkadamas kurkuri
praritu WP 79r,2–3*

2. Vartosena ir reikšmė

2.1. Senuosiuose raštuose *vienat* vartojamas plačiau nei jo pamatinis būdvardis. Visų pirma, jį randame prūsinėje senųjų lietuviškų raškų šakoje: Mažvydo giesmyne (1570), Volfenbiutelio postilėje (1573; net 16 atvejų!), Baltramiejaus Vilento *Enchiridione* ir *Evangelijoje bei epistolose* (abu 1579), Bretkūno (1589), Zengštoko (1612) giesmynuose, Danieliaus Kleino gramatikoje (1653), giesmyne ir maldyne (1666) bei pastarųjų perlaiduose (Jono Rikovijaus 1685, Frydricho Zigmanto Šusterio 1704), Henriko Jono Lyzijaus katekizme (1719), Jokūbo Brodovskio žodyne ir vėlesnėje leksikografijos tradicijoje.

Žodis *vienat* (Dominyko Urbo laikomas dalelyte, žr. 1996: 419) dukart pavartotas dviejuose tradiciškai **Martynui Mažvydui** priskiriamos giesmyno antrosios dalies (*Gesmes Chrikszczoniskas*, 1570) vienas paskui kitą einančiuose tekstuose. Juose aprašyta vakarinių ir rytinių pamaldų tvarka (plg. 1558 m. *Kirchen Ordnung*³): „Rėdas Mišparo“ (Redas Mischpara, p. 494–497) ir „Rėdas jutrinus“ (Redas Jutrinus, p. 498–502). Šie paaiškinimai įdėti tarp teminių giesmyno skyrių – „Vakaro psalmių“ (Psalmi ant Wakara, p. 454–491) ir „Ryto psalmių“ (Psalmi ant Ritameta, p. 502 (504?)–544). Beveik nėra abejonių, jog abu tekstai yra vieno autoriaus (vertėjo). Ir tai greičiausiai nebuvo Mažvydas. Ankstesniuose jo paties parengtuose tekstuose šis žodis nevartojamas.

Štai vienas iš rūpimo žodžio vartojimo pavyzdžių:

*Pfalmus Latinifchkus giedok ifch Pfalteraus lotinifchka diel biekeliu lengwintelei /
ir eilæ ik gala Pfalteraus/ nug pradzas pradeius / ne tus w i e n a t wiffada /
bet kitus imdams diel atmainima / ir pabengima Pfalteraus MžG II 495,13*

Tikslaus atitikmens vokiškame *Kirchen ordnung*e šis sakinyš neturi. Ten rašoma: *Anfahend / da es in der nechsten Metten geblieben* (cituojama pagal Michelini 2000: 557). Urbas žodį *vienat* šiame sakinyje sieja su įvardžiu *tuos* ir aiškina kaip dalelytę, turinčią reikšmę ‘vien tik’ (1996: 419). Tačiau žodį *vienat* susiejus su veiksmažodžio forma *imdams*, atrodo galima ir kitokia interpretacija: *ne tuos vienai / vienodai visada = ne tuos nuolat / be perstojo / ištiesai visada*. Tokiu atveju šį žodį reikėtų laikyti prieveiksniu, vartojamu kaip prieveiksmio *visada* sinonimas ir einančiu aplinkybe.

³ Mikelinis (Michelini) mano, kad rašant šiuos nurodymus „greičiausiai buvo atsižvelgta į *Kirchen Ordnung* tekstą“ (2000: 556).

Kitas žodžio *vienat* vartojimo pavyzdys:

Pfalma turi ta imti / kurs ant eilæs ira nûg pirmoja Pfalma / idant ne wiffada tus wienus w i e n a t kaip apskirtus / bet ir kitus pae[il]lui imk MŽG II 498,14

Ir vėl vokiškas originalas mums mažą ką tepadeda. Atitinkamoje 1558 m. *Kirchen Ordnungo* vietoje rašoma: *unnd sollen sölche Psalmen / nach ordnung des Psalters gesungen werden* (cituojama pagal Michelini 2000: 560). Manychiau, kad ir čia įmanoma (nors gal mažiau įtikima) adverbalinė šio žodžio vartosenos interpretacija (siejant jį su posakiu *kaip apskirtus*) – tuomet jis turėtų reikšmę ‘nuolat, ištiesai’.

Volfenbiutelio postilėje žodis *vienat* pavartotas net 16 kartų. Gaila, kad šios postilės rengimo šaltiniai man neprieinami: santykis su originalu galėtų padėti geriau nustatyti žodžio sintaksinę funkciją ir reikšmę.

Dauguma atvejų rūpinimas žodis vartojamas su veiksmažodžiu ir eina prieveiksniu (adverbu), pvz.:

Jfch ßemes wifsus daiktus auganczofus, ifch ias leidzia indiwnai, munus ape tai nitznieka neßinantiemus w e n a t auginna dienu ir naktin WP 43v,15

Mufu fcha amßia bua, f: atminties wiras Dactarus Martinus Lutherus Philippus Melanchton, ir kitti, kure tą tikrughį tießu <←-te> f: Eglas ira w e n a t atnaughinaghį. WP 198r,9

Manychiau, kad šiuose pavyzdžiuose prieveiksmis turi aspekto reikšmę ‘nuolat, ištiesai, be perstojo’. Pirmajame pavyzdyje ją sutvirtina posakis „dieną ir naktį“. Antrajame sakinyje šviesios atminties vyrai yra ne vien atnaujinę tikrąją Evangelijos tiesą, o veikiau nuolat, be perstojo ją atnaujinę.

Minėtąją prieveiksmio reikšmę sustiprina kelis sykius, kaip anuomet buvo įprasta, sinonimiškai su *vienat* vartojamas prieveiksmis *visada*:

Zia girra f Eglifta tą ßmagu fwentu, nog ia teifibes biaghima a mileghima pana Diawa, kurio ßirdis miliftu pana Diawa, a tikeghimu ing ghį w e n a t wifsada karfchcawa, a kaip kada dekti dege, WP 75r,2

Keliais atvejais sintaksinė žodžio *vienat* funkcija nėra visai aiški: ar jis apibūdina veiksmažodį (*vienat rūpinasi*), ar su tuo veiksmažodžiu vartojamą prielinksnio frazę (*apie tai vienat*, plg. dabartinės kalbos *vien apie tai*):

tada welinas tą makinimū Eglas f: didei maifchia, ir ape tai w e n a t rupinafsi ir ant ta stawi wifsu filu sawa, idant kaip tą makflą galetų apiaurinti papeikti panekinti, nekencziamų kaip ir pikta padarriti WP 220r,21

Nežinia, kaip šį pavyzdį reikėtų suprasti: ar velnias nuolat, ištiesai apie tai rūpinasi, ar jis rūpinasi vien apie tai. Greičiausiai į pastarąją panašiose

pozicijose (atkreiptinas dėmesys į žodžių tvarką) ir radosi žodžio *vienat* apibrėžiamoji reikšmė ‘vien’; reikšmės poslinkis čia visai nedidelis: ‘nuolat, ištaisai, be perstojo’ > ‘vien, tik’.

Pastarąją reikšmę lyg ir patvirtintų (vienintelis) Volfenbiutelio postilės pavyzdys su pagrečiui vartojama dalelyte (partikula) *tiktai*:

Bet βadis Magi βenklina kaplanus, Perfias wirus makintus a ifchmintingus, kure wenat tiktai ant ta laikefsi, Jdant βmanemus bufencziosfus daiktus praneſchtų WP 50v,24

Nors be originalo nėra iki galo aišku, ar tie magai vien tik iš to laikėsi. O gal jie nuolat tik iš to laikėsi?

Šiaip ar taip, postilės pavyzdžiai mums gražiai parodo, kaip neapibrėžta žodžio funkcija galėjo sudaryti sąlygas jo sintaksinei reinterpretacijai, sakinio sintaksinių ryšių reanalizei. Taip iš veiksmažodžio apibūdinančio adverbio ([*vienat rūpinasi*] *apie tai*) galėjo rasti prielinksninės frazės partikula ([*vienat apie tai*] *rūpinasi*), o nuo jos jau tik vienas žingsnis iki adnominalinės funkcijos (pvz., *vienat tai, tas dalykas rūpėjo*).

Baltrameijus Vilentas *Evangelijų ir Epistolų* (1579) pirmajame Jokūbo laiške (DOMINICA VOCEM IVcunditatis, Epistola Iacobi I) yra vieną kartą pavartojęs šį žodį, tiesa, adnominalinėje pozicijoje, su partikula *tiektai*:

BVket daritoieys βodza / ir newienat tiektai klaufitoieys / wildami yus paczus / VEE 70,10

Seid aber theter des worts und nicht Hôrer alle in, da mit jr euch felbs betrieget. Luther 1546 Jak 1,22

Estote autem factores verbi et non auditores tantum fallentes vosmetipsos. NA Jak 1,22

Vėliau šis pavyzdys paraidžiui pakartotas Zengštoko 1612 m. *Evangelijų ir Epistolų* perlaide (ZEE 76,10).

Gausiai žodį *vienat* vartojo **Jonas Bretkūnas**. Iš jo postilės ir Biblijos vertimo duomenų, deja, neturime. Na o jo *Giesmėse duchaunose* (1579) jis pavartotas 7 kartus. Visi jie iš naujų, pirmąkart Bretkūno skelbiamų vertimų. Visais atvejais turi reikšmę ‘visada, nuolat’. Štai keli žodžio *vienat* vartojimo pavyzdžiai:

Nr. 66. Kompt her zu mir spricht Gottes Sohn / Elket manep bila Christus bijaus iog Diewa meile / Kure ghis wienat apiūke / wargei gales fulaukti. BGD 106,3

Jch fürcht fürwar die Göttlich gnad / die er allzeit verspottet hat / werd schwerlich ob jm schweben. Luther 1545 II, Nr. 10 (cituojama pagal Michelini 2001: 126)

Nr. 75. *Es wird fchir der letzte tag / SOtaga bus paškucziaufe diena Sadereghima pona prijnkim / Tame wienat budekim ir melfkim / Nes ateit fudnadiena / Ir arti tapa.* BGD 126,5

Last uns in den bund des HERREN tretten / und darinnen stets wachen und beten / Denn der letzte tag geht her / kompt uns jimmer nehr. Luther 1561 II, Nr. 59 (cituojama pagal Michelinį 2001: 146)

Šiuose pavyzdžiuose prieviksmais *vienat* eina prieš veiksmoždžius, kuriuos apibūdina, ir atitinka originalo *allzeit* ir *stets*.

Nr. 34. *Nu freudt euch lieben Christen / Džiaukities kriškczonis mieli Welnui afch buwau apkaltas / Irgi fmertije prašuwes / Nog ghrieka wienat wargintas / Kureme buwau gimes /* BGD 42,9

Dem Teuffel ich gefangen lag / im todt war ich verloren / Mein sünd mich quelet nacht und tag / darinn ich war geboren / Luther 1561 Nr. 32 (cituojama pagal Michelinį 2001: 62)

Pacituotas pavyzdys galėtų būti aiškinamas dvejopai: *vienat* galėtų būti postpozicinė išskiriamoji partikula, pažyminti prielinksninę frazę *nuog grieko*; arba jis galėtų būti adverbasis, apibūdinantis dalyvį *wargintas*. Originalas (pastovusis posakis *nacht und tag*, reiškiantis 'visada') neginčijamai rodo, kad teisinga yra antroji interpretacija.

Nr. 62. *Vns ift geborn ein Kindelein / MVmus nu eft gimes waikas*

Tam turrin ir mes downat / ij. Dieka / liaupfe / garba wienat / alle alleluia. BGD 100,13

Dem sollen wir auch opffern weiß / opffern weiß / Danckopffer danck und ewigen preiß / Alle / Alleluia. Luther 1561 II, Nr. 27 (cituojama pagal Michelinį 2001: 120)

Šiuo atveju originale vartojamas prepozicinis pažyminytis, tačiau išversta prieviksniu, kuris apibūdina veiksmoždį *dovanot*. Tokia rėminė frazė sandara greičiausiai parinkta siekiant išsaugoti rimą.

Penki iš septynių Bretkūno pavyzdžių (Nr. 34, 55, 66 (x 2), 75) vėliau buvo pakartoti Zengštoko.

Lozorius Zengštoko perleistame Vilento *Enchiridione* (1612) vertimas papildytas skyriumi „Buuds inbegnoghima kudikieluu Nammeie butofa diel inrupiniofes sunkibies yuu Chrikfchtituiuu“ (ZEE 67,1–69,15), kuriame ir pavartotas žodis *vienat*:

Irgi dok gimditoiems ya bei mumus wiffiems / idant mes tau pagal fchi kudiki / wiernai bei fchganitingai flufitumbim / ieib taipoieg per ta pati ir mus wiffus / tawa Deiwfchkaffis Wards wienat Schwentiffi / ir tawa Karalifte ifchplatinama butu / per Iefu Christu Pona mufu Amen. ZEE 69,10

Atrodo, kad *vienat* čia eina prieveiksniu (būdo aplinkybe) ir turi reikšmę ‘nuolat, ištiesai’.

Kaip jau minėta, perleisdamas Vilento *Evangelijas ir epistolas* (1612) pirmajame Jokūbo laiške Zengštokas paliko pavartotą žodžio *vienat* pavyzdį:

BVket daritoieys šodža / ir newienat tiekai klaufitoieys / wildami yus paczus / ZEE 76,10

Zengštoko giesmyne (1612) yra net 7 nagrinėjamo žodžio pavyzdžiai. Penkis jis, kaip minėta, paėmė iš Bretkūno. Dar vieną randame Bretkūno 68 giesmės atnaujintame vertime. Jame *vienat* atitinka Bretkūno *oisada* (originale *alle Zeit*):

*Nr. 68. Hilf Gott das mirs gelinge [et]c. / Diewe dük man laimeti
Iefus mašgoia koias iu / Ta pacze hadina / Moke ios mokšlu faldziu / Schwenta
burna fawa / Wišfa da milekitefi / To pašinti bufite / Mana Tarnai tikri.
BG 110,5–8*

*Iefus mašgoja koias ju / ta pacze hadina / Moke jūs mokšlu faldziu / Schwenta
burna fawa / milekite fawe wienat / ant ta bufit pašinti / Iog mane jus
priklaufat. ZG 20r,3*

*Jhesus wusch jhn jhr Füsse / wol zu der selben stundt / Leret sie mit worten
süsse / auß senem Göttlichen Mundt / Liebet einander alle zeit / darbey
wirdt man erkennen / das jr mein Jünger seid. Luther 1561 II, Nr. 42.
(cituojama pagal Michellini 2001: 130)*

Kitas pavyzdys yra Zengštoko naujame, pirmą sykį paskelbtame vertime. Tai Johano Papaus (*Johann Pappus*) 1599 m. paskelbtos giesmės (p. 706–708) *Ich hab mein fach Gott heimgefelt* vertimas IAU afch Diewui nūlfidūmi:

*Czionai tiktai smutnos dienos / Bædas wišfur filwartinos / Trumps czešas /
ir czia buti / bei rupinti / wienat šmogus tur intiefi. ZG 79r,21
Es ist allhie ein jammerthal / angst / not unnd trübsal überal / des bleibens ist
eine kleine zeit / vol mühseligkeit / unnd wers bedencket ist jmmer im streit.
(cituojama pagal Michellini 2010: 187)*

Ši vertimą, gerokai pataisęs, perspausdino Kleinas. Įdomu, kad keisdamas strofos pabaigą, Zengštoko adverbio *vienat* ‘immer’ jis nebevartoja. Jį čia atstoja visas šalutinis sakinys:

*Czonay tiktai smutnos dienos / Bėdos wišfur / ir priespaudos / Trumps czešas
yra czia buti / Wis tikt wargti Turrim / koley efme gywi. KING 410,6–10*

Danielius Kleinas *Naujose giesmių knygoje* (1666) ėmėsi atnaujinti Jono Bretkūno giesmes. Tad nors iš Bretkūno giesmyno 7 pavyzdžių su prieveiksniu *vienat* jo buvo perspausdinti 6, *vienat* juose liko tik 2 atvejais: jau cituotoje

Bretkūno giesmėje Nr. 34. Nu freudt euch lieben Chriften / D3iaukities krikščionis mieli ir giesmėje Nr. 66. Kompt her zu mir spricht Gottes Sohn / Elket manefp bila Chriřtus:

Ka efmi darens kenteiens / Schame amße wienat wargens / Tai ir ius taip darikite / Ka dumoiat / kalbat / darat / Geribefpi iums eit wienat / Pildantiems Diewa wale. BGD 105,7; 9

Ka efmi darens kenteiens / Schame amße wienat wargens / Tai ir ius taip darikite / ka dumoiat / kalbat / darat / Geribefpi iums eit wienat / Pildantiems Diewa wale. ZG 69v,12-13; 14

Ka dars / kentejes efmi Mano amžė wielay / anksti / Tai turrit ir jus pildit / Ka dumojat / kalbat / darat / Ant gėro jums išeis wienat / Iey Diewui pafidūdat. KING 297,20

Was ich gthan hab und gelitten hie / in meinem leben spat und früe / das solt jr auch erfüllen / Was jr gedenckt / ja redt und thut / das wird euch alles recht und gut / wens gschicht nach Gottes willen. Luther 1545 II, Nr. 10 (cituojama pagal Michelini 2001: 124)

Kitur jis pakeistas prievėksmiu *visad* arba tekstas gerokai pertvarkytas. Trečias pavyzdys iš paties Kleino išversto ir pirmąkart paskelbto giesmės *Es ist gewiß ein groffe Gnad / Tikkray malone tai didde* teksto:

Tattai Diews tam žaddejā / Kurs wienat (>t) ji mylėja. KING 452,18
Solchs Gott allein dem giebet Der ihn stets hat geliebet (cituojama pagal Michelini 2009: 282)

Vokiřkas originalas leidžia tvirtai teigti, kad *vienat* giesmėje turi reikšmę ‘visada, be pertrūkio, nuolat’.

Kleino maldyne *Naujos maldų knygelės* (1666) skyriuje *Sėkafi DEKAWOI-IMAI. Už PAKAIAUS brange dowana maldoje O Wiespatie / wiffagalifis Diewe* taip pat kartą pavartotas prievėksmis *vienat*:

Dūk muřu mylastywam Ercikiui / Kurfūrštui toke bīrdi / tokias miřlis ir dumas / jeib tai wienat ieskotu / pafkubbintu ir pilditu' kas ant padrutinimo ir išlaikimo mielojo pakájaus derrėtu KIM 115,17

Vokiřko originalo ši malda neturi (plg. Michelini 2009: 12) ir, ko gero, negali turėti, nes yra skirta Prūsijos kunigaikštystės Kurfiurstui. Kontekstas leidžia aiřkinti žodžio *vienat* reikšmę abejaip: ir ‘vien, tik’, ir ‘visada, nuolat’.

Jono **Rikovijaus** giesmyne ir maldyne (1685) visi tie patys pavyzdžiai, kaip ir Kleino giesmyne ir maldyne, naujų pavyzdžių nėra. Visi žinomi atvejai dar buvo pakartoti 1704 m. Frydricho Zigmanto **Šusterio** giesmyne ir maldyne. Pvz.:

Tattai Dieus tam žaddėja / Kurs w i e n a t j i mylėja. RG 542,12

Tattai Dieus tam žaddėja / Kurs w i e n a t j i miļėja. ŠG 586,12

Vadinasi, gyvas žodžio *vienat* vartojimas paliudytas tik Kleino 1666 giesmyne ir maldyne. Vėliau Kleino tekstai tik perspausdinti.

Henriko Jono **Lyzijaus** (Heinrich Johann Lysius) katekizme (1719) žodis *vienat* dar vartojamas prievieksmiškai ir eina būdo aplinkybe:

Tikkra Naßlė (Szeire) saw w i e n a t giwėnanti LyK 42v,18

Welche eine rechte Wittwe und E i n f a m i f t LyK 42r,18

Tačiau jo reikšmė (ją rodo originalo predikatytvas *einsam*) yra kitokia – ‘vienai, vienišai, atsiskyrusiai’.

Maždaug nuo XVII a. antrosios pusės ir Prūsijos karalystėje šis žodis imamas vartoti kitomis reikšmėmis ir funkcijomis. Seniausiu laikomame XVII a. vidurio žodyne *Lexicon Lithuanicum* jo nėra, o žodyne **Clavis Germanico-Lithvana** jis jau pateikiamas (greta *fiktai, vienok, vičvien*) kaip vokiečių *allein* atitikmuo ir eina dalelyte:

Die Ehre, die alle i n v o n g o t t i f t, f u c h e t i h r n i c h t. G a r b e, k u r i w i e n a t n ū D i e w o, n e j e f z k o t C III 65

Jokūbo **Brodovskio** žodyne (XVIII a.) *vienat* duotas vienuolika kartų. Visais atvejais kaip partikulos ‘vien, tik’ atitikmuo, pvz.:

Nicht vom Brodt alle i n l e b e n. N e D ū n a w i e n a t m i f t i D e v t 8,3. B 293,23
Er redet l a u t e r L ū g e n w i e n a t m e l l u s k a l b a B 851,54

Naujaja reikšme prievieksmis *vienat* Mažojoje Lietuvoje vartotas iki pat XX a.

2.2. Viduriniajame senųjų raštų kalbos variante žodis *vienat* vartojamas tik Mikalojaus Daukšos postilėje (1599). Jo nėra nei Daukšos katekizme (1595), nei Merkelio Petkevičiaus katekizme (1598), nei Saliamono Mozerkos Slavočinskio giesmyne (1646), nei *Knygoje nobažnystės krikščioniškos* (1653), nei Samuelio Boguslavo Chilinskio NT vertime (apie 1660)...

Daukšos jis vartojamas (iš viso 10 atvejų) kaip stiprinamoji dalelytė (partikula), einanti su priešinamuoju ar skiriamuoju jungtuku (a), arba pats eina jungtuku, siejančiu priešinamuoju santykiu susijusius sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmenis (b), pvz.:

a) *n e d r i f f o p r a f i t i i d a n t p a m i r k i t u w i f f a p i r b t a / t i e k t a i w i e n a t p r a b o i d a n t p a d a ž i t u g a t a l i p i r b t o w a n d e n i e* / DP 271,50

n i e ś m i a l p r o ś i ć a b y o m o c z y ł w Ń b y t e k p a ł e c / i e d n o t y l k o p r o ś i a b y o m o c z y ł k o n i u b e z c e k p a ł c a w w o d z i e WuP 279,6

b) *Bęi zôkone żydyŝkamę niêkad' ne gêrdawo iżg dâiktu afierawótu / w i e n a i tiektái êfdawo / DP 138,6*

Lecz w zakonie Żydowskiem nigdy lud poŝpolity nie pijał z rzeczy ofiarowanych / i e d n o tylko iadał WuP 144,51

Pacituotieji pavyzdžiai parodo, kaip sintaksinės pozicijos nulemta ir lenkų kalbos skatinama susiformavo nauja žodžio *vienat* funkcija. Jungtukas *vienat* Daukšos vartojamas ir vienas pats, be postpozicinės dalelytės:

nei kitôs prieŝaftiês / del' ko inę Baŝniczia wêrzes ir kêmŝás / w i e n á t' idánt' plêŝitu ir draŝkítu DP 303,25

nie máŝ inŝey przycŝyny / dla częgo ŝie do koŝciôla ćifna y wdŝieraia i e d n o áby ŝárpali / y tárgáli WuP 312,20

Kaip matyti, Daukšos raštuose *vienat* adverbališkai nevartojimas, neturi jis ir vakarinio raštų varianto reikšmės 'be perstojo, nuolat, visada'.

2.3. Rytiniame senųjų raštų kalbos variante žodis *vienat* nevartotas, tačiau pasitaiko kitur jam pagrindą sudaręs būdvardis *vienatis* (vienas atvejis Roberto Belarmino katekizmo vertime). Dažniau vartojama įvardžiutinė šio būdvardžio forma *vienatijis* (nežinomo vertėjo Jokūbo Ledesmos katekizmo vertime 5 atvejai, taip pat nežinomo vertėjo Belarmino katekizme 2 atvejai), *vienatijas* (Konstantino Sirvydo pirmajame žodyne 2 atvejai). Tik Ledesmos katekizmo vertime rastas iš būdvardžio išvestas daiktavardis *vienatybė* 'vienybė' (2 atvejai), Sirvydo pirmajame žodyne tokią pačią reikšmę turi vedinys *vienatystė*. Jono Jaknavičiaus *Evangelijose bei epistolose* nerasta nei atitinkamo būdvardžio, nei jo vedinių.

Taigi rytinėse lietuvių kalbos ploto tarmėse būdvardis *vienatis* turbūt greitai nunyko, raštuose užleisdamas vietą įvardžiutiniams formoms ir nesudaręs sąlygų atsiskirti sutrumpėjusioms linksnių formoms.

2.4. Dabar apibendrinkime žodžio *vienat* vartoseną mūsų senuosiuose raštuose. Vakariame raštų kalbos variante XVI a. antroje pusėje dar gana plačiai vartotas, XVII a. viduryje jis jau galbūt nykstančia reikšme 'nuolat, be perstojo, visada' kodifikuotas Danieliaus Kleino. Šįrieveiksmį randame pavartotą jo didžiojoje gramatikoje (1653) ir giesmyne bei maldyne. Šiuose darbuose Kleinas sąmoningai siekė įtvirtinti pietinės Prūsijos vakarų aukštaičių šnektos normas. Per visą antrąją amžiaus pusę nagrinėjamas žodis išliko Kleino tradiciją tęsusiuose giesmyno ir maldyno perlaiduose. XVIII a. pradžioje jis arba visai nebevartojamas (Samuleio Bitnerio *Naujojo Testamento* vertimas, Jono Šulco *Ezopo pasakėčios*, Jokūbo Brodovskio *Patarlės ir priežodžiai*), arba vartojamas kita adverbialine reikšme 'vienai, vienišai, atsiskyrusiai'

(Henriko Jono Lyzijaus katekizme). Dėl sintaksinių ryšių perprasminimo ir ne be vokiečių kalbos įtakos adnominalinėje pozicijoje susidariusią naują reikšmę ‘vien, tik’ pasigauna ir įtvirtina užsimezgusi leksikografijos tradicija (*Clavis Germanico-Lithvana*, Jokūbo Brodovskio žodynas...).

Iš viduriniojo raštų kalbos varianto *vienat* buvo žinomas Mikalojui Daukšai, tačiau jo vartotas kaip stiprinamoji dalelytė arba – ir tai yra nauja jo funkcija – priešinamasis jungtukas. Rytiniame raštų kalbos variante šis žodis buvo nežinomas.

3. Kitų baltų kalbų atitikmenys

3.1. Latvių kalbos senuosiuose raštuose⁴ atitikmenų lietuvių kalbosrieveiksmiui *vienat* nepavyko rasti. Tačiau Miülenbacho–Endzelyno žodynas pateikiarieveiksmius *viēnatā* ‘allein, unter 4 Augen’, *viēnat* ‘je zu einem’ („pa vienam“) ir *viēnatiņ* ‘immer’ (ME 4: 656). Taigi, dar XX a. pradžioje atitikmenų pasitakydavo latvių kalbos tarmėse. Pastarasis pavyzdys, nors ir su mažybine priesaga, gali būti išsaugojęs senąją reikšmę ‘visada’. Vladimiras Toporovas pabrėžė jo reikšmės artimumą prūsų *ainat*: „и особенно *viēnatiņ* ‘всегда’, полностью совпадающее с прусск. словом по значению“ (1975: 59–60).

Bertoldas Forsmanas (*Berthold Forssman*) gretina atitinkamus lietuvių ir latvių kalbųrieveiksmius ir senąją laiko žodžio *vienat* abstrakčią skaičiaus reikšmę: „zu Quantitätsadverbien erstartt“ (2003: 99). Šisrieveiksmių darybos būdas (su priesaga *-at-*) turįs atitikmenų senojoje persų kalboje. Tokią reikšmę iš senųjų lietuvių raštų turi tik pacituotasis Lyzijaus pavyzdys.

3.2. Prūsų kalboje nagrinėjamasrieveiksmis turi tiesioginį atitikmenį – prie trečiojo katekizmo pridėtoje *Krikšto knygeleje* (*Taufbüchlein*) pavartotą adverbialą *ainat* „zawsze, allezeit“:

faufai bhe fenpackai polaikūts / A i n a t garrewingi en Nofelien [...] twaifum emnen schlūfilai. K III 121, 7–8 / PKP I 233, 7–8
truckan und ficher behalten / allezeit brūnftig im Geift [...] deinem Namen diene K III 120, 6–8 / PKP I 232, 6–8
sasai bei su taika palaikytas, nuolat karštai dvasioje [...] tavam vardui tarnauti (V. Mažiulio vertimas iš PKP II 229).

Janis Endzelynas veikale *Senprūšu valoda* (1943: 138) prūsų *ainat* (adv.) 75,18 „allezeit“, vienmēr, vienādi lygina su lie. *vienat* „einzig, nur“; o jo

⁴ Ieškota kai kuriuose XVI–XVIII a. tekstuose, esančiuose latvių kalbos senųjų tekstų korpusė (Latviešu valodas seno tekstu korpus) adresu <http://www.korpuss.lv/senie/>.

priesagą – su skr. *kati*, lo. *quot* „cik daudzi“, skr. *tati*, lo. *tot* „tik daudzi“. Pastebėtina, kad Endzelynui nebuvo žinoma lietuviško prieveiksniu *vienat* reikšmė ‘visada, nuolat’. Dėl reikšmės pokyčio ‘visada, nuolat’ > ‘vien, tiktai’ žr. taiklų Vytauto Mažiulio paaiškinimą: „jūdvių reikšmės (pr. „nuolat“ – lie. „vien, tiktai“) irgi nėra tolimos, plg. lie. *jis nuolat dykinėja* = *jis vien (tiktai) dykinėja*“ (PKEŽ I 52).

Prūsų *ainat*, kaip artimiausią lietuvių kalbos *vienat* paralelę nurodo ir V. N. Toporovas (PJ I 1975: 59–60). Prūsiško žodžio priešagą *-at-* jis gretina su lietuvių Num. collect. *dvejetas, trejetas, penketas* ir su *-et-* bei *-at-* tikrinuose varduose.

3.3. Nagrinėjamo (vakarų) baltų kalbų prieveiksniu **ojnot* reikšmės ‘nuolat, be perstojo’ senumą (o gal ir pirmumą) rodo Toporovo minimas **pabaltijo finų** skolinys *aina* ‘visada’: „В свою очередь результатом балт. влияния является финск. заимствование *aina* ‘всегда’, *ainoa* ‘единственный’, ‘один’ (с тем же вокализмом, что и в прусском).“ (PJ I 1975: 64)

4. Išvados

Visa tai, kas pasakyta, leidžia spėti, kad pirminė žodžio *vienat* funkcija lietuvių kalboje bus buvusi adverbialinė, o reikšmė aspektinė – ‘tolydžiai, be pertrūkio’. Tolydumas, nepertraukiamumas laike suvoktas kaip vienis, vienybė. Kitos (dalelytės bei jungtuko) jo funkcijos ir skiriamoji bei pabrėžiamoji reikšmės turbūt yra išvestinės ir susidariusios vėliau.

Šaltiniai

- B = *Lexicon Germanico=Lithvanicum et Lithvanico=Germanicum [...] von Iacobo Brodowskij[,] Præceptor Trempenfi*. Naudotasi leidiniu: *Lexicon Germanico=Lithvanicum et Lithvanico=Germanicum. Rankraštinis XVIII amžiaus žodynas*. Parengė Vincentas Drotvinas, I–III. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 2009.
- BGD = [Jonas Bretkūnas,] *Giefmes Ducaunas ich Wokifchka ing Lietuwifchka liebuwi per nekurius Plebonus Hercegijtes Prufu pergulditas. Iffpauftas Karaliauczue per Iurgi Osterbergera[,] 1589.*
- C = *Clavis Germanico-Lithvana*. Naudotasi leidiniu: *Clavis Germanico-Lithvana. Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas I–IV*. Parengė Vincentas Drotvinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1995–1997.
- DP = *Poftilla CATHOLICKA. [...] Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZ{A} Kanonika Médniku iš lékiško pergúldita. [...] W Wilniui, Drukárnioi Akadémios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599.*
- K III = *Stas Likuts Catechifmus D. M. L. Mixkai bhe Prűifjkai [...] Preiftefmu ftas Lűbi bhe Crixtifnűlajfks [...] Anno M. D. LXI*. Naudotasi leidiniu: PKP I–II.

- KIGr = *GRAMMATICA Litvanica* [...] à M. DANIELE Klein / *Pastore Tilf. Litv. [...]* REGIOMONTI, *Typis & sumptibus JOHANNIS REUSNERI, ANNO χριστογονίας c1o. 1oc. LIII.*
- KIG = [Danielius Kleinas,] [...] *NAUJOS GIESMJU KNYGOS* [...] *Taipajeg MALDU KNYGELES didžaufsey Báznyczoje wartojamos* [...] *KARALAU CZUJE Išpauđe fawo ifjirádimaís PRIDRIKIS REUSNERIS[.] Metiše M. DC. LXVI.*
- KIM = *NAUJOS LABBAY PRIVVALINGOS IR DUSZOMS NAUDINGOS MALDU KNYGELES* [...] *Lietwoj' isdūtos nūg M. DANJELO KLEINO, Lietun: Klebono Tilžej'[,] KARALAU CZUJE Drukkawojo ir išpauđe PRIDRIKIS REUSNERIS, Metiše KRISTAUS 1666.*
- LyK = *Mážas Katgįfmas D. Mértino Lutteraus* [...] *iš naujo Tilžeje [Mété 1719] pérweizdėtas, ir uisfiems wartotinaý Karalau czuje išpáuftas.* Naudotasi leidiniu: Heinrich Johann Lysius. *Mažsas katekizmas.* Pagal Berlyno rankraštį parengė Pietro U. Dini. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1993.
- Luther 1546 = *Biblia: das ift: die gantzē Heilige Schriftt Deudfch. Mart. Luth. Wittemberg.* [1546.] *Das Neue Testament Deutzsch[.] Vuitttemberg.* [1546.] (Zweite Hälfte: Epifteln und Offenbarung). Naudotasi leidiniu: *D. Martin Luthers Werke[.] Kritifche Gesamtaufgabe[.] Die Deutfche Bibel.* 7. Band. [...] Hermann Böhlau Nachfolger / Weimar[.] 1931.
- ME 4 = *K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca* 4. Rediģejis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins. Rīga. 1932.
- MžG II = [Martynas Mažvydas,] *GESMES Chriķfczoniķkas gedomas bařniczofo per Welikas ir Sekminias ik Aduenta. Ifchpauftas Karalau czui / nūg Iona Daubmana. Metu Dieua / M.DLXX.* Naudotasi leidiniu: *Martynas Mažvydas. Katekizmas ir kiti raštai.* Redagavo Giedrius Subačius. Vilnius: Baltos lankos. 1993.
- NA = *Novum Testamentum Graece et Latine.* Textum Graecum post Eberhard et Erwin Nestle communiter ediderunt Barbara et Kurt Aland... 3. neu arbeitete Auflage, 3. korrigierter Druck. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft. 1999.
- PKP I-II = Vytautas Mažiulis. *Prūšų kalbos paminklai I-II.* Vilnius: Mintis; Vilnius: Mokslas. 1966–1981.
- RG = [...] *Naujos* [...] *pagėrintos GIESMJU KNYGOS* [...] *per M. Iona Rikowia Norkicū Klebona. KARALAU CZUJE. Išpauftos per PRIDRIKIO REUSNERO, palikta Naβle / 1685.*
- ŠG = [Frydrichas Šusteris] [*Naujos* [...] *pagerintos Giefmiu Knygos* [...] *Karalau czuje Priderikio Reufnero palikta Nařle. 1705.*]
- VEE = *Euangelias bei Epiftolas* [...] *pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifchka S3odzia per Baltramieju Willenta* [...] *Metu M.D.LXXIX.*
- WP = [Volfebiutelio postilė.] *ISCHGVLDIMAS EVANGELIV PER WISVS METTVS...*
- WuP = *Postilla Catholica Mnieysza. Przez D. Iakuba Wuyka* [...] *W Krakowie, 1582; 1590.* Naudotasi leidiniu: *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai.* Parengė Jonas Palionis. Vilnius: Baltos lankos. 2000.
- ZEE = [Lozorius Zengštokas,] *Evangelias bei Epiftoas Nedeliu ir Schwentuiu dienofu fķaitomafias Bařniczofo Crikřfczoniķkfoju pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifchka ř3odzia per Baltramieju Willenta Plebona Karalou czui ant Scheindama.* [...] *Karalau czuie per Iona Fabriciu[.] Metu M. DC. XII.*
- ZG = *GESMES Chriķfczoniķchkos ir Duchau niķchkos* [...] *per Lazaru Sengtak Lietuwos Plebona Karaliau czios atnaugintos. ANNO [MD]C XII. Ifchpauftos Karaliau czuiie Prufuu Per Jona Fabriciu.*

Literatūra

- Endzelins, Jānis. 1943. *Senprūšu valoda*. Rīga: Universitātes apgāds.
- Forssman, Berthold. 2003. *Das baltische Adverb. Morphosemantik und Diachronie*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Judžentis, Artūras. 2016. Būdvardis *vienatas*, *-a / vienatis*, *-ē*. *Baltistica* 51(1), 117–128
- Mažiulis, Vytautas. 1988. Prūsų kalbos etimologijos žodynas 1: A–H. Vilnius: Mokslas.
- Michelini, Guido. 2000. *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Michelini, Guido. 2001. *Jonas Brethūnas. Giesmes duchaunas ir kitos 1589 metų liturginės knygos: tekstai ir jų šaltiniai*. Leidinį parengė Guido Michelini. Vilnius: Baltos lankos.
- Michelini, Guido. 2009. *D. Kleino Naujos Giesmju Knygos: tekstai ir jų šaltiniai*. Vilnius: Versus aureus.
- Michelini, Guido. 2010. *1612 m. Giesmes Chrikschionischkos ir Duchausischkos: renesansinio ciklo pabaiga*. Vilnius: Versus aureus.
- Toporov, Vladimir. 1975. *Prusskij jazyk: slovar'* 1. Moskva: Nauka.
- Urbas, Dominykas. 1996. *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Artūras Judžentis

K. Kalinausko g. 9–6, LT-03107 Vilnius, Lietuva

arturas.judzentis@gmail.com

KOPSAVILKUMS

Vārda liet. *vienat* cilme, lietojums un nozīme

Artūras JUDŽENTIS

Vārds liet. *vienat* 'tikai; vien; pastāvīgi' ir radies no adjektīva *vienatas*, *-a* vai *vienatis*, *-ē* 'vienīgais' kādas locījuma (nom.-acc. sg. neutr. vai dat.-loc. sg. masc.) formas. Rakstā pētīts *vienat* lietojums un nozīme senajos lietuviešu tekstos.

Materiāls un tā analīze ļauj pieņemt, ka sākotnēji vārds *vienat* lietuviešu valodā lietots adverbālā funkcijā ar aspektuālu nozīmi 'pastāvīgi, nepārtraukti'. Nepārtrauktība laikā saprasta kā vienotība, viens veselums. Citas vārda funkcijas (partikula, saiklis), kā arī restriktīvā un emfātiskā nozīme acīmredzot ir sekundāras un radušās vēlāk.

SUMMARY

Origin, Usage and Meaning of the Word Lith. *vienat*

Artūras JUDŽENTIS

The word Lith. *vienat* originated from the case form (nom.-acc.sg.neutr. or dat.-loc.sg.masc.) of the adjective *vienatas*, *-a* or *vienatis*, *-ė*. The article investigates its usage and meaning in old Lithuanian texts.

It seems that the primary function of the word was adverbial, and its meaning – aspectual ‘constantly, permanently, continually’. Other word functions (that of particle and conjunction) and a limiting, restriction or emphatic meaning of the word developed gradually later on.

PROPER NAMES IN THE *DICTIONARY OF POLISH LOANWORDS IN LITHUANIAN*

Rolandas KREGŽDYS
Lithuanian Culture Research Institute

0. Formal distribution of onomastic forms in the *Dictionary of Polish Loanwords in Lithuanian*

Just like the appellatives, the onomastic forms of different types primarily are classified on the basis of mere formal analysis – on internal reconstruction¹ and typology, and result in the assignment of the word to the group of Polish loan words in Lithuanian.

Due to the peculiarities of morphological and semantic structure among the onomastic forms in the loanwords of the *Dictionary of Polish Loanwords in Lithuanian* (further – DPLL) two main groups can be distinguished: 1) virtual or genuine proper names; 2) reflections of the proper nouns, i.e. appellatives or substituted forms of onomastic origin (predetermined by a partial or complete process of appellativisation [resp. *Appellativierung*]).

¹ The research into loanwords (as well as inherited lexicon) of the Lithuanian language should be based on the methodological provisions of great reliability and cogency. The analysis of lexemes is predicated on the inner reconstruction methodology, i.e. first, detailed phonetic (or phonological), morphological, and semantic analysis is performed, and only after the establishment of the integral structural elements, they are compared to the equivalents of cognate languages, with the provisions of the external reconstruction (or historical) method taken into account.

In compliance with this, attempts have been made to avoid erroneous interpretations or casuistic argument formulation, as, by ignoring them, the etymological analysis of lexemes is done by the principle of atomistic methodology, i.e. instead of the detailed structural word distribution, hardly justified descriptions of onomastic forms origin, based on the associative assumptions of comparison of homophones or homonyms, are presented, i.e. arguable Proto-Baltic or Lithuanian protoforms created by philologists start to be interpreted as an authentic reflection of the oldest Baltic lexical heritage, cf. I. the dogmatic statement that the river name Russ. *Цна* (↔ Pol. *Cna*) presupposes reconstruction of a hydronym Proto-Balt. **Tusna* was presented by Tadeusz Lehr-Splawiński (1946: 65), and was emulated by Oleg Trubachev and Vladimir Toporov (see Трубачев 2009: 299), and finally by Simonas Karaliūnas (2015: 214). The hypothesis was criticized by Jan Rozwadowski (1948: 42–43; also see Kregždys 2016₆: 152); II. special attention is focused on the lately presented Kazimieras Garšva's (2015: 170) attempt to relate the toponyms Latv. *Grendze* with Lith. verb. *gręžti* 'to drill', Latv. *Kraukļi* with Lith. sub. *kriauklė* 'a shell' etc., which is essentially fallacious, for the Latv. *Grendze*, *Kraukļi* reflect fundamental (substrate) words G. *Grenze* 'a border, a margin etc.' and Latv. *kraukļis* 'a raven, a toad' (for more details see Endzelins 1956: 321, 1961: 126).

1. Virtual or genuine proper names in the DPLL

Moreover, virtual or genuine onomastic forms of the 1st group can be subdivided into two types of proper names: (I) personal names – *Iškariotas*, *Judōšius*, *Maižiešius* –, cf.

Iškariotas ‘Iscariot’ Sk 145

↔ g.n. OPol. *Iskariota*, MPol. *Iskaryota* ‘Iscariot’ (↔ g.n. [Old / Middle] Pol. *Judasz Iskaryota* ‘ditto’ < p.n. L. *Jūdas Iscariotes* ‘Judas Iscariot’ ← g.n. Gk. [E.B.P.] Ἰσκαριώτης ‘inhabitant of Kerieth; Iscariotes [i.e. Keriethite], an epithet of Judas the traitor’ ← OHeb. ἴש resp. וִישׁ ‘a man [oir]’ + top. OHeb. *Qiryā* resp. קִרְיָת ‘Kiryat, a city located in the North District of Israel on the western slopes of the Hula Valley near the Lebanese border, adjoining the city of Hevron’ [SL II: 921; LSh 1015; SEMot II: 66; Strong 1997: 232; BDB 144–145, 2184–2185; Page 1: 573; cf. MP 419]) – the origin of the fricative consonant -š- is to be explained in two ways: 1) as an authentic reflection of the Semitic form, or 2) innovative due to the analogy with g.n. / nickname Pol. *Judasz* /-aś/ ‘Judas; a traitor’ (SL *ibid.*), but not by the impact of g.n. Pol. ‡ *Iszkariot* (such a form, missing in Polish written sources of different periods, was indicated by P. Skardžius [see Sk 145])

Judōšius ‘Judas’ Sk 149

← p.n. (Old / Middle) Pol. *Judasz* ‘Judas; a traitor’ (< p.n. OCz. *Judáš* ‘ditto’ < g.n. L. *Jūdas* ‘Judah, a son of Jacob and patriarch of one of the tribes of Israel; one of Christ’s apostles; Judas Iscariot etc.’ ← g.n. Gk. Ἰουδᾶς ‘Judah [the name of ten Israelites; also of the posterity of one of them and its region]’ ← g.n. OHeb. *Yəhūdāh* resp. יְהוּדָה ‘son of Jacob and Leah; tribe descended from Judah etc.’ ↔ ‘praised, object of praise’ [SL II: 921; Cieślíkowa 1991: 53; Malec 1994: 256; MP 419; Górny 2013: 151; LSh 1015; Strong 1997: 231; BDB 982–983; DCH IV: 117–121; SEMot II: 66; also see Williams 2007: 178; Kregždys 2014_a: 67])

Maižiešius ‘Moses’ Sk 183

← g.n. (Old / Middle) Pol. *Mojżesz* ‘Moses’ ↔ MPol. *Mojżeszowe prawo* ‘the Law of Moses, the Mosaic Law’ (< g.n. L. *Mōyses* ‘ditto’ ← g.n. Gk. Μωϋσῆς ‘Moses’ ← g.n. Old / Middle Heb. *Mōšeh* resp. מֹשֶׁה ‘Moses, the great Hebrew leader, prophet and lawgiver [? ← OHeb. *māšōy* resp. מֹשֶׁה ‘drawn out of the water’]) [SW II: 1031; SpXVI XIV: 609; SL III: 150; Malec 1994: 293; Bystron 1936: 240; LSh 1168; Strong 1997: 316; Jastrow II: 849; BDB 1454–1455; DCH V: 510–514; Гийль, Малер 1989: 56; Штейнбергъ 1878: 284; Klein 1987: 389; also see E] XIV: 522–543; SEMot VII: 14; Kregždys 2014_a: 67–68; cf. Ф II: 639])

and (II) toponyms – *Francija, Grecija, Hišpanija, Infliantai, Jerozolima, Jeruzalē, Lipskas, Švecija*, cf. –

Francija ‘France’ Sk 131

← top. MPol. *Francya* (Pol. *Francja*) ‘France’ (< top. ML. *Francia* ‘ditto’ [SW I: 771; SL I: 658; Br 127; Blaise 1994: 400; Φ IV: 206]) → top. Bel. *Фрэнцыя* ‘ditto’ (РБС III: 673), top. Russ. *Франция* ‘ditto’ (Φ *ibid.*)

****Grecija** ‘Greece’ Sk 135

← top. MPol. *Greya*, top. Pol. *Grecja* ‘Greece, Hellas’ (< top. ML. / L. *Graecia* ‘Hellas’ [SL II: 773; Swan 2008: 123; Φ I: 457; WH I: 616; Blaise 1994: 424]) → top. Bel. *Грэцыя* ‘Greece’ (РБС I: 332), top. Russ. *Греция* ‘ditto’ (Φ *ibid.*)

Hišpanija ‘Spain’ Sk 141

← top. (Middle) Pol. *Hiszpania* ‘Spain’ (< top. L. *Hispania* ‘ditto’ [SL II: 831; Swan 2008: 131])

Infliantai ‘Livonian Voivodeship’ Sk 143

← top. (Middle) Pol. *Inflanty* ‘Livonian Voivodeship’ (< top. G. *Lioland* ‘Livonian County’ [SL II: 907; Dworecky 1950: 838; Pawlowsky 1911: 817; Rymut 2003: 262])

Jerozolima ‘Jerusalem’ Sk 148

← top. (Middle) Pol. (dial.) *Ierzolima* (MPol. *Hierozolima*) ‘Jerusalem’ (< top. L. *Hierosolyta* ‘Jerusalem, a city in Palestine’ ← top. Gk. Ἱεροσόλυμα ‘Jerusalem, a capital of the Kingdom of Judah’ ← top. Medieval / Old Heb. *Yərušālayim* resp. יְרוּשָׁלַיִם ‘Jerusalem’ [SL II: 889; SGPKar II: 255; LSh 854; Strong 1997: 227; BDB 1071–1072; Hurvitz 2014: 127–129; also see EJ XI: 143–232; Bijak 2001: 79–80; Kregždys 2014_a: 71–72])

Jeruzalē ‘one of the most known cities in Palestine, the chief centre of Judaism and Jewish history’ LE IX: 388–392

← top. Pol. dial. (ŽV-Md) *Jeruzalem, Jeruzale* 1783 ‘Jerusalem’ (Bijak 2001: 79–80, 314; Rymut 1987: 95–96) – for more details about word origin see *Jerozolima*

Lipskas ‘Leipzig’ Sk 179

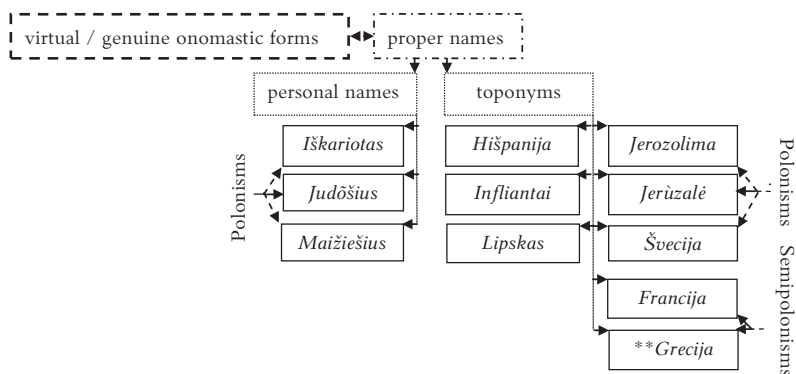
← top. (Middle) Pol. *Lipsk* ‘Leipzig’ (↔² top. ML. *Lipsia* ‘ditto’ [SL II: 1274; HS II: 740; Trofimowič 1974: 464; ЭССЯ XV: 136–137])

² The Slavic origin of the toponym is to be presupposed (for more details see Филичева 2003: 202).

Švecija ‘Sweden’ Sk 277

← top. MPol. *Szwecya*, Pol. *Szwecja* ‘Sweden’ (< top. ML. *Suecia* ‘ditto’ [SL V: 579; Swan 2008: 440; cf. Ф IV: 419; Blaise 1994: 882]) → Bel. *Швэцыя* ‘Sweden’ (РБС III: 743), Russ. *Швэцья* ‘ditto’ (БТСРЯ 1493).

Some of the said toponyms may be attributed to the loan type of Semi-polonisms (e.g., *Francija*, *Grecija* [see Schema; also see section 2] – they are marked with two asterisks, i.e., **). Both of them are Polonisms–Latinisms³ (of different periods) borrowed in Lithuanian.

Schema. Correlation of the genuine onomastic forms of DPLL

2. Reflections of the proper nouns / appellatives or substituted forms of onomastic origin in the DPLL

Given the outcomes obtained by comparative analysis of the formal (i.e., identification of the composition of lexical semantic groups in different IE or other languages) and pragmatic or derivational (the existence of elements of identical or similar morphological structure) methods⁴, reflections of the proper nouns / appellatives or substituted forms of onomastic origin

³ Such a presumption is to be made under to the following criteria:

¹) by virtue of the formal usage, i.e. in accordance with the identical morphological and semantic status of the lexemes of Polish and Latin origin, the obligatory dialectal usage of these borrowings should be stated;

²) be cause of structural conformity / discrepancy;

³) by means of semantic congruity / contrariety (for more details see Kregždys 2014: 407, 414–415, 2016: 83–85).

⁴ For more details see Kregždys 2016: 24–95.

in the DPLL are divided into three groups. Distribution is also based on the principles of (α) the establishment of the primary source of the variants of the Lithuanian form (through areal distribution), and (β) the words' phonetic, morphological and semantic identity (correlated with the modulation of α).

Also taken into account are peculiarities in the usage of the primary forms (not necessarily in the inherited layer) in the West Slavic area, and their secondary variants in the East Slavic languages (based on the influence of factors α and β). The resulting three groups are:

I. monogenic (i.e. homogenous, not represented in the vocabulary of the East Slavic languages (based on factor α)),

II. indeterminate (due to the presence of variants of loanwords from Polish in East Slavic vocabulary (factor α) in different time periods),

III. alternative (III.1. forms belonging to the inherited layer, characteristic of Polish and one of the East Slavic languages (with regard to factor α); III.2. doublet variants of foreign origin, derived from a different primary source; III.3. Semipolonisms).

In accordance with etymological substratum of the borrowings this group is subdivided into 10 classes: 1) examples of Slavic inherited lexicon (*krakoviánka, mazūras*); 2) loans of Germanic origin (*angelskas, infliančikas, karazė, kondratas, liūteras, sāsas, taliorius*); 3) words of Latin origin (*blažeikas, bernadŷnas, kartūzas*); 4) lexemes of Greek origin (*matėika, herodijonas, macedonijonas, malmozija, pivanija*); 5) words of Semitic origin (*adamaškas, adamaškinis, babilonskas, bartkus, galijōtas, izraelskas, jezuvita[s], kamiūla, lazarėtas, maceikà, nazareňskas, simoniokas, sodomčikas*); 6) loans of Celtic origin (*ārosas, cālūnas*); 7) Turkish borrowings (*baneliūkas*); 8) Arabisms (*karabėlė, machametonas*); 9) loans from Hungarian (*kóčas*); 10) borrowings from Indian (*tabokà*).

The 2nd group of appellatives or substituted forms of onomastic origin in the DPLL (with the different localization of appellativisation process [see Table]), unlike the 1st group of onomastic forms are to be subdivided into three types: (I) reflections of the personal names – *bartkus, bernadŷnas, blažeikas, galijōtas; herodijonas, -ė; jezuvita(s), kamiūla, kondratas / kondrotas, lazarėtas / lazariėtas, liūteras, -ė / liūtras, -ė; macedonijonas, maceikà / macėika, machametonas, matėika / motėika, simoniokas* –, cf.

bartkus 'a tailor' LKŽe

↔ (Middle) Pol. (dial.) *bartek* 'commoner, redneck, ribald; eddy, vortex; element in a loom or spinning-wheel; a tall man' (← [hypocoristic forms of given names] OPol. *Bartak* 'ditto' / MPol. *Bartek* 'ditto' ← g.n. [Old / Middle] Pol. *Barłomiej* 'ditto' ← g.n. OF. *Barthelemieu* 'ditto' ← g.n. L. *Bartholomaeus* 'Bartholomew' ← g.n. Gk. Βαρθολομαῖος 'ditto' ←

Aram. *bar talmay* resp. בַּר תַּלְמַי 'Talmai's [son of Anaḳ] son' [SW I: 100; SL I: 57–58; SGP PAN I³: 408–409; PSTS I: 16; Raszevska-Żurek 2006: 59, 8; Górny 2013: 89; Bystroń 1936: 267; Рыбакин 2000: 45; Pape I: 198; Strong 1997: 87; BDB 382, 2601; also see Urbutis 2009: 421, 434–435; Karplukówna 1973: 156–157; Cieślíkowa 1991: 132; Malec 1994: 19, 44, 45, 49, 73, 194; Naruszewicz–Duchlińska 2009: 22; Zinkevičius 2010: 43, 48, 50; SEMot II: 18–19; Kregždys 2014_a: 76; LE II: 127; Бірыла 1982: 134–135; Аникин II: 47]) – designation of a craftsman with an associative connotation⁵

bernadŷnas 1. 'a monk of the Franciscan order'; 2. 'a plant of Buttercup Family – *Ranunculaceae*, monkshood (*Aconitum Stoeckianum*)' LKŽe

← (Middle) Pol. *Bernadyn* 'Franciscan, a monk of the Franciscan order etc.' (↔ [Middle] Pol. *Bernardyn* 'ditto' < ML. *Bernardinus* 'Bernardine, a monk of Cistercian order' ← g.n. ML. *Bernardus Claraevallensis* 'St. Bernard of Clairvaux, a French abbot, Saint, Doctor of the Church' [SW I: 116; SpXVI II: 17; SL I: 71; Blaise 1994: 104; also see Urbutis 2009: 421; Аникин II: 213]) → OBel. *бернадынь, бернадинь* 'a monk of St. Bernard of Clairvaux order' (ГСБМ I: 282)

blažeikas 'Ground-hog Day candle; handmade candle' LKŽe

← MPol. *blażejek* ([Middle] Pol. *blażek*) 'a wax roll is to be put on the candle; an instrument used to extinguish burning candles' (← g.n. [Old / Middle] Pol. *blażej* 'St. Blaise – bishop of Sebastea, was martyred by being beaten, attacked with iron combs, and beheaded [† 316]' < p.n. L. *Blasius* 'a type of surname' [→ g.n. Gk. (E.B.P.) Βλασίών 'ditto'] ← nickname [cognomen] L. *Blaesus* 'Blaise, a surname [nomen paternum] of the Julii and Sempronii Roman families' ← L. *blaesus* 'lisper; stammerer' [SW I: 172; SpXVI II: 205; Bystroń 1936: 268; Pape I: 214; Bongioanni 1928: 48–49; Constantinescu 1963: 172–173; SEMot II: 23; also see Malec 1994: 200; Urbutis 2009: 441; ALEW I: 122])

galijōtas 'a giant, strongman' LKŽe

← MPol. *golijat* (Pol. *goljat*) 'a giant, a tall man' (≠ g.n. MPol. *Goliat* 'Goliath of Gath, a giant Philistine warrior defeated by the young David, the future king of Israel') (< g.n. L. *Goliathus* 'ditto' ← g.n. Gk. Γολιάθης 'ditto' ← g.n. MHeb. *Golyat* resp. גֹּלְיָת 'Philistine warrior from the city of Gath' / ← g.n. OHeb. *Golyat* resp. גֹּלְיָת 'Philistine giant slain by David;

⁵ Cf. the Lithuanian expression: *Vėjq ir siuvėjq sunku pagaut* Prn, i.e. *To catch a wind is as difficult as to land a sewer* (LKŽe [see in loco *siuvėjas* (-is, -us), -a]).

Goliath' [SW I: 867; SL I: 741; Pape I: 254; Jastrow I: 249; BDB 453; DCH II: 354; Штейнбергъ 1878: 89; also see EJ VII: 738; Kregždys 2014_a: 66]), || ≠ g.n. OCS. (Russ.) *Голіаѳъ* 'Goliath, a giant Philistine warrior' (ЦС I: 217)

***herodijonas*, *-ė* 'a follower of Herod' LKŽe; Sk 141

← MPol. *herodyjan* 'a follower of Herod, doer of his will, the adversaries of Pharisees' (< L. *Hērōdiāni* 'ditto' ← Gk. Ἡρῴδιανοί 'the followers of Herod' ← g.n. Gk. Ἡρῴδης 'Herod the Great / Herod I, the second son of Antipater the Idumaeen, a Roman client king of Judea [37 BCE – 4 BCE]' [SpXVI VIII: 333; LSh 850])

jezuwita(s) 'Jesuit' Sk 149

← (Middle) Pol. *jezuwita* 'Jesuit, a member of the Society of Jesus (S.J.), a Roman Catholic order of religious men founded by St. Ignatius of Loyola; indrawn, plotter' (< F. *jesuite* 'Jesuit; snake (about human), trickster' ← ML. *jesuitus* 'Jesuit' ← g.n. L. *Jēsus*, *Iēsus* 'Christ the Redeemer; Yeshua' ← g.n. Gk. [E.B.P.] Ἰησοῦς 'ditto' ← g.n. LBHeb. *Yēšūʿ* resp. *יֵשׁוּעַ* 'Jeshua [a Hebrew name]' ← g.n. OHeb. *Yəhōšūʿa* resp. *יְהוֹשֻׁעַ* 'Moses' successor [← "God – salvation"], son of Nun; governor of Jerusalem under Josiah; head of one of the classes of priests etc.' [SW II: 174; Maczinsky 1564: 165; Moszyńska 1975: 179; LSh 1013; Strong 1997: 228; BDB 592, 1098; DCH IV: 155–156; Hurvitz 2014: 130–131; Гиль, Малер 1989: 44; also see Kregždys 2014_a: 66–67]) → OBel. *езувитъ* 'Jesuit' (ГСБМ IX: 188; Булыка 1980: 170)

kamùila 'uneducated, untidy, scruffy man; ribald, lout' LKŽe

↔ Pol. dial. (ŽV-Md [Degucie]) *chamujło* 'tyke, oik, peasant' (← [Middle] Pol. *cham* 'ditto' < g.n. L. *Cham* 'ditto' ← g.n. Gk. Χάμ, Χάμας 'son of Noah; Egypt' ← g.n. OHeb. *Hām* resp. *חַם* '2nd son of Noah; called father of Canaan' [SW I: 270; SGP PAN III³: 451; SL I: 231; Br 176; LSh 324; Pape II: 1667; BDB 817; DCH III: 247; also see Kregždys 2014_a: 76–77]) → Bel. dial. *хамуїла* 'ribald, oik, gruff man' (Кривіцкі 1975: 129) ≠ Bel. dial. *хамула* 'loser' (TC V: 228; also see Kardelis 2003: 102–103)

kondratas 'tormentil (*Potentilla erecta*), *kondrotas* 'ditto' LKŽe

↔ Pol. dial. *kondratek* 'plant of the Labiatae family; wallflower, a genus of flowering plants in the botanical family Brassicaceae; catmint; the ivy plant etc.' (←⁶ [Middle] Pol. *konrad* 'the ivy plant; wallflower, a genus of flowering plants in the botanical family Brassicaceae etc.' < g.n. [Old /

⁶ The origin of the structural element *-d-* is related to the contamination of proper names (Old / Middle) Pol. *Konrad* and (Old / Middle) Pol. *Kondrat* 'Conrad' (< surname L. *Quadrātus* 'a Roman surname' ← L. adj. *quadrātus* 'quadrangle' [LSh 1499]). Such cases are found in the Old Polish scripts (for more details see SEMot II: 72).

Middle] Pol. *Konrad* ‘ditto’ ← g.n. G. *Konrad* / OHG. *Conrad* ‘Conrad’ ← OHG. *kuoni* ‘brave; wise; strong; power, kick’ + OHG. *rât* ‘counsil; decision’ [SW II: 434, 446; SL II: 1071; SGPKar II: 419; Malec 1994: 261; Рыбакин 2000: 63; Köbler 1993: 1286–1287, 1605; Seebold 2008: 489; Schützeichel 2012: 187, 253; SEMot II: 72])

lazarėtas ‘hospital’ ZtŽ 344; **lazariėtas** 1. ‘ditto’; 2. ‘an ailing person’ LKŽe; SŽ 336

← (Middle) Pol. (dial.) *lazaret*, Pol. dial. *lazaret* ‘madhouse; (war) hospital’ (< G. *Lazaret* ‘hospital’ / F. *lazaret* ‘hospital; quarantine’ / It. *lazzeretto* ‘isolation hospital’ ← ML. *lazarus* ‘leper’ ← Gk. [E.B.P.] λαζάριον ‘lazar-house; hospital’ ← / Gk. λάζαρος ‘a corpse [from Lazarus of Bethany, the brother of the sisters Mary and Martha, restored to life by Jesus, who made a visit to the house of Simon the Leper at Bethany during the course of which a woman anointed the head of Jesus with costly ointment]’ ← g.n. Gk. Λάζαρος ‘Lazarus of Bethany, the brother of the sisters Mary and Martha’ ← g.n. OHeb. *’El’āzor* resp. אֵלְעָזָר ‘“God is my help”’; Aaron’s third son, after his death, Eleazar was appointed high priest in his father’s place; a son of Moses; Levite chief etc.’ [SW II: 696; SL II: 1258; SGP-Kar III: 16; IAKP I: 326; Reczkowa 1982: 28, 34, 48, 85; ЭСБМ V: 205; Blaise 1994: 528; Strong 1997: 279; LS 870; BDB 165; DCH I: 296–297; Гиль, Малер 1989: 24; also see EJ VI: 298; LE XVI: 479–480; Walczak 1995: 147; Kregždys 2014_a: 77; cf. Ф II: 449]) → Bel. *лазарэт* ‘hospital for the poor; a small war hospital’ (ТСБМ III: 13)

liūteras, **-ė** ‘a member of a Western Christian church adhering to the theology of Luther’ LKŽe; SŽ 350; **liūtras**, **-ė** ‘ditto’ LKŽe

← (Middle) Pol. *luter* ‘a member of a Western Christian church whose faith and practice are founded on the principles of the Protestant Reformation; Lutheran, Protestant etc.’ (< g.n. G. *Luther* ‘Martin Luther, a seminal figure in the Protestant Reformation’ [SW II: 780; SpXVI XII: 408–409; Ф II: 546–547; ЭСБМ VI: 102]) → OBel. *люторь, лютарь, лютрь* ‘a member of a Western Christian church whose faith and practice are founded on the principles of the Protestant Reformation; Lutheran, Protestant’ (ТСБМ XVII: 197), Bel. *лютар* ‘ditto’ (Станкевич 1989: 655; ЭСБМ *ibid*), ORuss. *люторь, люторь, лютарь* ‘ditto’ (СРЯВ VIII: 345, 347)

****macedonijonas** ‘Macedonian resp. a follower of Macedonius, bishop of Constantinople’ Sk 182

← MPol. *Macedonijan* ‘a follower of Macedonius, bishop of Constantinople, a doer of his instructions, heretic’ (< ML. *Macedonianus* ‘ditto’ ← Gk. [E.B.P.] Μακκεδονιανῆς ‘a follower of Macedonius’ [← Gk. adj.

(E.B.P.) Μακεδονικός ‘of Macedonius, Macedonian’ ← g.n. Gk. [E.B.P.] Μακεδόνιος ‘Macedonius, bishop of Constantinople’ [SpXVI XIII: 3; Lampe 1961: 824; Pape II: 844; Sophocles 1900: 728])

maceikà, macéika ‘timothy grass (*Phleum pratense*)’ LKŽe

↔⁷ Pol. *maciejka* ‘gillyflower; Vigil of Saint Matthew etc.’ (← surname MPol. *Maciejanka* ‘Polish surname [referring to a female]’ ← g.n. [Old / Middle] Pol. *Maciej* ‘ditto’ < [← OF. *matthiole* ‘gillyflower [*Matthiola incana*], a species established by Robert Brown’] g.n. [Old] F. *Matthieu* ‘Matthew’ ← g.n. L. *Matthaeus* ‘St. Matthew’ ← g.n. Gk. [E.B.P.] Ματθαῖος ‘Matthew, the first author of the Gospel’ ← OHeb. *mattityáhū* resp. מַתִּיתָיָהוּ ‘‘gift of YAHWEH’’; a Levitical musician; Levitical name; attendant of Ezra (also Levite?); one of those who took strange wives’ [SW II: 839; SEMot II: 81–82; ЭСБМ VI: 274; Kregždys 2015: 67–68; Bystroń 1936: 274; Malec 1994: 274; Dacewicz 2001: 176; Рыбакин 2000: 143; LSh 1120; Sophocles 1900: 736; Strong 1997: 296; BDB 1644; DCH V: 574–575; Гиль, Малер 1989: 56; also see Kregždys 2014_a: 77–78]) → Bel. *маўейка* ‘gillyflower; hoary stock (*Matthiola incana* R. B.)’ (Сцяшковіч 1983: 257) – also see *matéika, motéika*

machametonas ‘Muslim’ Sk 182

← (Middle) Pol. *mahometan* ‘a believer in or adherent of Islam; following the religion of the prophet Muhammad’ (< F. *mahométan* ‘Muslim’ ↔ g.n. F. *Mahomet* ‘Mohammed, an arab prophet of Islam’ / OF. *mahomet* ‘idol, god; favourite’ ← g.n. Arab. *Muḥammad* ‘Muhammad; Venerable, glorious’ [SW II: 847; SpXVI XIII: 19; cf. Ф II: 556; ЭСБМ VI: 268; БЕР III: 604; Greimas 1969: 378; Godefroy 1990: 313])

⁷ The authors of LKŽ(e), for some reason, ignored different assibilation characteristics of *t* consonant (such cases are found in dialectisms, i.e. lexemes used in Lithuanian subdialects [for more details see Zinkevičius 1966: 139–140]). Therefore, they ascribed the words of different genesis to the same lexical-semantic group, cf.:

- ¹ Lith. dial. *maceikà* 2 (bot) ‘timothy grass (*Phleum pratense*)’ from the area of southern Highlanders (subdialect of Liškiavos [dialect № 687]), which is characterized by the process of assibilation *t > c* (see Zinkevičius 1966: 139), is to be related to Pol. dial. *matejka* ‘ditto’ (SW VII: 189) ← Pol. *trawa Św. Tymoteusza* ‘timothy grass (*Phleum pratense*)’ (see I.c. *matéika, motéika*) – reflection of the hypocoristic form (also cf. clipping form of Pol. dial. *mateuszka* ‘timothy grass’ [SW II: 902]) was related to –
- ² the lexeme of totally different semantic value (in terms of the etymological analysis) used in the subdialects of Kaunas in Balbieriškis (dialect № 609 – an area of western Highlanders) with no *t* assibilation trends (see Zinkevičius *ibid*). Due to the comparison of the structural elements *-mat-* / *-mac-* with partial homonymy, the sememe of the different plant name (i.e. ‘timothy grass’) was erroneously related to Pol. *ma-c-iejka* ‘gillyflower’, which presupposes etyological reference to the g.n. Gk. [E.B.P.] Ματθαῖος ‘Matthew – the first author of the Gospel’, but not with the g.n. Gk. Τιμόθεος ‘Timothy’.

matėika ‘timothy grass’, **motėika** ‘ditto’ ŠVŽŽ I: 420

← Pol. dial. *matejka* ‘timothy grass (*Phleum pratense*)’ (← Pol. *trawa Św. Tymoteusza* ‘timothy grass’ ← g.n. Pol. *Tymoteusz* ‘ditto’ < g.n. L. *Timotheus* ‘ditto’ ← g.n. Gk. Τιμόθεος ‘Timothy’ ← Gk. τιμή ‘fame’ + Gk. θεός ‘god’ [SW VII: 189; Анненковъ 1878: 249; Bystron 1936: 277; Strong 1997: 482; Malec 1994: 335; Рыбакин 2000: 187]) → Bel. dial. *матэйка* ‘perennial grass that can be fed to cattle’ (Цыхун 1993: 87) – also see *maceikà*, *macėika*

simoniokas ‘a man who attempts to buy or sell an office of the Church or a sacrament’ Sk 255

← (Middle) Pol. *symonjak* ‘a man who attempts to buy or sell an office of the Church or a sacrament’ (< ML. *simoniacus* ‘ditto’ ← Gk. [E.B.P.] Σιμωνιανός ‘follower of Simon the Sorcerer’ ← g.n. Gk. [E.B.P.] Σίμων ‘Simon, the magician from Samaria’ ApD 8.9 ← g.n. OHeb. *Šim’ōn* resp. *יַעֲקֹב* ‘second son of Jacob and Leah [← “He (God) has heard”]; tribal name; Jew with foreign wife’ [SW VI: 538; SL V: 497; Niermeyer 1976: 972; Lampe 1961: 1233; Sophocles 1900: 989; Strong 1997: 432; BDB 2515; DCH VIII: 470–471; Гиль, Малер 1989: 78; also see Kregždys 2014_a: 68–69; cf. Moszyńska 1975: 208]) → OBel. *симо尼亚къ* ‘a man who attempts to sell an office of the Church or a sacrament’ (ГСБМ XXXI: 264; Булыка 1980: 174)

(II) reflections of toponyms – *adamaškas*; *adamaškinis*, *-ė*; *angelskas*, *-à*; *ārosas*, *babelonskas*, *baneliukas*, *calūnas* / *cālūnas*, *infliančikas*; *izraelskas*, *-a*; *karabėlė*, *karazė* / *karazia*, *kartūzas*, *kóčas*, *krakoviánka*, *malmoziija*, *nazareňiskas*, *pivaniija*, *sodomčikas*, *tabokà*, *taliorius*, cf. –

adamaškas ‘a type of inwrought silk fabric; damask (fabric)’ LKŽe

← (Old / Middle) Pol. *adamaszek* ‘heavy inwrought silk fabric etc.’ (Pol. dial. *adamasek* ‘flat fabric with a wet-look on the wrong side v.v.’ [Kobylińska 2001: 1]) (< ML. *adamaschus* ‘Damascian, of Damascus’ / It. [*da*] *damasco* ‘silk fabric [from Damascus]’ ← top. L. *Damascus* ‘ditto’ ← top. Gk. Δαμασκός ‘Damascus, the capital of Syria’ ← top. OHeb. *Damméseq* resp. *דַּמְשֶׁק* ‘ancient Aramaean city’ / top. Egypt. *Temesqu* ‘Damask’ [SW I: 7; SpXVI I: 85; SStp I: 21; Leeming 1976: 31; ЭСБМ I: 77; Аникин I: 98–99; Prati 1951: 353; Strong 1997: 108; BDB 543; DCH II: 453; Budge II: 1056; Штейнбергъ 1878: 104–105; Hurvitz 2014: 94–97; also see EJ V: 390–397; Kregždys 2014_a: 75; cf. Moszyńska 1975: 158]) → OBel. *адамаиокъ*, *одамаиокъ* ‘silk fabric from Damascus’ (ГСБМ I: 70; Булыка 1980: 111) ≠ OBel. *адамашка*, *одамашка*, *одомашка* ‘ditto’ (ГСБМ I: 69),

Bel. *адамáшка* ‘inwrought silk fabric’ (ТСБМ I: 113), ORuss. *адамаишка*, *одамаишка* ‘silk fabric from Damascus’ (СРЯВ I: 22, XII: 264)

adamaškinis, -ė ‘made of damask (fabric)’ LKŽe

↔ (Old / Middle) Pol. *adamaszkowy* ‘of heavy inwrought silk fabric etc.’ (SW I: 7; SpXVI I: 85; SStp I: 21) → OBel. *адамашковый, адомашковый, одамашковый, одомашковый* ‘of silk fabric from Damascus’ (ГСБМ I: 69–70) – for more details about this lexeme’s origin see *adamaškas*

angelskas, -à ‘English’ ZtŽ 53

← (Middle) Pol. *angielski* ‘English’ (↔ ML. *Anglicus* ‘English’ ← top. L. *Anglia* ‘England’ ← top. OE. *Englaland* ‘country of the Angles’ [SW I: 37; SL I: 17–18; LSh 118; Blaise 1994: 47; Klein I: 522; Hall 2000: 105]) → OBel. *ангельский, ангелский, анкелский* ‘English’ (ГСБМ I: 119–120), Bel. (dial.) *ангэльски* ‘ditto’ (БН 31; НЛГ 15; Шатэрнік 1929: 18; ЭСБМ I: 112)

ārosas ‘one of a kind yarns’ LKŽe

← Old / Middle Pol. (dial.) *aras* ([Old / Middle] Pol. [dial.] *haras*) ‘soft, coarse wool fabric used for backing’ (< MHG. *arraz*, *arras*, *harras* ‘soft wool fabric’ / G. *Arras*, *Harras* ‘production of high quality wool [tapestry]’ ← top. F. *Arras* ‘a city in Northern France, known for its tapestries of the highest quality’ [SW V: 478; SpXVI VIII: 304; SStp II: 540; Machek 1968: 160; LSh 192; Ф I: 395; ЭСБМ III: 66; Matasović 2009: 46; Delamarre 2003: 59; Klein I: 107; MLex 7; LE I: 235]) → ꝥ OBel. *заруць* ‘thin wool fabric’ (ГСБМ VI: 255), Bel. *заруць* ‘wool fabric’ (Hc 110; ЭСБМ III: 65–66), Russ. *заруць* ‘stranded white or coloured wool; wool yarns in stranded knitting’ (Даль I: 345)

babilonskas ‘Babylonian’ Sk 94

← MPol. *Babilonski*, Pol. *babiloński* ‘Babylonian’ (< L. *Babylōnicus* ‘ditto’ ← top. L. *Babylōn* ‘ditto’ ← top. Gk. Βαβυλών ‘ditto’ ← top. OHeb. *Bābēl* resp. בָּבֶל ‘Babylon, the ancient capital of Babylonia’ ← Akkad. *bāb-ili[m]* ‘Babylon [← “gate of god”]’ [SL I: 39; MP 98; OLD 222; Strong 1987: 85; BDB 281; DCH II: 89; Klein 1987: 62; Worthington 2010: 343; also see EJ III: 23; Kregždys 2014a: 71; cf. Urbutis 2009: 441])

baneliūkas ‘gossip / wind, trifle’ LKŽe

↔ Pol. (dial.) *banialuka* ‘cheap, meaningless book; gossip / wind, trifle; folly’ (< top. Serb. *Bānā Ljuka* ‘one of the most important localities in Bosnia, where the residence of the Bosnian pasha was to be found’ ← OTurk. *ba-jan* ‘higher military rank’ [SW I: 94; SGP PAN I: 351; Skok I: 105; EPC] II: 143, 171; also see Gloger 1896: 24])

calūnas, cālūnas ‘hearse cloth’ LKŽe

← (Old / Middle) Pol. *calun* ‘a big cover; a black hearse cloth, crape; bed-spread; coarse baize; sleazy clothing of a monk etc.’ (< OCz. *čalún* ‘most expensive textile; a cover’ ← top. G. *Schalun* ‘ditto’ ← top. F. *Châlons* ‘locality in the department of Isère’ [SW I: 254; SpXVI III: 123; SStp I: 213; Br 56; Machek 1968: 93; Skeat 2005: 553; LSh 300; Delamarre 2003: 311])

infliančikas ‘inhabitant of Livonian Voivodeship’⁸ Sk 143

← MPol. *Inflanczyk, Inflantczyk* ‘inhabitant of Livonian Voivodeship; a member of The Livonian Order, resident of Livonian County’ (↔ MPol. *Inflant / Liwlant* ‘ditto’ ← G. *Liwländer* ‘inhabitant of Livonian County’ ↔ top. G. *Livland* ‘Livonian County’ [SL II: 907; SpXVI VIII: 542, XII: 297; Pawlowsky 1911: 817])

izraelskas, -a ‘of Israel, Israelian’ LKŽe

← (Old / Middle) Pol. *izraelski* ‘Israelians, Israelian’ (< I. Yid. adj. *yisreēliš* resp. *ישראליש* ‘of Israel, Israelian’ ↔ top. Yid. *Yisroel* resp. *ישראל* ‘Israel’ ← top. OHeb. *Yisrā’el* resp. *ישראל* ‘Israel [name of Hebrew nation]’ ← “God contended” [SpXVI IX: 64; SL II: 928; Swan 2008: 142; BDB 2372; DCH IV: 305–314; Löttsch 1992: 97; Weinreich 1977: 172]; II. top. L. *Isrāel* ‘Israel’ ← top. Gk. [E.B.P.] *Ἰσραήλ* ‘ditto’ [cf. Φ II: 123; Lampe 1961: 678; Strong 1997: 233; Klein 1987: 266; also see E] X: 98–740; SEMot VII: 10; Kregždys 2014_a: 71])

karabėlė ‘falchion’ LKŽe

← (Middle) Pol. *karabel(l)a* ‘falchion with an ornate hilt’ (< top. Arab. *Karbala* ‘an area in Arabia’ [SW II: 255; SpXVI X: 108; Br 219]) → OBel. *корабеля* ‘falchion’ (ГСБМ XV: 304)

karazė ‘coarse homespun’; **karazia** ‘ditto’ LKŽe

← MPol. *karazyja* (Pol. *karazja*) ‘ordinary (cheap), coarse wool texture’ (< G. *Karsai, Kirsei* ‘coarse homespun’ ← ME. *kersei* ‘wool fabric used for pants; twill; twill clothing’ ↔ top. E. *Kersey* ‘an area in the South East England’ [SW II: 259; SpXVI X: 132; Φ II: 191; AHD 3973; cf. Br 219; Sławski II: 69]) → OBel. *каразья (каразья)* ‘coarse texture’ (ГСБМ XIV: 277) ≠ Russ. *каразья* ‘coarse wool texture used as backing’ (Даль II: 90)

⁸ Livonian region (Pol. *Inflanty polskie*) in historiography commonly referred to as Livonian County until 1772, i.e. until the First Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth, although the Livonian Language was termed as Pol. *język inflancki* (SpXVI VIII: 542). The area, also called Livonian Voivodeship, stretched away to the right bank of the river Daugava (for more details see LE VIII: 503).

kartūzas ‘a monk of the Carthusian order’ Sk 156

← (Old / Middle) Pol. *kartuz* ‘a monk of the Order of Saint Bruno of Cologne’ (< top. ML. *Cartusia* ‘Chartreuse’ ← top. F. *Chartreuse* ‘Chartreuse Mountains’ < L. *carcer* ‘prison etc.’ [SW II: 284; SpXVI X: 156; SSStp III: 248; Blaise 1994: 153; Clédat 1914: 109]) → OBel. *картузъ* ‘a monk of the Order of Saint Bruno of Cologne’ (ГСБМ XIV: 292)

kóčas ‘a type of cart; chaise’ LKŽe; ŠŽ 306

← (Middle) Pol. *kocz* ‘caravan, chaise etc.’ (< Hung. *kocsi* ‘a cart’ ← top. Hung. *Kocs* ‘an area in Hungary where carts of many types were produced’ [SW II: 388; SL II: 1037; ЭСБМ V: 106; Wołosz 1989: 267–268; Géza 1991: 167; EWU 765–766]) → Bel. dial. *коч* ‘caravan’ (ЭСБМ *ibid.*)

krakoviánka ‘Cracow region folk dance, the Krakowiak’ DvŽ I: 304

← Pol. dial. *krakowian* ‘Polish folk dance; folk music of the dance’ (← top. [Old / Middle] Pol. *Kraków* ‘Krakow’ [SW II: 526; SGPKar II: 465; GS 68; SL II: 1118; Taszycki 1964: 261; Rymut 1967: 81, 1987: 118–119; cf. Ф II: 365]) → ꝛ Bel. (dial.) *кракавяк*, Bel. dial. *кракавяка* ‘Polish folk dance’ (ГСБМ II: 720; СБГП II: 513) – the lexeme made up of the suff. *-ka* because of contamination with the Lith. *pòl-ka* ‘a vivacious couple dance of Bohemian origin in duple time; folk music of the dance’

malmoziija ‘malvasia (a type of wine)’ Sk 184

← MPol. *malmazija*, Old / Middle Pol. *malmazija* (Pol. *malmazja*) ‘sweet Greek dessert wine’ (< ML. *malmasia* ‘a type of red wine’ / MHG. *malmasier* / It. *malvasia* ‘variety of red grapes; red grape wine’ ← top. It. *Malvasia* ‘locality near Neapolis’ [SW II: 862; SpXVI XIII: 73–74; SSStp IV: 148; Sokólska 1999: 149; Prati 1951: 613; MLex 133; Klein II: 928–929; cf. Moszyńska 1975: 189]) → OBel. *малмазия*, *малмазыя* (*малмазэя*) ‘a type of wine’ (ГСБМ XVII: 240–241; Булыка 1980: 118) ꝛ ORuss. *малмазья* ‘ditto’ (СРЯВ IX: 23)

nazareńskas ‘Nazarene’ Sk 195

← (Middle) Pol. *nazareński* ‘Nazirite, one who has voluntarily dedicated himself to God; designation of Jesus Christ; Christian’ (< L. *Nazarēnus* ‘Nazarene; one who has voluntarily dedicated himself to God; Christian’ ← Gk. [E.B.P.] Ναζαρηνός ‘a man from Nazareth, Nazarene’ ← top. Gk. [E.B.P.] Ναζαρέτ ‘Nazareth, a town in Galilee’ ← MHeb. *nōcī* resp. נוצרי ‘Nazarene; Jesus’ ← top. MHeb. *Nocraṭ* resp. נוצרה ‘Nazareth’ // OHeb. *nāzīr* resp. נזיר ‘one consecrated, devoted [God’s devotee]; a ruler; one who has voluntarily dedicated himself to God, ascetic; untrimmed vine’ [SW III: 230; SpXVI XVI: 450; LSh 1193; DCH V: 651; Strong 1997: 317; BDB 1535; Klein 1987: 424; cf. EJ XV: 41; Kregždys 2014a: 72])

pivanija ‘peony (*Paeonia*)’; **pivoñija**, **pivoñija** ‘ditto’ Sk 228; LKŽe; also see ZtŽ 488

← Old / Middle Pol. *piwonija* (Pol. *piwonja*) ‘a flowering plant in the genus *Paeonia*, the only genus in the family Paeoniaceae (*Paeonia officinalis* L.)’ (< L. *paëonia* ‘ditto’ ← Gk. *παιωνία* ‘peony’ ← top. Gk. *Παιονία* ‘locality in Macedonia’ [SW IV: 214; SpXVI XXIV: 308; SStp VI: 146; Φ III: 264; cf. ЭСБМ IX: 121; LS 1110; also see Kardelis 2003: 71]) → Bel. (dial.) *півонія* ‘peony (*Paeonia* L.)’ (БН 237; СБГП III: 514–515), Russ. *пиво́ния* ‘ditto’ (Даль III: 109)

sodomčikas ‘an inhabitant of Sodom’ Sk 261

← (Middle) Pol. *Sodomczyk* ‘an inhabitant of Sodom; (in these days) paedophile; a passive, effeminate male homosexual (birdie)’ (< L. *Sodomitae* [pl.] ‘ditto’ ← Gk. *Σοδομίται* ‘inhabitants of Sodom’ ← top. OHeb. *Sədom* resp. *סֹדֹם* ‘Sodom, important Canaanitish city named [usually] with Gomorrha’ [SW VI: 259; SL V: 330; LSh 1717; BDB 1664–1665; DCH VI: 121; also see Kregždys 2014_a: 72]) → OBel. *содомчык* ‘an inhabitant of Sodom’ (ГСБМ XXXII: 51)

tabokà 1. ‘a genus of herbaceous plants and shrubs of the family Solanaceae (*Nicotiana*)’; 2. ‘the products from the plant used for smoking, chewing, snuffing or drinking’; 3. ‘corn smut (a type of fungal disease)’; 4. ‘ring mark on a berry or an apple’; 5. ‘snivel’ LKŽe; also see ZtŽ 678

← (Middle) Pol. *tabaka*, Pol. dial. (Kšbd) *tobaka* ‘redolent fine ribbon cut tobacco’ (< I. G. *Tabagie* ‘gargle factory [resp. a place where smoking is common (R. K.)]’ ← F. *tabagie* ‘gargle factory, tobacconist place; tobacco tin’ ← top. N.Am.Ind. / S.Am.Ind. *Tabago* ‘locality in Yucatan / Haiti terrain of the indigenous Arhuaco tribe’; II. G. *Tabak* ‘ditto’ ← F. *tabac* ‘ditto’ / It. *tabacco* ‘ditto’ ← Sp. *tabaco* ‘tobacco [*Nicotiana* L.]’ ← Araw. *tábu* ‘to fall [e.g., *mist*] etc.’ + Araw. *áku* ‘an eye’ resp. *‘eyes having the mist’ [an explanation of the plant was presented by Christopher Columbus] [SW VII: 7; SL V: 588; SGPKar V: 375; Br 562; Φ IV: 5; ЭСБМ XIII: 160; Prati 1951: 957; Kluge 2002: 902]) → OBel. *табака* ‘cheap tobacco, shag (*Nicotiana rustica* L.)’ (ГСБМ XXXIII: 162; Булыка 1980: 151), Bel. *таба́ка* ‘snuff, tobacco (*Nicotiana tabacum* L.; *Nicotiana rustica* L.); sharp hint’ (Hc 631; БН 311), Russ. dial. *таба́ка* ‘tobacco’ (Добровольский 1914: 901)

taliorius 'a silver or gold coin of great value used in some European countries; a coin of medieval Lithuania' LKŽe
 ← (Middle) Pol. *talar* (*taler*) 'a German coin used in the Duchy of Prussia; type of game' (< G. *Taler* 'ditto' ← G. *Joachimstaler* 'an old German coin used until the 13th c.' ← top. Cz. *Joachimstal* 'locality in the Czech Republic where the silver coins were minted' [SW VII: 13; SL V: 596; ЭСБМ XIII: 192–193; Machek 1968: 646; Klein I: 398; Köbler 1993: 1957; MLex 224; cf. Kluge 2002: 904]) → OBel. *талеръ, таляръ* 'silver coin; a type of measure equivalent to 1 silver thaler' (ГСБМ XXXIII: 202), Bel. (dial.) *тáлер(ъ) / тáляр* 'a German coin; a silver coin of 90 copecks used in Lithuania; a coin' (Hc 632; СБГП V: 81)

(III) reflections of ethnonyms – *mazūras*, *sāsas*, cf. –

mazūras 'Masurian' Sk 186

← (Middle) Pol. *mazur* 'inhabitant of Masuria; a person speaking Polish; an ignorant; Masurian beer; a type of Polish folk dance etc.' (↔ top. Pol. *Mazowsze* [since 1045 y.] 'Masuria' ← Pol. *mazia* 'a swamp' [SW II: 907; SL III: 49; Taszycki 1964: 262; Ф II: 558; ЭСБМ VI: 164; NMP VI: 563]) → OBel. *мазуръ* 'an inhabitant of Masuria' (ГСБМ XVII: 225), Bel. *мáзур(ъ)* 'Masurian; a type of Polish folk dance; sleazy person; swarthy man' (Hc 277; БН 164)

sāsas 'an inhabitant of Saxony; a member of a Western Christian church adhering to the theology of Luther, reformist' LKŽe

← (Middle) Pol. *Sas* 'Saxon' (< MLG. *Sasse* / OHG. *Sahso* 'Saxon' [HS II: 317; SL V: 196–197; ЭСБМ XI: 322; Ф III: 564–565; Köbler 1993: 1676; Schützeichel 2012: 270]) ↔ top. Pol. *Sasya* 'Saxony' ← L. *Saxonia* 'ditto' [LSh 1637; cf. Br 482]) → OBel. *сacъ* 'Saxon' (ГСБМ XXXI: 66), Bel. *сac* 'ditto' (БН 284).

On the basis of the analysis of the appellatives or substituted forms of onomastic origin (predetermined by a partial or complete process of appellativisation) recorded in the *Dictionary of Polish Loanwords in Lithuanian*, the following correlative system of the borrowings can be drawn:

Table1.

Correlative system of the onomastic forms of DPLL

type of onomastic form	onomastic form	distribution establishment			appellativisation locality / language	primary origin
		mono-genic	indeterminate	alternative		
reflections of personal names	<i>bartkus</i>	+			Polish	Semitic
	<i>bernadynas</i>		+		Latin	Latin
	<i>blažeikas</i>	+			Polish	Latin
	<i>galijotas</i>	+			Polish	Semitic
	<i>herodijonas, -ė</i>			+	Greek	Greek
	<i>jezuvita(s)</i>		+		Medieval Latin	Semitic
	<i>kamūila</i>		+		Polish	Semitic
	<i>kondratas, kondrotas</i>	+			Polish	Germanic
	<i>lazarėtas, lazariėtas</i>		+		Greek (E.B.P.)	Semitic
	<i>liūteras, -ė / liūtras, -ė</i>		+		Polish	Germanic
	<i>macedonijonas</i>			+	Greek (E.B.P.)	Greek
	<i>maceikà, maceika</i>		+		Polish	Semitic
	<i>machametonas</i>	+			French	Arabic
	<i>matėika, motėika</i>		+		Polish	Greek
reflections of toponyms	<i>adamaškas</i>		+		Italian	Semitic
	<i>adamaškėnis, -ė</i>		+		Italian	Semitic
	<i>angelskas, -à</i>		+		Medieval Latin	Germanic
	<i>àrosas</i>	+			MHG. / German	Celtic
	<i>babilonskas</i>	+			Latin	Semitic
	<i>baneliukas</i>	+			Polish	Turkish
	<i>calūnas, cālūnas</i>	+			Old Czech	Celtic
	<i>infliančikas</i>	+			German	Germanic
	<i>izraelskas, -a</i>	+			Yiddish	Semitic
	<i>karabėlė</i>		+		Polish	Arabic
	<i>karazė, karazia</i>		+		Middle English	Germanic
	<i>kartūzas</i>		+		Polish	Latin
	<i>kóčas</i>		+		Hungarian	Hungarian
	<i>krakoviánka</i>	+			Polish	Slavic
	<i>malmozija</i>		+		Medieval Latin	Greek
	<i>nazareńskas</i>	+			Greek (E.B.P.)	Semitic
	<i>pivanija, pivonija, pivonija</i>		+		Greek	Greek
	<i>sodomčikas</i>		+		Greek	Semitic
	<i>tabokà</i>		+		French	Indian
	<i>taliorius</i>		+		German	Germanic
reflections of ethnonyms	<i>mazūras</i>		+		Polish	Slavic
	<i>sāsas</i>		+		OHG.	Germanic

3. Conclusions

1. Two main groups of onomastic forms in the *Dictionary of Polish Loanwords in Lithuanian* can be distinguished: α) virtual or genuine proper names; β) reflections of the proper nouns, i.e. appellatives or substituted forms of onomastic origin.
2. The group of virtual or genuine proper names of the DPLL is composed of two types: (I) personal names – *Iškariotas, Judōšius, Maižiešius*; (II) toponyms – *Francija, Grecija, Hišpanija, Infliantai, Jerozolima, Jerùzalè, Lipskas, Švecija*.
3. The group of appellatives or substituted forms of onomastic origin of the DPLL is subdivided into three types: (I) reflections of the personal names; (II) reflections of toponyms; (III) reflections of ethnonyms.

Abbreviations

adj. – adjective
 Akkad. – Akkadian
 Arab. – Arabic
 Aram. – Aramaic
 Araw. – Arawak (one of the Arawakan languages in Haiti)
 Bel. – Belarusian
 E. – English
 E.B.P. – Early Byzantine Period
 Egypt. – Egyptian
 F. – French
 G. – German (New High German)
 Gk. – Greek
 g.n. – given name
 Heb. – Hebrew
 Hung. – Hungarian
 It. – Italian
 L. – Latin
 Lith. – Lithuanian
 LBHeb. – Late Biblical Hebrew
 ME. – Middle English
 MHeb. – Middle Hebrew
 MHG. – Middle High German
 ML. – Medieval Latin
 MLG. – Middle Low German
 MPol. – Middle Polish
 N.Am.Ind. – North American Indian
 OBel. – Old Belarusian
 OCS – Old Church Slavonic
 OCz. – Old Czech
 OE. – Old English
 OF – Old French

OHeb. – Old Hebrew

OHG. – Old High German

OPol. – Old Polish

ORuss. – Old Russian

OTurk. – Old Turkish

p.n. – personal name

Pol. – Polish

Russ. – Russian

S.Am.Ind. – South American Indian

Serb. – Serbian

Sp. – Spanish

subst. – substantive

top. – toponym

Yid. – Yiddish

← a sign of primary loan word form

↔ a sign of partial borrowing (only for the definition of the some parts of the loan word)

→ a sign of secondary borrowing (e.g., from Polish to Belarusian; from German to Polish etc.)

≠ a sign of phonetic / morphological discrepancy

≠ a sign of semantic incongruity (in terms of Lithuanian lexemes)

Literature

- AHD = *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Third Edition. New York: Houghton Mifflin, 1992.
- ALEW I–III = *Alllitauisches etymologisches Wörterbuch 1–3*. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller, bearbeitet von Rainer Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill und Dagmar S. Wodtko. Hamburg: Baar, 2015.
- BDB = Brown Francis, Driver R., Briggs Charles. *Enhanced Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon, with an appendix containing the Biblical Aramaic, based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson, by Francis Brown, with the cooperation of S. R. Driver and Charles A. Briggs. Based on the 1906 edition originally published by Clarendon Press: Oxford, Washington, 2000.*
- Bijak, Urszula. 2001. *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa mazowieckiego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Blaise, Albert. 1994. *Dictionnaire Latin-Français des auteurs du Moyen-Âge. Lexicon Latinitatis Medii Aevii*. Trvrnholti: Typographi Brepols editores pontificii.
- Bongioanni, Angelo. 1928. *Nomi e cognomi. Saggio di ricerche etimologiche e storiche*. Torino: Flli Bocca.
- Br = Brückner, Alexander. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1985.
- Budge I–II = Budge, Ernest A Wallis. *An Egyptian hieroglyphic Dictionary. With an Index of English words, king list and geographical list with indexes, list of hieroglyphic characters, Coptic and Semitic Alphabets, etc. 1–2*. London: John Murray, 1920.

- Bystron, Jan Stanisław. 1936. *Nazwiska polskie*. Lwów-Warszawa: Książnica – Atlas.
- Cieślakowa, Aleksandra. 1991. *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponimii*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego.
- Clédat, Léon. 1914. *Dictionnaire Étymologique de la Langue Française*. Paris: Librairie Hachette et Cie.
- Constantinescu, Nicolae A. 1963. *Dicționar onomastic românesc*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române.
- DCH I–VIII = *The Dictionary of Classical Hebrew 1–8*. Ed. David J. A. Clines. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993–2011.
- Delamarre, Xavier. 2003. *Dictionnaire de la langue Gauloise. Une approche linguistique du vieux-celtique continental*. Paris: Editions Errance.
- DvŽ I–II = *Dieveniškųjų šnektos žodynas 1–2*, (par.) Morkūnas K. i in., Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, 2005–2010.
- Dworecky, Iosif H. 1950. *Słownik rosyjsko-polski*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- EJ I–XXII = *Encyclopaedia Judaica 1–22*, F. Skolnik (ed.). Detroit & London, Jerusalem: Thomson & Gale, USA; Keter Publishing House Ltd, 2007.
- Endzelins, Jānis. 1956. *Latvijas PSR vietvārdi. I daļa. 1 sējums (A–J)*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Endzelins, Jānis. 1961. *Latvijas PSR vietvārdi. I daļa. 2 sējums (K–Ō)*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- EWU = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen 1–2*. Hrg. Benkó L. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993.
- Garšva, Kazimieras. 2015. *Latvijos lietuvių šnektos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Géza, Bárczi. 1991. *Magyar szófajtó szótár*. Budapest: Trezor Kiadó.
- Gloger, Zygmunt. 1896. *Słownik rzeczy starożytnych*. Kraków: Skład główny w księgarni G. Gebethnera i spółki.
- Godefroy, Frédéric. 1990. *Lexique de l'ancien français*. Paris: Librairie Honoré Champion.
- Górny, Halszka. 2013. *Nazwy własne w piśmiennictwie pamiętnikarskim XIX wieku: perspektywa funkcjonalno-tekstologiczna*. Kraków: Wydawnictwo LEXIS.
- Greimas, Algirdas Julien. 1969. *Dictionnaire de l'ancien français jusqu'au milieu du XIVe siècle*. Paris: Librairie Larousse.
- Hall, Clark J. R. 2000. *A concise Anglo-Saxon dictionary*. Toronto & London: University of Toronto Press.
- HS I–II = Hessen, Dymitr; Stypuła, Ryszard. *Wielki słownik polsko-rosyjski 1–2*. Warszawa & Moskwa: «Wiedza Powszechna» / «Russkij jazyk», 1980.
- Hurvitz, Avi. 2014. *A concise lexicon of late biblical Hebrew: linguistic innovations in the writings of the Second Temple period*. Leiden & Boston: Brill.
- IAKP I–II = *Indeks alfabetyczny wyrazow z kartoteki „Słownika gwar polskich” 1–2*. Red. J. Reichan. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1999.
- Jastrow I–II = Jastrow, Marcus. *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. London & New York: Luzac & Co., G. P. Putnam's Sons, 1903.

- Karaliūnas, Simas. 2015. *Baltų etnonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kardelis, Vytautas. 2003. *Vilnia aukštaičių šnektų slavizmų fonologijos bruožai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Karplukówna, Maria. 1973. O staropolskim przejmowaniu imion wczesnochrześcijańskich (typ Bartłomiej, Maciej). *Onomastica* 18, 153–172.
- Klein I–II = Klein, Ernest. *A comprehensive etymological Dictionary of the English Language. Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilization and culture 1–2*. Amsterdam & New York: Elsevier Publishing Company, 1966–1967.
- Klein, Ernest. 1987. *A comprehensive etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Jerusalem & Tel Aviv: Eisenbrauns.
- Kluge, Friedrich. 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24 Aufl. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Kobylińska, Józefa. 2001. *Słownik gwary gorczańskiej (zagórzańskiej)*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Köbler, Gerhard. 1993. *Wörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes*. Paderborn: F. Schöningh.
- Kregždys, Rolandas. 2014. *Lietuvių kalbos polonizmų–lotynizmų atribucijos ypatumai. Funkcjonowanie języków i literatur na Litwie. Litewsko-polskie związki naukowe i kulturowe. Monografia zbiorowa*. Red. M. Dawlewicz. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 407–421.
- Kregždys, Rolandas. 2014a. *Leksiniai skoliniai – tautų kultūrinės interferencijos refleksija: lietuvių kalbos polonizmai–semitizmai. Baltu filologija* 22(2 [2013]), 55–93.
- Kregždys, Rolandas. 2015. *Lietuvių kalbos polonizmų žodyno leksinių lizdų kodifikavimo kriterijai. Leksikografija ir leksikologija* 5. Red. A. Gritėnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 59–82.
- Kregždys, Rolandas. 2016. *Lietuvių kalbos polonizmų žodyno specifikacija / Charakterystyka Słownika Polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica I). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016a. *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas / Słownik Polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica II). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016b. [review] Karaliūnas, Simas. *Baltų etnonimai*. Monografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. *Baltu Filologija* 24(2), 143–170.
- Lampe, Geoffrey
William Hugo. 1961. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- LE I–XXXVII = *Lietuvių enciklopedija* 1–37. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.
- Leeming, Henry. 1976. *Rola języka polskiego w rozwoju leksyki rosyjskiej do roku 1696. Wyrazy pochodzenia łacińskiego i romańskiego*. Wrocław & Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lehr-Splawiński, Tadeusz. 1946. *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*. Poznań: Wydawnictwo Instytutu Zachodniego.

- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas. Red. G. Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- Lötzsche, Ronald. 1992. *Duden Jiddisches Wörterbuch (2., durchgesehene Auflage)*. Mannheim & Zürich: Dudenverlag.
- LS = Liddell Henry George, Scott, Robert. *A Greek-English lexicon*. New York & Cincinnati: American Book Company, 1882.
- LSh = Lewis Charlton T., Short Charles. *A Latin Dictionary founded on Andrews' edition of Freund's Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1958.
- Machek, Václav. 1968. *Etymologický slovník jazyka českého. 2. vydání*. Praha: Československá akademie věd.
- Maczinsky, Ioannus. 1564. *Lexicon LatinoPolonicum ex optimis Latinae Linguae scriptoribus concinnatum*. Regiomonti Borvssiae: Typographus Ioannes Daubmannus.
- Malec, Maria. 1994. *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Matasović, Ranko. 2009. *Etymological dictionary of proto-Celtic*. Leiden & Boston: Brill.
- MLex = *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. 37 Auflage*. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1986.
- Moszyńska, Danuta. 1975. *Morfologia zapożyczeń łacińskich i greckich w staropolszczyźnie*. Wrocław & Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- MP = Markowski Andrzej, Pawelec Radosław. *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*. Warszawa: Wilga Press, 2001.
- Naruszewicz-Duchlińska, Alina. 2009. *Surnames of Inhabitants of the Lidzbark District (1500-1772)*. Olsztyn: Centrum badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Niermeyer, Jan Frederik. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill.
- OLD = *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: At the Clarendon Press, 1968.
- Pape I–II = *Dr. W. Pape's Wörterbuch der griechischen Eigennamen 1–2*. Braunschweig: Druck und Verlag von Fried. Bieweg & Sohn, 1911.
- Pawłowsky, Iwan. 1911. *Deutsch-Russisches Wörterbuch*. Riga: Verlag von N. Kymmel.
- Prati, Angelico. 1951. *Vocabolario etimologico italiano*. Torino: Garzanti.
- PSTS I–IV^(1–2) = Falińska, Barbara. *Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim. Słownik polskich gwarowych nazw tkackich 1–4*. Wrocław & Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974–1984.
- Raszewska-Żurek, Beata. 2006. *Kształtowanie się nazwisk równych imionom w Polsce (wiek XIII–XVI)*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW).
- Reczkowa, Barbara. 1982. *Wyrazy pochodzenia francuskiego w gwarach polskich*. Wrocław & Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rozwadowski, Jan Michał. 1948. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Rymut, Kazimierz. 1967. *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*. Wrocław & Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Rymut, Kazimierz. 1987. *Nazwy miast Polski. Wydanie drugie uzupełnione*. Wrocław & Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rymut, Kazimierz. 2003. *Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Schützeichel, Rudolf. 2012. *Althochdeutsches Wörterbuch (7., durchgesehene und verbesserte Auflage)*. Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Seebold, Elmar. 2008. *Chronologisches Wörterbuch des deutschen Wortschatzes 2 (Der Wortschatz des 9. Jahrhunderts)*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- SEMot I–VII = *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych 1–7*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995–2002.
- SGPKar I–VI = Karłowicz, Jan. *Słownik gwar polskich 1–6*. Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900–1911.
- SGP PAN I–VIII^(1–26)... = *Słownik gwar polskich 1–8*, (red.) Mieczysław Karaś i in. Wrocław & Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979–1991 (I¹–III³); Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1992–2013 (IV¹–VIII³).
- Sk = Skardžius, Pranas. *Rinktiniai raštai 4*, par. A. Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- Skeat, Walter William. 2005. *An Etymological Dictionary of the English Language*. Mineola, New York: Dover Publications, Inc.
- Skok I–IV – Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1–4*. Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971–1974.
- SL = Linde, M. Samuil Bogumil. *Słownik języka polskiego 1–6*. Warszawa: w Drukarni Xieży Piiarów, 1807–1814.
- Sławski I–V = Sławski, Franciszek. *Słownik etymologiczny języka polskiego 1–5*. Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1982.
- Sokońska, Urszula. 1999. *Siedemnastowieczna polszczyzna kresów północno-wschodnich (słotwórstwo, słownictwo, frazeologia)*. Białystok: Trans Humana.
- Sophocles, Evangelinus Apostolides. 1900. *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B. C. 146 to A. D. 1100)*. New York: Charles Scribner's Sons.
- SpXVI I–XXXVI... = *Słownik polszczyzny XVI wieku 1–36*. Wrocław & Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1966–2012...
- SStp I–XI = *Słownik staropolski 1–11*, red. S. Urbańczyk. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1953–2002.
- Strong, James. 1997. *Greek Dictionary of the New Testament*. Albany: Books For The Ages.
- SW I–VIII = *Słownik języka polskiego 1–8*, (red.) Karłowicz, Jan. i in. Warszawa: w drukarni E. Lubowskiego, 1898–1923.
- Swan, Oscar E. 2008. *An English-Speaker's Polish-English Dictionary with an English-Polish Index*. Pittsburgh: Lektorek Language Materials.

- SŽ = *Mato Slančiausko ir jo pagalbininkų pasakojamosios tautosakos rinkinių leksika: žodynas*, (red.) Švambarytė-Valužienė, Janina. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- ŠVŽŽ I–II = *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas 1–2*, (par.) Vanagienė, Birutė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- Taszycki, Witold. 1964. Kilka uwag o nazwach mieszkanców od nazw krain i miejscowości. *Prace Filologiczne* 18(3), 261–265.
- Trofimovič, Konstantin K. 1974. *Hornjoserbsko-ruski slovník*. Budyšin / Moskwa: Ludowe nakładnistwo Domowina / „Ruska řeč“.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Baltų etimologijos etudai 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Walczak, Bogdan. 1995. *Zarys dziejów języka polskiego*. Poznań: Kantor Wydawniczy SAWW.
- Weinreich, Uriel. 1977. *Modern English-Yiddish, Yiddish-English Dictionary*. New York: Schocken Books; Yivo Institute for Jewish Research.
- WH I–II = Walde Alois, Hofmann Johann Baptist. *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch 1–2*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsbuchhandlung, 1938–1954.
- Williams, Margaret H. 2007. Semitic Name-Use by Jews in Roman Asia Minor and the Dating of the Aphrodisias Stele Inscriptions. *Old and New Worlds in Greek Onomastics*. E. Matthews (ed.). Oxford & New York: Oxford University Press, 173–192.
- Wołosz, Rafał. 1989. Wyrazy węgierskie w języku polskim. *Studia Slavica Hungarica* 35 (3–4), 215–317.
- Worthington, Martin. 2010. *Complete Babylonian*. London: A Macmillan Company.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius, Zigmantas. 2010. *Lietuviškas paveldas Suvalkų ir Augustavo krašto Lenkijoje pavidėse. Polonizacijos apybraiža*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- ZtŽ = *Zietėlos šnektos žodynas*, (par.) Vidugiris, Aloyzas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- Аникин I–X... = Аникин, Александр Евгеньевич. *Русский этимологический словарь 1–10*. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2007–2016.
- Анненковъ, Николай. 1878. *Ботанический словарь*. Санкт Петербургъ: Типографія императорской академіи наукъ.
- БЕР I–VII = *Български етимологичен речник 1–7*, Георгиев Владимир И., Дуриданов Иван Василев (ред.). София: Издателство на Българската академия на науките, 1971–2010.
- Бірыла, Мікалай Васілевіч. 1982. *Беларуская антрапанімія 3. Структура ўласных мужчынскіх імён*. Мінск: Навука і тэхніка.
- БН = Байкоў Мікалай Я., Некрашэвіч Сцяпан М. 1993. *Беларуска-расійскі слоўнік. Факсімільнае выданьне*. Мінск: Народная асвета.
- БТСРЯ = *Большой толковый словарь русского языка*, (ред.) С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт, 2000.

- Булыка, Аляксандр Мікалаевіч. 1980. *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII стст.* Мінск: Навука і тэхніка.
- Гиль Пинхас, Малер Йсраэль. 1989. *Краткий словарь еврейских имён.* Иерусалим: “Шамир” & “Малер”.
- ГСБМ I–XXXVI... = *Гістарычны слоўнік беларускай мовы 1–36.* Мінск: Навука і тэхніка / Беларуская навука, 1982–2016.
- Даль I–IV = *Даль, Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка 1–4.* Москва: Русский язык, 1989–1991.
- Добровольскій, Владиміръ Н. 1914. *Смоленскій областной словарь.* Смоленскъ: Типографія П. А. Силина.
- ЕРСЈ I–III... = *Этимолошки речник српског језика 1–3.* Лома А. (ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003–2008.
- Крывіцкі, Аляксандр Антонович. 1975. *У слоўнік Мсціслаўшчыны. З народнага слоўніка.* Крывіцкі А. А., Мацкевіч Ю. Ф. (рэд.). Мінск: Навука і тэхніка, 119–134.
- НЛГ = *Народная лексіка Гомельшчыны ў фальклору і мастацкай літаратуры. Слоўнік.* Анічэнка У. В. (рэд.). Мінск: Выдавецтва БДУ імя У. І. Леніна, 1983.
- Нс = *Носовичъ, Иван И. 1984. Словарь бѣлорусскаго нарѣчя (Specimina philologiae Slavicae).* München: Verlag Otto Sagner.
- РБС I–III = *Руска-беларускі слоўнік 1–3,* (рэд.) Я. Колас. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2002.
- Рыбакін, Анатолій Івановіч. 2000. *Словарь английских личных имён: 4000 имён.* Москва: Астрель, Аст.
- СБГП I–V = *Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча 1–5.* Мінск: Навука і тэхніка, 1979–1986.
- СРЯВ I–XXIX... = *Словарь русского языка XI–XVII вв. 1–29...* Москва: Наука, 1975–2011.
- Станкевіч, Ян. 1989. *Белорусско-русский (Великолитовско-русский) словарь / Беларуска-расійскі (Вялікалітоўска-расійскі) слоўнік / Byelorussian-russian (Greatlivan-Russian) Dictionary.* New York: Lew Sapieha Greatlivan (Byelorussian) Foundation.
- Сцяшкловіч, Тат'яна Ф. 1983. *Слоўнік Гродзенскай вобласці.* Мінск: Навука і тэхніка.
- Трубачев, Олег Николаевич. 2009. *Труды по этимологии: Слово. История. Культура 4.* Москва: Рукописные памятники Древней Руси.
- ТС I–V = *Тураўскі слоўнік 1–5.* Крывіцкі А. А. (рэд.). Мінск: Навука і тэхніка, 1982–1987.
- ТСБМ I–V^{1–2} = *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1–5.* Атраховіч К. К. (рэд.). Мінск: БелСЭ, 1977–1984.
- Ф I–IV = *Фасмер, Макс. Этимологический словарь русского языка 1–4.* Москва: Прогресс, 1986–1987.
- Филичева, Нинель Ильинична. 2003. *История немецкого языка.* Москва: Издательский центр «Академия».
- ЦС I–V = *Алексѣев, Петр. Церковный словарь 1–5.* СанктПетербургъ: типографія Івана Глазунова, 1817–1819.

- Цыхун, Павел А. 1993. *Скарбы народнай мовы (з лексічнай спадчыны насельнікаў Гродзенскага раёну)*. Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы.
- Шатэрнік, Мікола. 1929. *Краёвы слоўнік Чэрвенічыны*. Менск: Выданьне Беларускае акадэміі навук.
- Штейнбергъ, Юшуа. 1878. *Еврейскій и халдейскій этимологическій словарь къ книгамъ Ветхаго Завета. Том 1. Еврейско-русскій*. Вильна: В типографіи Л. Л. Маца.
- ЭСБМ I–XIII... = *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы 1–13*. Мартынаў В. У.; Цыхун Г. А. (рэд.). Мінск: Навука і тэхніка, 1978–2010.
- ЭССЯ I–XL... = *Этимологический словарь славянских языков 1–40*. (отв. ред.) О. Н. Трубачёв; А. Ф. Журавлев, Наука, Москва, 1974–2016.

Rolandas Kregždys
 Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius
 Lietuvos kultūros tyrimų institutas
 Saltoniškių g. 58, Vilnius LT-08105, Lietuva
 rolandaskregzdys@gmail.com

KOPSAVILKUMS

„Lietuviešu valodas polonismu vārdnīcas“ īpašvārdi

Rolandas KREGŽDYS

Rakstā aplūkoti „Lietuviešu valodas polonismu vārdnīcas“ („Lietuvių kalbos polonizmu žodynas“ – LKPŽ) īpašvārdu klasifikācijas modeļu noteikšanas kritēriji.

Pēc morfoloģiskās un semantiskās struktūras LKPŽ īpašvārdus var dalīt divās galvenajās grupās: 1) īstie īpašvārdi; 2) īpašvārdu refleksi – sugasvārdi.

Pirmās grupas īpašvārdi tālāk dalīti personvārdos un vietvārdos. Kā personvārdi minami: *Iškariotas, Judōšius, Maižiešius*; kā toponīmi: *Hišpanija, Infliantai, Jerozolima, Jerūzalē, Lipskas, Francija, Šveicija, Grecija*. Dažas no formām (piemēram, *Francija, Grecija*) ir semipolonismi, t. i. – to cilme var būt saistīta vai nu ar poļu, vai latīņu valodas formu.

Otrās grupas īpašvārdu ir daudz vairāk. Arī šo grupu var dalīt vairākās apakšgrupās, ņemot vērā īpašvārda sākotnējo etioloģisko substrātu: 1) slāvismi (*krakoviānka, mazūras*); 2) ģermānismi (*angēlskas, infliāncikas, karazē, kondratas, liūteras, sāsas, taliorius*); 3) latīnismi (*blažeikas, bernadūnas, kartūzas*); 4) grieķismi (*matēika, herodijonas, macedonijonas, malmoziņa, pivanija*); 5) semītismi (*adamaškas, adamaškinis, babilonskas, bartkus, galijōtas, izraelskas, jezuvita[s], kamūila, lazarētas, maceikā, nazareņskas, simoniokas, sodomčikas*); 6) ķeltismi (*ārosas, cālūnas*); 7) turcismi (*baneliūkas*); 8) arābismi (*karabēlē, machametonas*); 9) somugrismi (*kōčas*); 10) aizgūvumi no Amerikas indiāņu valodām (*tabokā*).

SANTRAUKA

„Lietuvių kalbos polonizmų žodyno“ onimai

Rolandas KREGŽDYS

Straipsnyje aptariami *Lietuvių kalbos polonizmų žodyno* (LKPŽ) onimų klasifikacijos modelių nustatymo kriterijai.

Pagal morfologinę ir semantinę struktūrą LKPŽ onimai skirstomi į 2 pagrindines grupes: 1) tikrieji onimai; 2) vardažodžių refleksijos – bendrinės leksikos transformantai.

Pirmosios grupės reprezentantai atskirai grupuojami į asmenvardžius ir toponimus. Asmenvardiniai onimai yra šie: *Iškariotas, Judošius, Maižiešius*. Toponimai: *Hišpanija, Infliantai, Jerzolima, Jerūzalė, Lipskas, Francija, Švecija, Grecija*. Kai kurios minėtų lyčių yra semipolonizmai (pvz., *Francija, Grecija*), t. y. jų kilmė gali būti siejama su lenkų arba lotynų kalbos pamatine forma.

Antrosios grupės onimų yra žymiai gausiau. Ji taip pat skaidytina į kelis pogrupius, remiantis onomastinės lyties pirminiu etiologiniu substratu: 1) slaviskųjų inidenų (*krakoviánka, mazūras*); 2) germanizmų (*angėlskas, infliančikas, karazė, kondratas, liūteras, sāsas, taliorius*); 3) lotynizmų (*blažeikas, bernadynas, kartūzas*); 4) graikizmų (*matėika, herodijonas, macedonijonas, malmozija, pivanija*); 5) semitizmų (*adamaškas, adamaškinis, babilonskas, bartkus, galijōtas, izraelskas, jezuvita[s], kamiūla, lazarėtas, maceikà, nazareńskas, simoniokas, sodomčikas*); 6) keltizmų (*ārosas, cālūnas*); 7) tiurkizmų (*baneliukas*); 8) arabizmų (*karabėlė, machametonas*); 9) finų-ugrizmų (*kóčas*); 10) indėnų kalbų (*tabokà*).

SDĖTINIAI PRIJUNGIAMIEJI LAIKO SAKINIAI JONO BRETKŪNO NAUJOJO TESTAMENTO VERTIME (1579–1580)

Jūratė PAJĖDIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadas

0.1. Straipsnyje aptariamas Jono Bretkūno *Naujojo Testamento* keturių evangelijų vertime į lietuvių kalbą¹ (toliau – BNT) esančių prijungiamųjų laiko sakinių vartojimo santykinis dažnumas ir morfosintaksinės ypatybės, sugretinant jas su prijungiamųjų laiko sakinių vartojimo Bretkūno *Postilėje* (1591) (toliau – BP) tendencijomis. Ankstesni BP laiko sakinių struktūros tyrimai² parodė kai kurių laiko sakinių potipių vartojimo perikopėse ir pagrindiniame pamokslų tekste³ skirtumus, atsiradusius redaguojant BP (pvz., laiko sakiniai su *ikkolei*, *pakolei* aptinkami tik BP perikopėse, o laiko sakiniai su *kuometu* – tik pagrindiniame pamokslų teksto sluoksnyje). Sisteminei prijungiamaisiais laiko sakiniais išreikštų Biblijos versetų rankraštiniame BNT vertime analizė ir identiškas NT eilutes laiko sakiniais nusakančių versetų raiškos BNT ir BP perikopėse sugretinimas su pagrindinėmis laiko sakinių vartojimo tendencijomis autoriniame BP pamokslų tekste leidžia išryškinti Bretkūno labiausiai pamėgtus laiko sakinių potipius bei jų vartojimą BNT paskatinti galėjusius veiksnius. Vienu iš tokių veiksnių galėjo būti tuo metu vartojamų kai kurių lietuviško evangelinio teksto atkarpų modelių populiarumas⁴. Sistemškai gretinant sutampančių NT eilučių raiškos modelius, užfiksuotus Bretkūno parengtuose raštuose, ne vien su analogiškų NT eilučių raiška galimuose kitakalbiuose – senąja graikų, lotynų, vokiečių ar lenkų kalbomis išleistuose – originaluose, bet ir turimose ankstesnėse evangelinio teksto atkarpų pateiktyse lietuvių kalba – *Wolfenbüttelio postilėje* (1573; toliau – WP)⁵ ir Baltramiejaus Vilento *Euangelijose bei Epiftolose* (1579; toliau – VEE)⁶ – matomi sutapimai

¹ Vertimo rankraštyje Bretkūnas nurodo, kad Luko evangeliją iš lotynų kalbos išvertė 1579 m., o Mato, Morkaus ir Jono evangelijas – 1580 m. iš vokiečių kalbos.

² Plg. Pajėdienė 2011; 2012; 2014; 2015.

³ Postilėms būdingas teksto dvisluoksniškumas – kiekvienas pamokslas pradedamas tam tikra Biblijos citata (perikope), kurios pagrindu plėtojamas pamokslas. Apie postiles kaip Bibliją aktualizuojantį ir populiariai aiškinantį tekstą žr. Kuran (2007: 65–66).

⁴ Apie galimybę Biblijos citatas pateikti iš atminties plg. Bukantytė (2003: 188).

⁵ Jolantos Gelumbeckaitės manymu, be tarpinės kalbos iš lotynų kalbos išversta rankraštinė *Wolfenbüttelio postilė* vertintina kaip unikalus „rašytinės komunikacijos XVI amžiaus vidurio lietuviškoje Bažnyčioje“ įrodymas (Gelumbeckaitė 2008: 375; 2009: 66tt).

⁶ VEE buvo priskirta oficialiosioms liturginėms knygoms (plg. Aleknavičienė 2008: 44–45). Apie VEE populiarumą Prūsijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bažnyčiose žr. Zinkevičius (1988: 59t).

rodo egzistavus pavyzdinį tam tikrų lietuviško Biblijos teksto atkarpų variantą⁷. Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo empirinės duomenų bazės pagrindą sudaro BNT keturių evangelijų vertime esantys **614** prijungiamųjų laiko sakinių⁸ (**85** su laiko ribos jungiamaisiais žodžiais ir **529** su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais). Gretiminę bazę sudaro BP laiko sakiniai, kurie aptariami atsižvelgiant į dvisluoksnę pamokslų rinkinio teksto sanklodą. Siekiant nustatyti kitakalbių originalų ir lietuviško evangelinio teksto tradicijos įtakos lygmenį Bretkūno NT vertime identiškąs NT eilutes nusakantys BNT ir BP perikopijų laiko sakiniai lyginami ir tarpusavyje, ir su VEE bei su atitikmenimis Martino Lutherio Biblijos vertime (toliau – LB), Vulgatoje, NT senąja graikų kalba⁹, o retkarčiais ir su atitikmenimis tam tikrų konstrukcijų atsiradimą galimai nulėmusiu lenkiškuoju – Bresto Biblijos (toliau – BrzB)¹⁰ tekstu.

0.2. Pasirinktas prijungiamųjų laiko sakinių tipas įdomus ir funkcinio bei semantiniu aspektais, nes pats sudėtingesnės architektonikos sakinių konkrečioje kalboje vartojimas, jų tipų bei potipių įvairovė rodo bendrąsias kalbos tendencijas vystytis racionalumo linkme¹¹. Prijungiamaisiais laiko sakiniiais realizuojama viena iš keleto galimybių¹², leidžiančių pasakojimo situacijas dislokuoti laike, – ir tai yra tik dalis santykinės laiko reikšmės,

⁷ Apie tam tikrus VEE ir BP perikopijų teksto panašumus plg. Ambrasas 1962; 1968; Aleknavičienė 1999; 2005; apie identiškąs versetus nusakančių VEE ir BP perikopijų laiko sakinių struktūros ir leksikos sutapimus žr. Pajėdienė (2012: 103–109; 113).

⁸ Vieną pagrindinį dėmenį modifikuojantys keli šalutiniai sakiniai duomenų bazėje skaičiuojami pagal jungiamuosius žodžius kaip atskiri vienetai. Bet BNT rankraščio parašėse pateikti sinoniminiai laiko sakinio variantai (pvz., Mt 6,8 versetą nusakantis laiko sakinys *Iufu Tiewas βinna, ko prifwalot, pirm ne kaip pračhot* pateiktas kaip turintis variantą su *pirm nei*) atskirais vienetais nėra laikomi.

⁹ Gretiminės NT citatos pavyzdžiuose išdėstomos chronologine tvarka nuo vėliausio teksto link galimų ankstesnių šaltinių, todėl BNT laiko sakinio jungiamasis žodis užrašomas ryškiau. Laiko sakinių vartojimo BP pamoksluose ypatybės straipsnyje aptariamos nuolat, bet pavyzdžiai pateikiami tik straipsnio išnašose.

¹⁰ Apie BrzB daugiau žr. Kwilecka 2006.

¹¹ Bernd'as Kortmann'as pristatydamas prieveiksminių prijungimo rodiklių Europos kalbose tyrimą pabrėžia Europos kultūrinę bendrystę ir klasikinių kalbų – ne vien senosios graikų, bet ypač lotynų kalbos, – įtaką daugelio Europos kalbų vystymuisi racionalumo linkme; šis polinkis į racionalumą sietinas ir su sudėtinųjų prijungiamųjų sakinių vartojimu, nes tam tikru laikotarpiu ir tiesiogiai (per Bažnyčią, teisę, mokslą), ir netiesiogiai (per Biblijos vertimus, nusižiūrėtą stilių) veikiamos racionaliojo lotynų kalbos modelio Europos literatūrinės/rašto kalbos turėjo sugebėti prisiderinti prie kintančių sąlygų ir specifikuoti prieveiksminio prijungimo rodiklius tam, kad būtų galima išreikšti skirtingus semantinius ryšius tarp dviejų ar net keleto propozicijų, nusakomų vienu sudėtinu sintaksiniu junginiu (plg. Kortmann 1998: 471–473).

¹² Dar plg. galimybes lokalizuoti kalbėjimo situacijas su pasakymo laiku (deiktiskai) arba pagal santykį su kalendoriniu laiku (Huddleston, Pullum, ed., 2002: 695t).

atsiskleidžiančios lyginant vieno veiksmo santykį su kitu¹³. Prijungiamaisiais laiko sakiniais kartu su veiksmy vienalaiikiškumo ar sekos reikšmėmis gali būti perteikiami ir kiti hiponimiški bendrai laiko sąvokai parametrai: momentas, trukmė, pasikartojimas (van der Auwera 1999: 11). Hiponimiškų laiko parametrų perteikimą¹⁴ lemia pagrindinio ir šalutinio sakinio tarinių atitikimas – jų gramatinio laiko formų savitarpio santykis¹⁵, veiksmažodžių veiksmo reikšmių derėjimas su jungiamojo žodžio semantika bei kitos sakinio sandaros ypatybės. Kartais vienos gramatinės išraiškos modelis gali turėti dvejopą reikšmę: prijungiamieji laiko sakiniai gali nurodyti ne tik tam tikros tvarkos veiksmy lokalizaciją¹⁶ laiko skalėje, bet ir priežastinę veiksmy sąsają. Tai susiję su kognityviniais LAIKO suvokimo modeliais¹⁷, įgalinančiais greta einančius įvykius susieti priežastingumo ryšiais: anksčiau įvykęs veiksmas yra suvokiamas ne tik kaip pirmesnis, bet ir kaip priežastis ar sąlyga vėlesniam (plg. Lakoff, Johnson 1999: 178). Kalbant apie prijungiamųjų laiko sakinų poziciją pagrindinio dėmens atžvilgiu dabartinėje lietuvių kalboje ji apibūdinama kaip laisva¹⁸ (nors senųjų raštų laiko sakiniais su jungiamuoju žodžiu *net* būdinga absoliuti šalutinio dėmens postpozicija), todėl iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad dėmenų tvarkos parinkimas beveik neturi įtakos semantiniams santykiams¹⁹: ankstesnį veiksmą žymintis šalutinis dėmuo gali eiti ir po pagrindinio dėmens, nes reikšmių santykį lemia ne šalutinio dėmens pozicija, bet jungiamojo žodžio suderinimas su abiejų sudėtinio sakinio dėmenų veiksmažodžio formomis (veiksmo ir gramatinio laiko atžvilgiu). Vis dėlto kalbos vienetų pateikimo tvarka atspindi informacijos reikšmingumą diskurse, todėl ir prijungiamojo sakinio dėmenų išdėstymas paryškina norimus dėmesio sutelkimo centrus. Tam tikros laiko sakinų pozicijos susijusios

¹³ Santykinės laiko reikšmės realizavimas galimas ne vien prijungiamaisiais laiko sakiniais, bet ir kitais būdais: veiksmy eliškumą gali ikoniškai atspindėti pati pasakojimo tvarka, veiksmy laiko santykis gali būti nusakomas pasitelkiant užbaigtumą nurodančius darinius bei sujungimo rodiklius (plg. Traugott 1978: 379).

¹⁴ Apie būsimosio laiko nuorodos perteikimo sąsają su modalumu, veiksmy sekos – su išskaičiavimu, veiksmo (aspekto) – su pasikartojimu, dažnumu žr. Traugott (1978: 372).

¹⁵ Lietuvių kalbos prijungiamųjų laiko sakinų būdingas bruožas – sintaksinio laiko plano derinimas bei veiksmų reikšmių santykis (plg. Ambrazas 1976: 845–846; 2006 (1994): 680).

¹⁶ Apie erdvinio mąstymo pirmumą ir tarpkultūrinį erdvių metaforų paplitimą, pvz., erdvinės reikšmės *before* vartojimą laiko reiškinių specifkavimui, žr. Levinson (2003: 16).

¹⁷ Laikas paprastai vertinamas metaforiškai pasitelkiant judėjimo erdvėje sampratą, nes judėjimas suvokiamas kaip pagrindas, plg. Lakoff, Johnson (1999: 139). Kognityvinėje lingvistikoje laiko suvokimo modeliai skirstomi pagal tai, kas laikoma pagrindu: LAIKAS (*Time-based model*) ar SUVOKĖJAS (*Ego-based model*) (plg. Evans, Green (2006: 84–87); Lakoff, Johnson (1999: 141–149).

¹⁸ Plg.: „Dėmenų tvarka laiko sakiniuose daugiausia yra laisva“ Ambrazas (1976: 844).

¹⁹ Plg.: „Kadangi propozicija, kuri sudaro foną, iš principo visada išreiškiama šalutiniu sakiniu, turinčiu aiškų prijungimo rodiklį, tai jos statusą nebūtina išryškinti tokia papildoma priemone, kaip dėmenų tvarka“ Holvoet (2003: 107).

su pragmatiniais tikslais (plg. Diessel 2005). Laiko nuoroda paprastai yra vertinama kaip svarbi, todėl laiko sakiniai gali būti apibūdinami kaip išsiskiriantys iš kitų šalutinių aplinkybės / prieveiksmio funkciją atliekančių sakinių lyg ir stipresniu įtraukimu į pagrindinio sakinio struktūrą. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, laiko nuorodos propozicijos gali būti suvokiamos kaip lygiavertės branduolio statusą turintiems elementams (plg. Luchjenbroers 1996: 149–150). Sąsaja tarp prijungiamųjų sakinių struktūros ir diskurso organizavimo aiškinama tuo, kad sakinių su šalutinio dėmens postpozicija modelis yra gramatiškai lengviau atpažįstamas, o šalutinis dėmuo vertinamas kaip teikiantis naujos informacijos; prepozicinis šalutinis dėmuo dažnai tampa ženklu apie ankstesnio diskurso tąsą (plg. Hawkins 1994, Diessel 2008). Tai ypač ryškiai matoma *Naujojo Testamento* tekste²⁰.

0.3. BNT prijungiamieji laiko sakiniai aprašomi išskiriant dvi stambesnes grupes pagal juose vartojamus jungiamuosius – laiko ribos ir bendrosios laiko reikšmės – žodžius. Pagrindiniame straipsnio tekste dėmesys koncentruojamas BNT laiko sakinių morfosintaksės ir semantikos aprašui, gretiminiai teoriniai ar kitus šaltinius apibūdinantys dalykai pristatomi išnašose. Lentelėse duomenys pateikiami tyrimo šaltinius išdėstant chronologine seka nuo ankstesnio link vėlesnio. Cituojami sakiniai pateikiami atvirktinė chronologine seka: nuo vėliausiai užfiksuoto šaltinio einant žemyn prie vis ankstesniuose šaltiniuose laiko sakiniu (o kartais – ir kita semantiškai lygiaverte konstrukcija) nusakomo NT verseto atitikmenų.

1. Sakiniai su ribos jungiamaisiais žodžiais

Sudėtiniais prijungiamaisiais²¹ laiko sakiniiais gali būti nusakomas arba sutampantis (vienalaikiškumo santykio), arba gretiminis (sekos santykio) veiksmų išsidėstymas laike²². Laiko sakiniiais su ribos jungiamaisiais žodžiais²³ nusakoma dalinai ar pilnai sutampanti dviejų veiksmų trukmė (kai šalutinio

²⁰ Apie kontinuacinį pasakojimą (Zenono Klemensiewicziaus pasiūlytas terminas), kai jungtukai atlieka ne vien sakinių tarpusavio turinio sąveikos perteikimo, bet ir istorijos tęsimo ir tam tikros pasakojimo ritmikos išlaikymo funkciją žr. Bieńkowska (1992: 135).

²¹ Šalutinis sakinytis laikomas prijungiamuoju, kai jis yra kito sakinio dalimi. Praleidus prieveiksminį / aplinkybinį dėmenį pagrindinio dėmens gramatinė struktūra nėra suardoma, nes šalutinis dėmuo tik modifikuoja pagrindinio sakinio tarinį (plg. Hengeveld (1998: 335).

²² Tipologiniuose tyrimuose prijungiamieji laiko santykiai tarp dviejų predikatų įvardijami kaip išreiškiantys *after*, *when*, *before* ryšį plg. Cristofaro (2005: 159).

²³ Plg. anglų kalbos laiko sakiniams su *untill/ till* pasirinktą apibūdinimą – veiksmo ribos taško (*end point*) žymėjimas (Huddleston, Pullum 2002: 702–703). Kortmann'o pateikiamoje klasifikacijoje laiko ribos tarp dviejų veiksmų žymėjimas apibūdinamas išskiriant skirtingus semantinius aspektus: vienalaikišką trukmę perteikia laiko sakiniai su *while* (*Simultaneity Duration*) ir as *long as* (*Simultaneity Co-Extensiveness*), *Posteriority* ryšį nusako sakiniai su *before*, o *Terminus ad quem* ryšį perteikia sakiniai su *until* (Kortmann 1997: 84–85).

dėmens tariniu eina eigos veiksmo veiksmazodis) arba vieno veiksmo trukmė iki kito veiksmo (kai šalutinio dėmens tariniu eina įvykio veiksmo veiksmazodis). Senojoje lietuvių kalboje laiko ribos sakiniai buvo sudaromi ne tik su dabartinėje kalboje įprastų jungiamųjų žodžių *iki* ir *kol* variantais (*ik, ikki, kolei, pakolei, ikkolei*)²⁴, bet ir su jungiamaisiais žodžiais *net*, (*pirm*) *neg* / *pirma ne kaip* / *pirm nei*, kurie dabartinės lietuvių kalbos laiko sakiniuose prijungimo rodiklio funkcijos nebeatlieka.

Ir originaliojoje Bretkūno kūryboje, ir vertimuose dažniausi laiko ribos sakiniai su *iki*: BNT šio tipo sakiniai sudaro ~57,6%, BP perikopėse – ~23,8%, o BP pamoksluose – ~37,2% visų laiko ribos sakinių (žr. 1 lentelę). Laiko ribos sakinių su *iki* santykinis dažnumas BNT yra išskirtinis ir vertinant kiekvienos evangelijos tekstą atskirai (nuo ~33,3% iki ~70,4%), ir visų keturių evangelijų tekstą kaip bendrą visumą (~57,6%) (žr. 2 lentelę). Ypač dažnai šis prijungimo rodiklis pasirenkamas Mato (~70,4%) ir Luko (~69,6%) evangelijose. Vien kitakalbiai originalai tokio pasirinkimo absoliučiai įtakoti negalėjo, nes ir BNT laiko sakiniai su *iki*, ir sakiniai su *net* dažniausiai atitinka LB laiko sakinius su *bis* ar Vulgatos sakinius su *donec*; kartais laiko sakiny su *iki* pasirenkamas kaip atitikmuo LB sakiniui su *ehe* (pvz., nusakant Jn 4,49 versetą) ar Vulgatos sakiniams su *usque dum* ar su *priusquam* (plg. 3 lentelėje laiko ribos sakiniams BNT išreikštų versetų, turinčių analogiško sintaksinio modelio atitikmenų WP, VEE ir/ar BP, jungiamuosius žodžius). Laiko sakiniai su *kolei* BNT vartojami rečiausiai (~10,6%), nors BP pamoksluose jie labai dažni (~36%). Šio sakinių potipio kiti nariai – sakiniai su *ikkolei* ir su *pakolei* – aptinkami tik BP perikopėse (žr. 1 lentelę). Laiko ribos sakiniai su *pirm ne kaip* / *nei* / *ne(n)g* ir sakiniai su *net* santykinai dažnai vartojami ir BNT, ir BP perikopėse, bet santykinai retai aptinkami autoriniame BP tekste.

1 lentelė

**Laiko ribos sakinių vartojimas BNT evangelijose,
BP perikopėse ir BP pamoksluose**

Laiko ribos sakiniai	BNT	BP perikopėse	BP pamoksluose
su <i>iki</i>	49 (~57,6%)	5 (~23,8%)	32 (~37,2%)
su <i>net</i>	14 (~16,5%)	5 (~23,8%)	9 (~10,5%)
su <i>pirm ne kaip/ pirm nei</i>	13 (~15,3%)	5 (~23,8%)	14 (~16,3%)
su <i>kolei</i>	9 (~10,6%)	1 (~4,8%)	31 (~36%)
su <i>ikkolei</i>	-	2 (~9,5%)	-
su <i>pakolei</i>	-	3 (~14,3%)	-
Iš viso	85 (100%)	21 (100%)	86 (100%)

²⁴ Tiriamiesiems raštams būdingi panašūs jungiamųjų žodžių grafiniai, morfologiniai ir darybiniai variantai laikomi to paties jungiamojo žodžio atmainomis.

2 lentelė

Laiko ribos sakinių vartojimas (absolutinis ir santykinis) BNT evangelijose

Laiko ribos sakiniai su	Mt	Mk	Lk	Jn	4 BNT evangelijose
<i>iki / ik/ ikki</i>	19 (70,4%)	7 (50%)	16 (69,6%)	7 (33,3%)	49 (57,6%)
<i>net</i>	3 (11,1%)	3 (21,4%)	3 (13%)	5 (23,8%)	14 (16,5%)
<i>pirm ne kaip / pirm nei</i>	3 (11,1%)	2 (14,3%)	3 (13%)	5 (23,8%)	13 (15,3%)
<i>kolei / kalei</i>	2 (7,4%)	2 (14,3%)	1 (4,4%)	4 (19%)	9 (10,6%)
Bendras skaičius	27 (100%)	14 (100%)	23 (100%)	21 (100%)	85 (100%)

3 lentelė

Biblijos versetų raiška BNT laiko ribos sakiniiais (rodmuo – jungiamasis žodis) ir jų atitikmenys WP, VEE ir/ar BP perikopėse ir kitakalbiuose originaluose

	GrNT	Vulg	LB	WP	VEE	BNT	BP
Mt 18,30	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>pakolei</i> 124[132] ₁₇	<i>ik</i>	<i>pakolei</i> II 485 ₁₃
Mt 18,34	ἕως	<i>quoadusque</i>	<i>bis</i>	<i>ik</i> 206v ₁₆	<i>ik</i> 125[133] ₁	<i>ik</i>	<i>ik</i> II 486 ₅
Mt 22,44	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>ikkolei</i> 117[125] ₅	<i>ik</i>	<i>ikkolei</i> II 443 ₁₇
Mt 23,39	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>iki</i> 16[24] ₇	<i>ik</i>	-
Mt 26,36	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>ik</i> 189[197] ₈	<i>ik</i>	-
Jn 4,49	πρὶν	<i>priusquam</i>	<i>ehe</i>	-	<i>pirm neig</i> 122[130] ₁	<i>ik</i>	<i>pirm neig</i> II 474 ₁
Mt 2,9	ἕως	<i>usque dum</i>	<i>bis</i>	<i>net ik</i> 52v ₂₆	<i>net</i> 22[30] ₁₂	<i>iki</i>	<i>ikki</i> I 150 ₉
Jn 21,23	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	<i>ik</i> 41v ₂	<i>iki</i> 17[25] ₁₄	<i>iki</i>	-
Mt 2,13	ἕως	<i>usque dum</i>	<i>bis</i>	-	<i>ik</i> 140[148] ₁₈	<i>ikki</i>	<i>ik</i> I 102 ₁₈ ; <i>ik</i> I 111 ₁₉
Lk 15,4	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>ik</i> 88[96] ₅	<i>ikki</i>	<i>ik</i> II 217 ₃
Lk 15,8	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>ikkolei</i> 88[96] ₁₅	<i>ikki</i>	<i>ikkolei</i> II 218 ₁₀
Lk 19,13	ἕως	<i>dum</i>	<i>bis</i>	-	<i>ik</i> 185[193] ₇	<i>ikki</i>	-
Lk 21,32	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>net</i> 4[12] ₁₃	<i>ikki</i>	<i>net</i> I 15 ₁₃
Jn 21,22	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	<i>ik</i> 40v ₂₂	<i>iki</i> 17[25] ₁₀	<i>ikki</i>	-
Mt 5,25	ἕως	<i>dum</i>	<i>die weil</i>	-	<i>pakolei</i> 94[102] ₇₋₈	<i>kolei</i>	<i>kolei</i> II 284 ₆ ; <i>pakolei</i> II 292 ₁₅ ; <i>pakolei</i> II 294 ₁
Mt 5,26	ἕως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	-	<i>net</i> 94[102] ₁₁	<i>net</i>	<i>net</i> II 284 ₁₀ ; <i>net</i> II 292 ₁₉ ; <i>net</i> II 294 ₁₅
Jn 6,44	ἐὰν	<i>nisi</i>	<i>das</i>	<i>net</i> 179r ₉	-	<i>net</i>	-
Lk 2,26	πρὶν ἢ	<i>nisi prius</i>	<i>denn zuuor</i>	-	<i>neta pirma</i> 39[47] ₁₆	<i>net</i> [...] <i>pirm / net pirm</i>	<i>net pirm</i> I 218 ₃

	GrNT	Vulg	LB	WP	VEE	BNT	BP
Mt 26,75	πρὶν	<i>Priusquam</i>	<i>Ehe</i>	–	<i>Pirm neng</i> 196[204] ₄	<i>Pirm ne</i> <i>kaip</i> ²⁵	<i>Pirm nei</i> I 373 ₇
Lk 2,21	πρὸ	<i>priusquam</i>	<i>e h e</i>	–	<i>pirm neng</i> 20[28] ₁₀	<i>pirm ne</i> <i>kaip</i> / <i>pirm nei</i>	<i>pirm neng</i> I 126 ₆ ; <i>pirm neng</i> I 133 ₉
Lk 22,15	πρὸ	<i>antequam</i>	<i>e h e</i>	<i>pirma</i> <i>nekaip</i> 129 _{r13}	–	<i>pirm ne</i> <i>kaip</i> / <i>pirm nei</i>	–
Jn 14,29	πρὶν	<i>priusquam</i>	<i>ehe</i>	–	<i>pirm neng</i> 77[85] ₂₀	<i>pirm ne</i> <i>kaip</i> / <i>pirm nei</i>	–
Jn 17,5	πρὸ	<i>prius quam</i>	<i>e h e</i>	<i>pirma</i> <i>ne kaip</i> 282 _{v15}	–	<i>pirm ne</i> <i>kaip</i> / <i>pirm nei</i>	–
Jn 8,58	πρὶν	<i>antequam</i>	<i>ehe</i>	<i>Pirma</i> <i>nekaip</i> 123 _{r25}	<i>pirm neng</i> 53[61] ₂₁	<i>Pirmai</i> / <i>Pirm ne</i> <i>kaip</i> / <i>nei</i>	<i>pirm nei</i> I 362 ₂

1.1. Sakiniai su jungiamuoju žodžiu *iki*

Kaip jau minėta, versdamas 4 NT evangelijas Bretkūnas laiko ribos santykius dažniausiai (49x sudaro 57,6%) nusakydavo sakiniiais su *iki*. Šio tipo ribos sakiniai dažniausi ir BP pamoksluose (32x sudaro ~37,2%). BP pamoksluose gana dažni (7x arba ~21,9%) dalyviniai laiko sakiniai su *iki*²⁶ (žr. 5 lentelę). BNT tik Jn 13,19 versetas nusakomas dalyviniu sakiniu²⁷, jame dar neįvykusio veiksmo išryškkinimui vartojamas ir neiginys, nors kitakalbiai šaltiniai to ir nesiūlo²⁸, plg.:

²⁵ Mt 26,75 verseto pateiktis sakiniu su *pirm ne kaip* yra vienintelė iš 13, parašėje neturinti *pirm nei* varianto.

²⁶ Pvz.: *Nei wel turetu βmogus laukti i k k i i f c h k a r f c h e n s i k p a f e n e n s i r a p f i r g e n s* BP II 53_{23–24}; *Wiffadai fu ieis linkfmawa ir Schokineja i k k i p r i g e r e n s / i r a t g u l a n s* BP II 195₉; *negaleia ne wieno βodzjo i f c h k a l b e t i / i k k i u β g i m m u f i a m f c h a m I a n u i S u n u i f a w a m* BP II 236₈.

²⁷ Tokią retą dalyvinių sakinių su *iki* vartoseną BNT galima sieti tik su NT sakinių semantika, nes Bretkūno verstame *Senajame Testamente* dalyvinių sakinių su *iki* pasitaiko gausiau. Čia pravartu pasiremti ir Vytauto Ambrazo pastebėjimu apie tai, kad „XVI amžiuje dalyviai su *iki*, *net iki* buvo vartojami netgi plačiau nei su kitais jungiamaisiais žodžiais“; iliustruojamu tokiais Bretkūno ST vertimo pavyzdžiais: *Esch eisiu jo weisdetų, i k k i ne mirrens* I Moz 45,28; *idant ghis ne mirtų ... i k k i stoweiens po akim Pulko* Joz 20,9; *Ir PONAS tikrai sudis bei karos, Nei truks, nei ilgiaus kentes. Iki piktųjų ... strenas sukullės* Sir 35,23; *tawe persekdines, i k k i praszdans tawe* V Moz 28,22; *Szmones werke, i k k i nebegaledami daugiaus werkti* I Sam 30,4; *Judas palinksmina ios wissu keliu, i k k i anus (ios) ischwesdams* I Mak 5,53 (žr. Ambrazas 1979: 91; 2006: 452).

²⁸ BrzB šis versetas nusakytas sakiniu su *przedtym niż*, plg.: *Terazci wam powiedam, p r z e d t y m n i ż b ę d z i e*.

Dabar tatau iumus kalbu ik ne nufidawufis. BNT Jn 13,19

Jtzt sage ichs euch / ehe denn es geschicht / LB Jn 13,19

Amodo dico vobis, priusquam fiat. Jn 13,19

ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι Jn 13,19

BP gana įprasti laiko ribos sakiniai su *iki*, kuriuose su neiginiu einantis šalutinio dėmens veiksmažodis pabrėžia veiksmo pokyčio ir rezultato (ypač nepageidaujamo) reikšmę²⁹. BNT laiko ribos sakiniuose su *iki* neigiamas šalutinio dėmens tarinys vartojamas labai retai (2x – ~6,3%): tik jau cituotame Jn 13,19 versete ir Jn 4,49, plg.:

ateik / pirm neig numirfchta waikas mana. BP II 474,1

ataik, ik mano Waiks ne numirfchta. BNT Jn 4,49

ateik pirm neig nūmirs waikas mana VEE 122[130]₁

kom hinab / ehe denn mein Kind stirbt. LB Jn 4,49

descende priusquam moriatur puer/filius meus Jn 4,49

κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου. Jn 4,49

Sakiniu su *iki* pabrėžiama pagrindiniu dėmeniu nusakomo veiksmo / proceso baigiamoji fazė; tokią šalutinio veiksmo kaip ribos ir pasiekto rezultato (kitu veiksmu įvardijamos naujos kokybės) semantiką sukuria įvykio veikslo veiksmažodis šalutiniame dėmenyje, plg.:

ir iefchka pilnai ik kolei atrand BP II 218₁₀

ir iefchka rupingai ikki atranda ghj BNT Lk 15,8

ir iefchka pilnai ik kolei atrand VEE 88[96]₁₅

vnd suche mit vleis / bis das sie jn finde? LB Lk 15,8

et quaerit diligenter, donec inveniatur Lk 15,8

καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς ἕως ου εὔρη Lk 15,8

BNT laiko sakinio su *iki* pagrindinio dėmens tariniu dažniausiai (~71,4%) eina deontinio modalumo veiksmažodis³⁰, plg.:

bek ingi Egipto beme / ir buki tenai / ik efch taw fakifiu BP I 102₁₈

bek ing Egipto beme ir buki tinai / iki afch taw fakifiu BP I 111₁₉

bek inge Egiptu beme, ir la ikikes the, ikki taw fakifiu, BNT Mt 2,13

bek ingi Egipta žeme / ir buki tenai / ik efch tau liepfiu. VEE 140[148]₁₈

fleuch in Egyptenland / vnd bleib alda / bis ich dir sage. LB Mt 2,13

fuge in Aegyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi. Mt 2,13

καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἵσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἶπω σοι Mt 2,13

²⁹ Pvz.: *Nefchokem wanikus ifch iaunu rošu / ikki nepabala.* BP I 237₁₉; *Antri wel tokie ira / kurie gird / mijl / klaufa ir prijim Diewo bodi tam tik ir pagalei tho giwen / ikki neffiranda iemus kakia prigada* BP I 247₁₉.

³⁰ BP esantys 16 tokio modelio sakinių sudaro ~43%.

Prijungiamųjų sakinių su *iki* pagrindinio dėmens tariniui (kaip ir atitinkamiems kitakalbių NT originalų sakiniams) būdinga raiška neigiamu veiksmažodžiu (20x arba ~40,8%), plg.:

Ir ne paßinno ios, ikki ghi sawa pirmą Sunų pagimde BNT Mt 1,25
Vnd erkennet sie nicht / bis sie jren ersten Son gebar / LB Mt 1,25
Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum
 Mt 1,25
 και ο υ κ ε γίνωσκειν αυτην εως ου ετεκεν υιον Mt 1,25

BNT nėra atliepiamuosius žodžius turinčių laiko sakinių su *iki* (BP tokio modelio sakinių esama³¹). Dominuojantis sakinių su *iki* modelis yra sakiniai su postpoziciniu šalutiniu dėmeniu: BP – 100%, o BNT – ~98% (žr. 4 lentelę). BNT sakinio dėmenų išdėstymą neabejotinai paveikė originalų pavyzdžiai (kartu tai paremta ir universalia logika, kad ikoniškas / chronologinis veiksmų išdėstymas reikalauja mažiau pastangų suvokimo procese – sudėtinio sakinio pagrindinis veiksmas vyksta ir yra nusakomas anksčiau už jo ribą žymintį šalutinį veiksmažodį), plg., pavyzdžiui, Mt 5,18 verseto, turinčio ir prepozicinį, ir postpozicinį šalutinį dėmenį, vertimą, parodantį vertėjo pastangas kartoti kitakalbių NT originalų sakinio struktūrą, plg.:

Ikki Dangus ir Szeme praeis perfimainis ne praeis maßause fkaitidine ir Krapele nug Sokano, ikki wis bus nufsidūs. BNT Mt 5,18
Bis das Himel und Erde zurgehe / wird nicht zurgehen der kleinst Buchstab / noch ein Tütel vom Gesetze / bis das es alles geschehe. LB Mt 5,18
donec transeat clum et terra, jota unum aut unus apex non prteribit a lege, donec omnia fiant. Mt 5,18
 εως αν παρελθη ο ουρανος και η γη, ιωτα εν η μία κεραία ου μη παρελθη απο του νομου, εως αν παντα γενηται. Mt 5,18

Identiškų versetų BNT ir VEE sugretinimas leidžia manyti, kad versdamas NT Bretkūnas nesistengė paisyti tradicijos ir rinkosi sau priimtinesnius sakinių modelius (žr. 3 lentelę). Lk 21,32 verseto raiška BNT sakiniu su *iki* rodo, kad jau BNT vertimo laikotarpiu laiko sakinių prijungimo rodiklis *iki* atrodė natūralesnis už identišką sintaksinę rolę atliekantį *net*, plg.:

Ifchtiefos bilau iumus / nepraeis ta gimine / net wis tatai ftofifi. BP I 15₁₃
Ifch tiefas kalbu iumus, ne praeis gimine ta, ikki tai wis bus. BNT Lk 21,32
Ifchtiefas bilau ηumus / nepraeis ta gimine net wifs tatai ftofifi. VEE 4[12]₁₃

³¹ Plg. tuos 3 atvejus: *Ghi teip ilgai Kriftu melde / ikki ghi perprafche* BP II 481₁₈; *kurris tris defschimtis ir afchmus metus firga ikki pagelbams buwa Kriftaus* BP I 284₁₆; *mumus numirus / mufu waikai bus / ir ifjilaikis ju sawa potamkais / ikki sud nos dienos / ikki jchi beme / bei tas dangus gala gaus* BP II 409₇.

Warlich ich sage euch / dis Geschlecht wird nicht vergehen / bis das es alles geschehe/ LB Lk 21,32

amen dico vobis quia non praeteribit generatio haec donec omnia fiant Lk 21,32

ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ παραέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη ἕως ἂν πάντα γένηται.
Lk 21,32

Mt 2,9 versetas VEE nusakomas sakiniu su *net*, bet ir BNT, ir BP perikopėse – sakiniu su *iki*. Šiuo atveju BNT sakinio modelis dalinai kartojamas ir BP, plg.:

Ir schitai / βωαιφδε / kure regeia ritu βemeie / eia pirm iu / ikki at aia
BP I 150₉

Ir schitai, Szwaigfde, kure Ritų βemeia regeie buwo, eijo pirm iu the, iki at a ijo, BNT Mt 2,9

Ir schitai / βωαιφδε / kure regeia vſchtekieghime Saules eia pirma ių / net at a i a VEE 22[30]₁₂

Vnd sihe / der Stern den sie im Morgenland gesehen hatten / gieng fur jnen hin / Bis das er kam / LB Mt 2,9

Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens
Mt 2,9

καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἐλθῶν
Mt 2,9

4 lentelė

**Laiko ribos sakinių su postpoziciniu dėmeniu dažnumas BNT
ir Jono Bretkūno, Mikalojaus Daukšos bei Konstantino Sirvydo
parengtuose pamokslų rinkiniuose³²**

Postpoziciniai šalutiniai dėmenys laiko ribos sakiniuose	BNT	BP	DP	SP
su <i>iki</i>	48 (~98%)	37 (100%)	24 (~75%)	-
su <i>net</i>	14 (100%)	14 (100%)	72 (100%)	8 (100%)
su <i>pirm ne kaip/ nei</i>	7 (~53,8%)	9 (~47%)	41 (~72%)	4 (~31%)
su <i>kolei</i>	5 (~55,6%)	24 (~65%)	41 (~45%)	20 (~67%)
Laiko ribos sakinių su postpoziciniu dėmeniu santykinis dažnumas	~76,9%	~78%	~73%	~66%

³² 1599 m. Vilniuje buvo išspausdinta jėzuito Mikalojaus Daukšos parengta *Postilė* (toliau – DP) (tai Jakubo Wujeko *Poftilla Catholicka Mnieyfza* (³W 1590 arba ²W 1582) vertimas į lietuvių kalbą). Kiek vėliau Vilniuje buvo išspausdinti ir jėzuito Konstantino Sirvydo parašyti originalūs pamokslai *Punktai sakymų* (SP I – 1629, SP II – 1644).

Šalutinio dėmens tarinio gramatinė raiška laiko ribos sakiniuose

Laiko sakiniai	BNT		BP	
	asmenuojamoji veiksmažodžio forma	neasmenuojamoji veiksmažodžio forma	asmenuojamoji veiksmažodžio forma	neasmenuojamoji veiksmažodžio forma
su <i>iki</i>	48 (~98%)	1 (~2%)	30 (~81%)	7 (~19%)
su <i>net</i>	5 (~35,7%)	9 (~64,3%)	4 (~28,5%)	10 (~71,4%)
su <i>pirm ne kaip</i>	13 (100%)	-	19 (100%)	-
su <i>kolei</i>	9 (100%)	-	37 (100%)	-

1.2. Sakiniai su jungiamuoju žodžiu *net*

Sakiniai su *net* antri pagal dažnumą – 14 fikscijų sudaro 16,5% visų BNT laiko ribos sakinių. Laiko sakiniai su *net* BP perikopėse vartojami gana gausiai (~23,8%), o autoriniame BP tekste žymiai rečiau (~10,5%) (žr. 2 lentelę).

BNT laiko sakinių su *net* tarinio raiškai dažniau nei asmenuojamosios veiksmažodžio formos (~35,7%) parenkami dalyviai (~64,3%)³³ (BP dalyvinių laiko sakinių su *net*³⁴ yra dar daugiau (~71%)) (žr. 5 lentelę). Mt ir Mk evangelijų vertime randami tik dalyviniai laiko ribos sakiniai su *net* (dalyvinių sakinių su *net* esama ir Bretkūno verstose Luko (2 iš 3) bei Jono (1 iš 5) evangelijose), pvz.:

Manas Tiewe, iei ne ira pigu kaip schis kelichas nug manes atftatu, net man gierufiam ghj, tadda te buk tawa walia. BNT Mt 26,42

Mein Vater / Jsts nicht möglich / das dieser Kelch von mir gehe / Jch trincke jn denn / so geschehe dein wille. LB Mt 26,42

Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Mt 26,42

Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο παρελθεῖν ἐὰν μὴ αὐτὸ πίνω, γεννηθήτω τὸ θέλημα σου. Mt 26,42.

³³ Vytautas Ambrazas (1979: 92; 2006: 453) nurodo, kad šalutiniai dalyviniai sakiniai su *net*, *net pirm* senuosiuose raštuose vartojami panašia veiksmo ribos reikšme kaip su *iki*, plg. jo pateikiamus pavyzdžius iš Bretkūno ST vertimo (*Ne ischitikek ne wienam prieteliui, net ghj paszinnes bedoie* Sir 6,7; *ne walgysiu, net pirm apie bilą mana perkalbeiens* I Moz 24,33) ir *Postilės – (tas ne pradeia kofani jakiti / net gawens pawadinima* BP II 166₁₇).

³⁴ Pvz.: *io nebeualgifu / net pagineius Karalifste Diewo.* BP I 358₁₃; *Nereik taw ifch Bařniczoz ifcheiti / net ben kiekunta primokufiam ifch Schwento rafchto* BP II 357₂₃; *Bařniczoie budami liaupinkem Diewa giefmemis / klaufikem ir mokinkimes io Schwento řzodzio / Neigi ifcheikem ifch Bařniczoz / net Pona Diewa ufzu řawe / ir ufz wifja krikřchczonifte p aprařch e alba iem Dekawoie.* BP II 360₂₂

Mt 5,26 ir Lk 2,26 versetai VEE, BNT ir BP nusakomi laiko sakiniu su *net*. Perteikiant Mt 5,26 eilutę BP perikopėse pasirinktas ne VEE veiksmožodinio, bet BNT dalyvinio laiko sakinio su *net* modelis, plg.:

neifcheifi ifch te / net ušmokeiens paftaraghi iodiki. BP II 284₁₀
neifcheifi ifch te / net ušmokeiens pasteraghi iodiki. BP II 292₁₉
tu neifcheifi ifch tienai / net ušmokeiens paftaraghi iodiki. BP II 294₁₅
ne ifcheifi ifch tē, net ušmokeies paskiaufi Iodikj. BNT Mt 5,26
tu neifcheifi ifchtenai / net užmokefi paftaràghi iūdiki. VEE 94[102]₁₁³⁵
Du wirst nicht von dannen eraus komen / bis du auch den letzten heller bezallest. LB Mt 5,26
non exies inde donec reddas novissimum quadrantem. Mt 5,26
οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῶς τὸν ἔσχατον κοδράντην Mt 5,26

Lk 2,26 versetui nusakyti BP, kaip ir BNT pasirenkamas dalyvinis laiko sakynys su samplaikiniu *net pirm*, nors sudėtinio sakinio leksika rodo BP I 218₃ sakinio pavyzdžiu buvus ir šį versetą nusakančią VEE sakinį, plg.:

Bei tas atfakima gawa nog Dwafes Schwentos / iog ghiffai smerties neturetu regeti / net pirm ifchwides Christu PONO. BP I 218₃
Ir atliepimà buwa gawęs nod Dwafias Schwentas, ne ifchwifti smerties, net [regeiēs pirm] / [pirm regeiēs] Christu Wiefcpaties. BNT Lk 2,26
Bei atfakima gawa nūg Dwaffias schwentos / iog ghifai netur smerties regieti neta pirma ifchwis Christu PONA. VEE 39[47]₁₆
Vnd jm war ein antwort worden von dem heiligen Geist / Er solt den Tod nicht sehen / er hette denn zu uor den Christ des HERRN gesehen. LB Lk 2,26
Et responsum acceperat a Spiritu Sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini Lk 2,26
καὶ ἦν αὐτῷ κερχωματισμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου μὴ ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἂν ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου. Lk 2,26

Jn 6,44 versetas BNT pirmiausia išverstas veiksmožodiniu, o paraštėje – dalyviniu sakiniu su *net*. Atkreiptinas dėmesys į leksinės sanklodos veiksmožodinio sakinio su *net* panašumus su verseto pateiktimi WP, plg.:

Niekas ne gal manefp atait, net, trauks ghī tiewas [trauktas Tiewa], kurfai siunte mane. BNT Jn 6,44
nekas negali ateiti manefp net tewas kurfai atfiunte mane pritrauks ghī. WP 179_{r9}

³⁵ Jungiamojo žodžio *net* parinkimą galėjo paskatinti BrzB sakinio su *až* modelis, plg.: *Nie wynidziesz stamtąd, a ż oddasz ostatni kwartnik.* Mt 5,26

Es kan niemand zu mir komen / es sey denn / da s jn ziehe der Vater / der mich gesand hat / LB Jn 6,44

nemo potest venire ad me, nisi i Pater, qui misit me, traxerit eum; Jn 6,44

οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐκλύσῃ αὐτόν, Jn 6,44

Visiems BNT (taip kaip ir vēlesnių BP, DP, SP) laiko sakiniams su *net* būdinga šalutinio dėmens postpozicija (žr. 4 lentelę). Visų BNT ir BP laiko sakinių su *net* šalutinio dėmens tarinys teigiamas. Šalutinio dėmens pagrindą paprastai sudaro įvykio veiksmo (dažniau priešdėlinis) veiksmožodis³⁶. Svarbi BNT laiko sakinių su *net* ypatybė yra neigiamas³⁷, ž y m è t o – deontinio ar vertinamojo – m o d a l u m o (išreikštas neiginiu (12x) arba klausiamąja dalelyte (2x)) pagrindinio dėmens veiksmožodis. Taip sudarytu sakiniu nurodoma, kad pagrindiniame dėmenyje įvardintas veiksmas ar būseną nėra realūs ar įmanomi iki nurodomo kito veiksmo atlikimo, pvz.:

Pharifeufchai ir wifsi Szidai n e walgo, n e t rankas tankiei numafgaie, BNT Mk 7,3

Denn die Phariseer und alle Jüden essen nicht / sie wasschen d e n n die hende manchmal LB Mk 7,3

Pharisi enim, et omnes Judi, n i s i crebro laverint manus, non manducant, Mk 7,3

οἱ γὰρ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι ἐὰν μὴ πυγμῆ νίψονται τὰς χεῖρας οὐκ ἐσθίουσιν Mk 7,3

Ir pareghe ifch Turgaus, n e walga, n e t nufsipraufe. BNT Mk 7,4

Vnd wenn sie vom Marckt komen / essen sie nicht / sie wasschen sich d e n n. LB Mk 7,4

et a foro n i s i baptizentur, non comedunt: Mk 7,4

καὶ ἀπ' ἀγορᾶς ἐὰν μὴ ῥαντίσωνται οὐκ ἐσθίουσιν, Mk 7,4

Atvirkštinis veiksmy išsidėstymo eiliškumas kartais papildomai pabrėžiamas šalutinio dėmens sudėtyje esančiu prieveiksmiu *pirmai*, plg.:

³⁶ Veiksmo atlikimą / ribą žyminčios perfektinės / įvykio veiksmo veiksmožodžio formos yra viena tipiškiausių priemonių veiksmy sekai žymėti (Givón 2001 (I) : 335).

³⁷ Sakinių su *net* vartoseną po neiginio BP pastebėjo dar Augustas Leskienas (Leskien 1903: 112). Apie *net* vartojimą (priešpriešinėse) adversatyvinėse konstrukcijose žr. Palionis (1967: 205). Pažymėtina, kad kituose šaltiniuose, pvz., DP, esama sakinių su formaliai teigiamu pagrindinio dėmens tariniu, visgi savo semantika koduojančių nykimą, mažėjimą reiškiančius veiksmus, plg.: *anie dwi żuwi daliio fėdintiemus n e t wifsi priėde*. DP 125₂₀ *rozdawal [...] / á ž fie wbyšci naiedli* ³W 132₂₂ *kayp' prekiei [...] pri d ū d i n e i e / n e t'* [...] *gerai atgáuna* DP 526_{a33} *pr zy d a w á i a / á ž [...] dobrze powetuię* ³W 571₅₆.

Niekas n e gal eiti ing namus Stiproio, ir io Indus/ Scharwā/ turtą drekfti. Net pirmai Stipraghī furifchens, tada io namus drekftu. BNT Mk 3,27³⁸
Es kan niemand einem Starcken in sein Haus fallen / vnd seinen Hausrat rauben / Es sey denn / das er zu u o r den Starcken binde / vnd als denn sein Haus beraube. LB Mk 3,27
Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere, nisi prius fortem alliget, et tunc domum ejus diripiet. Mk 3,27
ἀλλ' οὐ δύναται οὐδεὶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ εἰσελθὼν τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει. Mk 3,27

Jn 7,51 versetas BNT pateiktas sintaksiškai dvejomis: pirmiausia sakiniu su *net*, turinčiu papildomąjį modifikatorių *pirm*, o paraštėje sakiniu su *pirm nei*. Šie sakinio variantai rodo galimą klasikinių kalbų NT teksto įtaką, plg.:

Er sudija Sokanas mufu Szmogu, net pirm / [pirm nei] girdeio ir paßins, ka dare? BNT Jn 7,51
Richtet vnser Gesetz auch einen Menschen / e h e man jn verhoret / vnd erkenne / was er thut? LB Jn 7,51
Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat? Jn 7,51
Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον ἐὰν μὴ ἀκούσῃ πρῶτον παρ' αὐτοῦ καὶ γινῶ τί ποιεῖ; Jn 7,51

1.3. Sakiniai su jungiamuoju žodžiu *pirm ne kaip / pirm nei*

Sakiniai su *pirma ne kaip / pirm nei* treči pagal dažnumą (15,3%) tarp BNT ribos sakinių. Bretkūnas nebuvo tikras dėl *pirm ne kaip* tinkamumo, nes net 12 pateikčių atveju ši sudėtinį jungiamąjį žodį lydi *pirm nei* variantas paraštėje. BNT sakinių su *pirm ne kaip* skyryba leidžia manyti, kad Bretkūnas šią samplaiką laikė sudėtinio jungiamuoju žodžiu – kablelis būna vartojamas tik prieš *pirm ne kaip*.

BNT nusakant Jn 8,58 versetą pavartota sudėtinio jungiamojo žodžio forma su nesutrupėjusiu *pirmai*. Šio verseto nusakymui Bretkūnas kaip ir Vilentas, sudėtinio sakinio tarinių raiškai egzistenciniams veiksmožodžiams parenka skirtingas gramatinio laiko formas: esamojo laiko veiksmožodį pagrindiniame ir būtojo laiko veiksmožodį šalutiniame dėmenyje; kitakalbų originalų pavyzdžiu sukurtas gramatinis sakinio modelis *pirm ne kaip* V_{BOT},

³⁸ Plg. šios situacijos perpasakojimą DP: *N e g á l i n i e k a s i e i t i n g n a m ú s f i l ſ i n g o / i r a t í m i t ſ ū r t o i o / n e ĩ t' p i r m i' p ě r g a l e s i r f u r i ě f i l ſ i g a i* DP 120, *Nie moſe nikt wniſc do domu mocarſowego / y pobracz ſtátek ieg o / á ſ p i e r w e y z w y c i e ſ y y z w i a ſ e m o c a r ſ á* ^{3W} 127₄

V_{ES} yra gana neįprastas dėl tariniais einančių veiksmažodžio formų gramatinio laiko derinio, bet tai nulėmė sakinio sukūrimo tikslai – naratorius siekė pabrėžti savo išskirtinumą, plg.:

Pirm nei Abrahamas stiofi / afch efmi. BP I 326₂

pirm neng Abrahamas stiofi / afch efmi. BP I 320₇

Pirmai ne kaip *Abrahamas stiois [rados] efch efmi.* BNT Jn 8,58

pirm neng Abrahamas buwa / efch efmi. VEE 53[61]₂₁

Ehe denn Abraham ward / bin ich. LB Jn 8,58

Antequam Abraham fieret, ego sum. Jn 8,58

πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμί. Jn 8,58

BNT sakiniai su *pirm ne kaip/ pirm nei* kartoja originalo sakinių struktūrą: dažniausi būna sakiniai su postpoziciniu šalutiniu dėmeniu (7x arba 53,8%), bet esama ir prepozicinių, ir interpozicinių sakinių. Pvz., nusakant Mk 14,30 versetą šalutiniu laiko sakiniu su *pirm ne kaip / pirm nei* patikslinama pagrindiniam dėmeniui priklausanti laiko aplinkybė³⁹:

Schen naktj, pirm ne kaip [pirm nei] Gaidis du kartu giedas, mane / tu manęs tris kartus ušufiginfi BNT Mk 14,30

Heute / in dieser nacht / ehe denn der Hane zweymal krehet / wirstu mich drey mal verleugnen. LB Mk 14,30

tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus. Mk 14,30

σήμερον ταύτη τῇ νυκτὶ πρὶν ἢ δις ἀλέκτορα φωνῆσαι τρίς με ἀπαρνήσῃ. Mk 14,30

Ir BNT, ir BP laiko sakinių su *pirm ne kaip/pirm nei* pagrindinio dėmens tarinys būna nusakomas teigiamu episteminio modalumo veiksmažodžiu. Šiuose tekstuose šalutinio dėmens tarinio raiškai parenkamos tik asmenuojamosios veiksmažodžių formos⁴⁰ – dažniausiai tai priešdėliniai įvykio veiksmo veiksmažodžiai, žymintys veiksmo ribą arba rezultatą. Šios gramatinės ypatybės susijusios su viena iš svarbesnių šio tipo laiko sakinių funkcijų – jais perteikiama informacija apie neįprasto pobūdžio veiksmų eiliškumą, kurio faktyvumu teksto naratorius neabejoja. BNT sakiniuose su *pirm ne kaip* ryškiai matomos pastangos pakartoti atitinkamus vokiškojo originalo (neretai besiskiriančius nuo lotyniškai ir senąja graikų pateiktųjų atitikmenų) versetus

³⁹ Dar plg. BP *PASSIO* dalyje pateiktą sakinį: *fche nakti pirm nei gaidis du kartu giedos / tu mane tris kartus ušufiginfi.* BP I 365₄

⁴⁰ Plg. Bretkūno *ST* vertime esantį dalyvinį laiko sakinį su *pirm nei: anis... bus ispustiti, pirm nei nubrėden (ik ki ne nubrende)* Sir 41,6 (cituojama iš: Ambrazas 2006: 453).

nusakančių sakinių struktūrą ir gramatinius modelius, išskyrus paties jungiamojo žodžio parinkimą⁴¹.

Sakiniais su *pirm ne kaip / pirm nei* akcentuojama dviejų veiksmų išskirtinio išsidėstymo tarpusavyje tvarka. Veiksmų seka gali būti nusakoma ikoniskai⁴², pvz.:

Iufu Tiewas βin na, ko prifiwalot, pirm ne kaip [pirm nei] prafchot.
BNT Mt 6,8

Ewer Vater weis / was jr bedürffet / ehe denn jr jn bittet. LB Mt 6,8
scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum. Mt 6,8
ὁ Πατήρ ὑμῶν ὧν χρεΐαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. Mt 6,8

Nefa tu mane mileiei, pirm ne kaip fwietas nigruntawotas ftaios [paftoia]. BNT Jn 17,24

Denn du hast mich geliebet / ehe denn die welt gegründet ward. LB Jn 17,24
quia dilexisti me ante constitutionem mundi. Jn 17,24
ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. Jn 17,24

arba inversiškai, pvz.:

pirm ne kaip Philippas tawe wadina, kada po Figaus medžo buwai, regeiau tawe. BNT Jn 1,48

Ehe denn dir Philippus rieff / da du vnter dem Feigenbaum warest / sahe ich dich. LB Jn 1,48

Priusquam te Philippus vocavit, cum esses sub ficu, vidi te. Jn 1,48
Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν εἶδόν σε. Jn 1,48

Didesnė dalis BNT laiko sakinių su *pirm ne kaip / pirm nei* nusako ne vien chronologiškai neikoniską, bet ir priežastiniu požiūriu gan neįprasto pobūdžio veiksmų seką, skirtą apibūdinamųjų subjektų išskirtinumui pabrėžti⁴³, todėl šio sintaksinio potipio sakiniai dažnai vartojami kaip ateities numatymo ar pranašavimo deklaracijos, plg.:

Ir nu sakiau iumus pirm ne kaip ftaies. BNT Jn 14,29

Ir nu ηumus efmi fakes / pirm neng ftofiffe VEE 77[85]₂₀

Vnd nu hab ichs euch gesaget / ehe denn es geschicht / LB Jn 14,29

⁴¹ Paties jungiamojo žodžio *pirm ne kaip / pirm nei* ryšys su lotynų kalbos *priusquam* ar *antequam* greičiausiai yra ne tiesioginis, o atėjęs per lenkų kalbos sakinius su *pierwej niż*. Apie tiesioginį ir netiesioginį klasikinių kalbų – bažnytinės ir klasikinės lotynų bei senosios graikų – poveikį Europos kalbų sintaksinėms sistemoms žr. Kortmann (1997: 46–51; 1998: 471–475).

⁴² BP esama sakinių su *pirm nei* su ikoniskai perteikta įprasto dviejų veiksmų savitarpio santykio seka, pvz.: *ir mufu Tiewu tiewai tokie ira buwen / pirm neig Diewas iemus fawa Schwenta žodi atfiunte*. BP I 154₂

⁴³ Tokių sakinių esama ir BP pamoksluose, pvz.: *ghis fcho ferganczjo βmogaus apfijm / [...] io ligga prawaridams / pirm nei ghi ferganfis meldz* BP II 425₂₃.

et nunc dixi vobis priusquam fiat Jn 14,29
καὶ νῦν εἶρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι Jn 14,29

Neįprastą veiksmy ar būsenų išsidėstymą laike perteikiantys sakiniai su *pirm nei* NT skatino tokio sakinio modelių vartojimą kituose teologiniuose diskursuose, ypač pamoksluose, kuriuose buvo būtina paaiškinti ir pagrįsti perikopėse išsakytus teiginius. Todėl pamoksluose gausu panašiai sudaromų sakinių⁴⁴, asmenybės ar reiškinio išskirtinumą grindžiančių ne vien tik standartiško, bet ir specifinio eiliškumo veiksmy seka.

BNT ir BP laiko ribos sakiniuose vartojamas tik gretiminis⁴⁵ *pirm ne kaip / pirm nei*. Tai, kad BNT dažniausiai (~84,6%) *pirm ne kaip* aptinkamas su parašėte jį palydinčiu *pirm nei* variantu, o BP nėra pateikta nei vieno laiko sakinio su *pirm ne kaip*, bet yra 13 sakinių su *pirm nei*⁴⁶ (sudarančių ~68,4% visos (19x) šio potipio sakinių raiškos) rodo, kad neutralioju laiko ribos prijungimo rodikliu veiksmy išskirtinumo seką apibūdinančiuose sakiniuose kalbant apie Bretkūno raštus reikėtų laikyti *pirm nei*.

1.4. Sakiniai su jungiamuoju žodžiu *kolei*

Laiko sakiniai su *kolei* BNT vartojami gana retai (~10,6%), nors BP pamoksluose jie yra vieni iš dažniausių (~36%) laiko ribos sakinių (žr. 1 lentelę). Santykinai retą laiko sakinių su *kolei* vartojimą BNT nulėmė verčiamo teksto turinys ir Bretkūno nuostata, kad šio tipo sakiniiais gali būti nusakoma dviejų veiksmy trukmė. Tai akivaizdžiai parodo šalutinio dėmens tariniais einančių veiksmažodžių parinktys. BNT sakiniuose su *kolei* (taip kaip ir BP pamokslų sakiniuose⁴⁷) šalutinio dėmens tariniu eina veiksmažodžių *būti* (plg. *kalei*

⁴⁴ Diskurse tarp sakinio struktūros ir jo funkcijos paprastai egzistuoja ryšys, todėl konkrečią gramatinę formą dalinai apsprendžia pragmatinės aplinkybės, kuriomis tam tikro modelio sakiny yra vartojamas, plg. Lambrecht (1988: 138). Apie sakinių morfosintaksinės struktūros ir semantinių/ pragmatinių funkcijų ryšį žr. Cristofaro (2005: 7).

⁴⁵ Vėliau už Bretkūną parengtuose raštuose, pvz., Daukšos ir Sirvydo pamokslų rinkiniuose, matomos įvairios laiko ribos sakinių jungiamojo žodžio (*pirm nei / negu*) pozicinės ir kompozicinės galimybės. Ir DP, ir SP vartojami laiko sakiniai su gretiminės ir nutolusios vartosenos *pirm neg*, ir su vieniniu *neg*.

⁴⁶ Pavyzdžiui: *Ponas Kriftus / regedams [...] alkstanczius ir trokštanczius / patfai iu delei / pirm nei anis / fkundzafi / rupin affi / bilodams*. BP I 313₅; *girdim pati Kriftu Dieua / delei jawu klaufitoiu rupinnantiffi / pirm nei anis patis sawa ifchalkima fkundz affi*. BP I 313₁₀; *ghis fcho ferganczio bmogaus apfijm [...] / pirm nei ghi ferganfis meldz / BP II 425₂₃*.

⁴⁷ BP sakinių su *kolei* tariniais taip pat dažniausiai eina egzistencinių veiksmažodžių *būti, gyventi, gyvą laikyti* ir pan. forms, pvz.: *Todelei fchos teifibes tikokem kolei giwi efm e*. BP II 287₂₄; *wargei tu ant ios penefies kolei giwenfi* BP II 412₁₄; *Uß ta ifchgelbeghima / kolei Diewas mus giwus laika / turrim ifch dugna sawa schirdies diekawoti*. BP I 429₅; *Szmogus ifchtiefos / kolei dufche ir kunas io kruwoie laikofe / labai graßus ir kachtaunas daikts ira BP II 408₂*.

esmi Jn 9,5; *kolei essi* Mt 5,25; *kolei ira* Mt 9,15; Mk 2,19₁; Mk 2,19₂; Lk 5,34; *kolei buvau* Jn 17,2) ir *turėti (kolei turit* Jn 12,35; Jn 12,36) formos, žyminčios ilgai trunkančią statinę būseną⁴⁸. Šių sakinių atitikmenys Lutherio Biblijos vertime rodo, kad Bretkūnas sakinius su *kolei / kalei* rinkosi kaip tinkamiausią atitikmenį LB sakiniams su *die weil* (plg. Mt 5,25; Mk 2,19₁; Jn 9,5; Jn 12,35; Jn 12,36 ir Jn 17,2) arba su *so lange* (plg. Mk 2,19₂; Mt 9,15; Lk 5,34). Plg. BNT skirtinguose evangelijose laiko sakinius su *kolei* perteiktą *senų nuostatų ir naujos dvasios* pamokymo epizodą, LB tekste nusakytą sakiniams su *die weil* ar su *also lange / so lange*:

Kaip gal Swodbinikai pašnikauti, kolei iaunikis fu ieis ira? Kalei iaunikis fu ieis ira ne gal pašnikauti. BNT Mk 2,19

Wie können die Hochzeitleute fasten / die weil der Breutigam bey jnen ist? Also lange der Breutigam bey jnen ist / können sie nicht fasten. LB Mk 2,19
Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est, jejunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare. Mk 2,19
Μη δύνανται οί υίοι τοῦ νυμφῶνος ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστιν νηστεύειν; ὅσο ν χρόνον ἔχουσιν τὸν νυμφίον μετ' αὐτῶν, οὐ δύνανται νηστεύειν. Mk 2,19

Kaip gal Swodbos βmones [Swotai] tušities, kolei Iaunikis fu ieis ira? BNT Mt 9,15

Wie können die Hochzeitleute leide tragen / so lange der Breutigam bey jnen ist? LB Mt 9,15

Numquid possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus? Mt 9,15

Μη δύνανται οί υίοι τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος; Mt 9,15

Er galite funus iaunika, kalei fu ieis ira iaunikis, pašnikawimap werfti? BNT Lk 5,34

Jr müget die Hochzeitleute nicht zu fasten treiben / so lange der Breutigam bey jnen ist. LB Lk 5,34

Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare? Lk 5,34

Μη δύνασθε τοὺς υίους τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστιν, ποιῆσαι νηστεῦσαι Lk 5,34

⁴⁸ Tokia vartosena susijusi su tuo, kad būseną suvokiama kaip tam tikra talpa/taša/trukmė, turinti ribas erdvėje/laike, plg. Lakoff, Johnson (1999: 176). Apie statinės būsenos raiškos priemonės žr. Smith (1991: 6t).

Ir BNT, ir BP pamoksluose veiksmo trukmės ribai nusakyti visais atvejais parenkamas paprastasis jungiamojo žodžio variantas *kolei* arba *kalei*. Tai leidžia manyti, kad papildomuosius dėmenis turintys *kolei* invariantai *ikkolei* ir *pakolei* pačiam Bretkūnui nebuvo labai priimtini, ir tik kanoninis VEE statusas nulėmė, kad nusakant Lk 15,8; Mt 5,25; Mt 18,30 ir Mt 22,44 versetus į BP perikopes iš VEE buvo perkelti laiko ribos sakiniai su *ikkolei* (2x) ir *pakolei* (3x) (žr. 1, 3 ir 6 lenteles). Trys iš šių versetų – Lk 15,8; Mt 18,30 ir Mt 22,44 – BNT išversti laiko ribos sakiniiais su *iki*, nes LB jie perteikti sakiniiais su *bis*, o Vulgatoje – sakiniiais su *donec* (žr. 6 lentelę). Tik Mt 5,25 verseto, kuris LB pateiktas sakiniu su *die weil*, o Vulgatoje – sakiniu su *dum*, raiškiai Bretkūnas versdamas NT parinko sakinį su *kolei*, bet laikydamasis LB originalo pavyzdžio šalutiniu sakiniu nurodyto veiksmo trukmės nykstantąjį laipsnį⁴⁹ paryškino dalelyte *dabar*⁵⁰, plg.:

Suderek fu tawa Priefschiniku greitai / kolei fu io ant kelio effi BP II 284₆

Suderek fu priefschiniku tawa greitai / pakolei fu io ant kelio effi BP II 292₁₅

Suderek fu priefschiniku tawa greitei / pakolei fu io ant kelio effi BP II 294₁

Buk greitas Priefschinikui tawam [weikiei suderek fu priefschiniku] kolei dabar fu iū ant kelio efsi. BNT Mt 5,25

Suderek fu tawa kerschtiniku greitai / pakolei fu iū ant kielia effi VEE 94[102]₇₋₈

Sey wilfertig deinem Widersacher bald / die weil du noch bey jm auff dem wege bist / LB Mt 5,25

Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo Mt 5,25

ἴσθι εὐνωῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ Mt 5,25

Ir BNT, ir BP laiko sakinių su *kolei* šalutinio dėmens pagrindą sudaro tik asmenuojamosios veiksmažodžių formos. BNT dominuojanti yra

⁴⁹ Gretinamų statinių būsenų vienalaikiškumo trukmės laikinumas gali būti pabrėžiamas ne tik kontinuatyvumo dalelyte *dabar / dar*, bet ir dalelyte *be* ar priešdėliu *be-*, turinčiu reikšmę '(vis) dar' (plg. Ambrasas 1979: 171; Ostrowski 2011). BP sakiniuose su *kolei* esama ir priešdėlio, ir dalelytės vaidmenį atliekančio *be*, paryškinančio veiksmo laikinumą ribos sakiniuose, plg.: *Acz giwenkem Raŭkaŭchnai / kalei beturrim / ir wartokem kuna ſawa kolei be iaunas / atfigerkem geriaufu Wino / Nefchokem wanikus ifch iaunu roŭbu / ikki nepabala / Didziukem.* BP I 237_{17 ir 18}; *Todelei iaukinkes βmogau netingeti / bet dirpti / kolei giwas effi / kolei begalli.* BP II 278₇ *Nuggi bukem linkŭchmi kolei beturrim / kunui mufu nieko neginkem / kolei be iaunas / geraufio Wino prigerkem / geraufomis βolemis tepkimes.* BP II 377₂₀

⁵⁰ Senosios lietuvių kalbos *dabar* atitiktų dabartinės lietuvių kalbos *dar*. Plg. Wojciech'o Smoczyński'o nurodomas *dabar* reikšmės: *„teraz, obecnie, współcześnie“* ir *„jeszcze“* (Smoczyński 2007: 89). Dar apie *dabar* kilmę ir reikšmių keitimąsi, kai laikui bėgant „naujesnė forma *dár* paveldėjo senesnę reikšmę, o senesnė forma *dabar* gavo naujesnę reikšmę „šiuo metu““ žr. Ostrowski (2008: 466; 2009).

postpozicinių sakinių su *kolei* vartoseną: (5x arba ~55,6%), šiek tiek retesni sakiniai su prepoziciniu (3x arba ~33,3%) ar interpoziciniu (1x arba ~11,1%) dėmeniu (žr. aukščiau cituotą BNT Lk 5,34 verseto atkarpą). BNT laiko sakiniams su *kolei* atliepiamieji žodžiai nebūdingi (BP tokie sakiniai irgi labai reti (2x arba ~5%)⁵¹).

6 lentelė

Biblijos versetų raiška laiko ribos sakiniams su *pakolei*, *ikkolei* VEE ir jų atitikmenys BNT ir BP

	GrNT	Vulg	LB	VEE	BNT	BP
Lk 15,8	ἔως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	<i>ikkolei</i> 88 ₁₅	<i>ikki</i>	<i>ikkolei</i> II 218 ₁₀
Mt 5,25	ἔως	<i>dum</i>	<i>die weil</i>	<i>pakolei</i> 94 ₇₋₈	<i>kolei</i>	<i>kolei</i> II 284 ₆ ; <i>pakolei</i> II 292 ₁₅ ; <i>pakolei</i> II 294 ₁
Mt 18,30	ἔως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	<i>pakolei</i> 124 ₁₇	<i>ik</i>	<i>pakolei</i> II 485 ₁₃
Mt 22,44	ἔως	<i>donec</i>	<i>bis</i>	<i>ikkolei</i> 117 ₅	<i>ik</i>	<i>ikkolei</i> II 443 ₁₇

1.5. Apibendrinimas

Laiko ribos sakinių vartojimo tendencijos BNT ir BP autoriniame tekste sutampa. Tai leidžia Joną Bretkūną apibūdinti kaip vertėją ir rašytoją, puikiai skiriančią kiekvienam laiko ribos sakinių potipiui būdingas, gramatinės raiškos nulemtas funkcines semantines ypatybes (pvz., sakiniams su *iki* nusakoma pagrindinio veiksmo baigiamoji fazė; sakiniams su *net* nurodoma, kad vienas veiksmas nėra galimas neatlikus kito; sakiniams su *pirm nei* perteikiama informacija apie neįprasto pobūdžio veiksmų eiliškumą; sakiniams su *kolei* nusakoma veiksmo trukmė yra pateikiama kaip kito veiksmo tęstinumo riba).

BNT laiko ribos santykiai tarp dviejų veiksmų dažniausiai (~57,6%) nusakomi sakiniams su *iki*. Jiems būdinga pagrindinio dėmens tarinio raiška deontinio ir/ar neiginiu žymėto modalumo veiksmožodžiu. BNT laiko sakinių su *iki* šalutinio dėmens tarinys su neiginiu pavartojamas retai. Būdinga veiksmožodinių laiko sakinių su *iki* vartoseną (vienas dalyvinio sakinio su *iki* atvejais). Kanono nepaisantis Bretkūno pasirinkimas Mt 2,9 ir Lk 21,32 versetus nusakyti sakiniams su *iki* (o ne sakiniams su *net*) rodo, kad jau NT vertimo laikotarpiu laiko sakinių prijungimo rodiklis *iki* Bretkūnui atrodė natūralesnis už identišką sintaksinę rolę atliekantį *net*, nors sakiniai su *net* yra antri pagal dažnumą (~16,5%). BNT dažnesni dalyviniai (~64%) laiko sakiniai su *net*. Šalutinio dėmens tariniu eina teigiamas įvykio veiksmo veiksmožodis,

⁵¹ Pvz.: *Nefa kolei aniemus wiffi daiktai gerai fekefi / to lei anis wiera Szidu fekdami Diewu / tikeia* / BP I 323₁

o pagrindinio dėmens tariniu – neigiamas veiksmažodis. Taip sudarytu sakiniu nurodoma, kad pagrindiniame dėmenyje įvardintas veiksmas ar būseną nėra realūs ar įmanomi iki šalutiniu dėmeniu nurodomo veiksmo atlikimo. Atvirkštinis veiksmy išsidėstymo eiliškumas šio tipo sakiniuose gali būti pabrėžiamas šalutinio dėmens sudėtyje esančiu prieveiksmiu *pirm(ai)* (pvz., *Niekas ne gal [...] turtą drekti. Net pirmai Stipraghi furijchens*, Mk 3,27). Tokio modelio laiko ribos sakiny funkciskai labai panašus į sakinius su *pirm nei*. Jn 7,51 versetas BNT taip ir pateiktas: sakiniu su *net pirm*, kurį paraštėje lydi *pirm nei* variantas (plg.: *Er sudija Sokanas musu Szmogu, net pirm [->pirm nei] girdeio ir pašins, ką dare?*). Dvejopa šio verseto raiška taip pat gali būti laikoma ženklu, kad dalį sakinių su *net* funkcijų perėmė sakiniai su ***pirm nei***, kurie BNT yra tretį pagal dažnumą (~15,3%). Bretkūnas nebuvo tikras dėl jungiamojo žodžio *pirm ne kaip* tinkamumo, nes BNT laiko ribos sakinius su *pirm ne kaip* dažniausiai lydi *pirm nei* variantas paraštėje. BP gausu laiko ribos sakinių su *pirm nei*, bet nėra sakinių su *pirm ne kaip* – tai leidžia neutraliuoju laiko ribos prijungimo rodikliu Bretkūno raštuose laikyti *pirm nei*. BNT sakinių su *pirm nei* pagrindinio dėmens tarinys paprastai būna nusakomas episteminio modalumo veiksmažodžiu, neiginys juose nevartojamas. Šalutinio dėmens tariniais taip pat eina tik teigiamos asmenuojamosios veiksmažodžių formos – dažniausiai tai priešdėliniai įvykio veiksmo veiksmažodžiai. Šios gramatinės ypatybės susijusios su viena pagrindinių šio tipo laiko sakinių funkcijų – jais perteikiama informacija apie neįprasto pobūdžio veiksmy eiliškumą, kurio faktyvumu teksto naratorius neabejoja. Didesnė dalis BNT laiko sakinių su *pirm ne kaip* / *pirm nei* nusako ne vien chronologiškai neikonišką, bet ir priežastiniu požiūriu gan neįprasto pobūdžio veiksmy seką, skirtą apibūdinamųjų subjektų išskirtinumui pabrėžti. Laiko sakiniai su ***kolei*** BNT vartojami retai (~10,6%). Jais nusakoma dviejų veiksmy trukmė: šalutinio dėmens tariniais eina veiksmažodžių *būti* ir *turėti* formos. BNT sakiniai su *kolei* / *kalei* atitinka LB sakinius su *die weil* arba su *so lange*. Ir BNT, ir autoriniame BP pamoksluose veiksmo trukmės ribai nusakyti parenkamas paprastasis jungiamojo žodžio variantas *kolei* arba *kalei*. Tai leidžia manyti, kad *kolei* invariantai *ikkolei* ir *pakolei* pačiam Bretkūnui nebuvo labai priimtini ir tik kanoninis VEE statusas nulėmė, kad nusakant Lk 15,8; Mt 5,25; Mt 18,30; Mt 22,44 versetus į BP perikopes iš VEE buvo perkelti laiko ribos sakiniai su *ikkolei* (2x) ir su *pakolei* (3x). Ir BNT, ir BP laiko sakinių su *kolei* šalutinio dėmens pagrindą sudaro tik asmenuojamosios veiksmažodžių formos. BNT laiko ribos sakiniuose su *kolei*, kaip ir sakiniuose su *iki*, atliepiamieji žodžiai nevartojami.

BNT dominuojanti yra laiko ribos sakinių su postpoziciniu šalutiniu dėmeniu vartoseną: su postpoziciniu šalutiniu dėmeniu yra visi sakiniai su *net*, ~98% sakinių su *iki*, ~56% sakinių su *kolei* ir ~54% sakinių su *pirm nei*.

Laiko ribos sakiniams nusakomų identiškų BNT ir VEE versetų sugretinimas rodo, kad versdamas NT Bretkūnas nesistengė laikyti VEE siūlomų laiko ribos sakinių pavyzdžio. Lk 21,32 verseto raiška BNT sakiniu su *iki* rodo, kad jau NT vertimo laikotarpiu laiko sakinių prijungimo rodiklis *iki* Bretkūnui atrodė natūralusis už identišką sintaksinę rolę atliekanti *net*. Laiko sakinių su *iki* ar su *net* pasirinkimas BNT nesietinas vien su BNT tituliniam lape deklaruojamais – vokiškuoju ar lotyniškuoju – originalais, nes ir laiko sakiniai su *iki*, ir sakiniai su *net* dažniausiai atitinka LB laiko sakinius su *bis* ar Vulgatos sakinius su *donec*; kartais laiko sakiny su *iki* pasirenkamas kaip atitikmuo LB sakiniui su *ehe* (pvz., nusakant Jn 4,49 versetą) ar Vulgatos sakiniams su *usque dum* ar su *priusquam*. Retkarčiais jungiamojo žodžio *net*, o ne *iki* parinkimą galėjo paskatinti BrzB sakinių su *az* modelis. BNT sakiniai su *kolei* atitinka LB sakinius su *die weil* ir/ar Vulgatos sakinius su *dum*. Laiko sakiniams su *pirm ne kaip/ pirm nei* BNT išversti LB sakiniai su *ehe* ir/ar Vulgatos sakiniai su *antequam* ar su *priusquam*.

2. Sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais

Senuosiuose lietuvių raštuose vartoti prijungiamieji laiko sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais *kad, kada, kaip, kuometu, kiek kartų* atitinka tipologinių aprašų *when* tipo laiko sakinius⁵². Šio tipo sakiniuose⁵³ vartojamų jungiamųjų žodžių reikšmė yra gana abstrakti ir žymi tik bendrą laiko nuorodą⁵⁴. Dviejų veiksmų vienalaikiškumo ar sekos santykį išryškinti juose padeda šalutinio ir pagrindinio dėmenų tariniais einančių veiksmazodžių semantika ir veikslas.

BP vartojami sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais *kaip, kada, kad, kuometu, kiek kartų*, o BNT keturių evangelijų vertime – laiko sakiniai su *kaip, kada, kad*. Tik kaip išskirtinė vartosena BNT gali būti apibūdinti vienietiniai jungiamųjų žodžių *kuometu, kai, tuojau* pateikčių atvejai: jungiamasis žodis *kū metū*⁵⁵ pateiktas kaip variantas parašėte Lk 4,25 versetą

⁵² Apie *when* tipo laiko sakinius daugiau žr. Cristofaro 2008.

⁵³ Dabartinėje lietuvių kalboje tai būtų laiko sakiniai su *kai, kada, kuomet, kada tik*.

⁵⁴ Senuosiuose lietuvių raštuose beveik nepasitaiko laiko sakinių su jungiamaisiais žodžiais, skirtais specialiai šalutinio veiksmo kaip atskaitos taško žymėjimui (plg. *starting point* žyminčius anglų kalbos sakinius su *since*, Huddleston, Pullum 2002: 702t). Paprastai kitą veiksmą kaip atskaitos tašką įvardijantis šalutinis veiksmas būna nusakomas sakiniu su bendrosios laiko reikšmės jungiamuoju žodžiu *kaip*; labai retais atvejais tokią funkciją atlieka *tojau* ar *vos* arba jų samplaika, plg.: *Nes' ei iŕisai t ū i a u w o s ant' to pafáulo vžriβko / teip daug ketét' tēikes / o kaipōg mēs kentét' ne turimē* DP 418₂₂.

⁵⁵ BP laiko sakiniuose šis prijungimo rodiklis rašomas kaip vienas žodis: *kūmetu* (BP I 222₁₈; BP I 311₃; BP I 311₅); *kumetu* (BP I 311₂).

nusakančio laiko sakinio jungiamajam žodžiui *kada*⁵⁶; jungiamasis žodis *kai* pateiktas kaip *kada* variantas nusakant Jn 13,12 versetą; Lk 4,39 versetas apibūdintas dalyviniu sakinius su *tojaus*. BNT laiko sakiniams su *kaip*, *kada*, *kad* perteikiama veiksnių vienalaikiškumą (kuris gali būti momentinis arba trunkantis⁵⁷) lemia statinę būseną žymintis pagrindinio dėmens veiksmožodis ir šalutinio dėmens tariniu einantis eigos veiksmo veiksmožodis. Veiksnių seką įvardinti padeda dinamišką veiksmą nurodantis pagrindinio dėmens veiksmožodis ir įvykio veiksmo veiksmožodis šalutiniame dėmenyje.

BNT dažniausiai vartojami laiko sakiniai su *kaip* (žr. 7 lentelę). Pastebėtina, kad laiko sakinius su *kaip* Bretkūnas dažniau rinkosi būtent vertimuose – BNT šio tipo sakiniai sudaro ~74% (391x), BP perikopėse – ~69% (70x), o BP pamoksluose jie sudaro jau kur kas mažesnę (~38%) sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais dalį (žr. 7 lentelę). Gana retai Bretkūnas pasirenka laiko sakinius su *kad*: BNT jie sudaro tik ~1,7%, o autoriniame BP tekste – ~2,6% visų laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais (žr. 8 lentelę).

7 lentelė

Sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimo dažnumas BNT

Laiko sakiniai su↓	Mato evangelijoje	Morkaus evangelijoje	Luko evangelijoje	Jono evangelijoje	4 BNT evangelijose
<i>kaip</i>	116 (~70,3%)	80 (~82,5%)	131 (~74%)	64 (~71,1%)	391 (~73,9%)
<i>tojaus</i>	-	-	1 (~0,5%)	-	1 (~0,2%)
<i>kada / kadda</i>	48 (~29,1%)	17 (~17,5%)	38 ⁵⁸ (~21,5%)	25 ⁵⁹ (~27,8%)	128 (~24,2%)
<i>kad</i>	1 (~0,6%)	-	7 (~4%)	1 (~1,1%)	9 (~1,7%)
Iš viso	165 (100%)	97 (100%)	177 (100%)	90 (100%)	529 (100%)

⁵⁶ *Kuometu* kaip jungiamojo žodžio *kada* varianto parinktį greičiausiai nulėmė viso sakinio sandara (BP pamoksluose Bretkūnas laiko sakinius su *kuomet* neretai parenka situacijose, kai greta vartojama keletas laiko sakinių. Tokią parinktį galėjo lemti ne tik sakinio skambesys, bet ir lotyniškasis ar graikiškasis originalai, plg.:

Daug nafchliu buwa dienafa Elia/Eliafcha<us> ing Ifrael/ Ifraele, k a d / k a i p uBurakintas buwa dangus per metus ir menefus fchechis, k a d a / k ū m e t ū buwa badas didis wijsaie bemeie. Lk 4,25
Es waren viel Widwen in Israel zu Elias zeiten / d a der Himel verschlossen war drey jar vnd sechs monden / d a eine grosse Thewrung war im gantzen Lande /LB Lk 4,25

In veritate dico vobis, multo vidu erant in diebus Eli in Isral, qu a n d o clausum est clum annis tribus et mensibus sex, c u m facta esset fames magna in omni terra : Lk 4,25

πολλὰι χήραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡλείου ἐν τῷ Ἰσραήλ, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Lk 4,25

⁵⁷ Plg. Cristofaro (2008: 510).

⁵⁸ Iš jų vienas sakinio su *kada* [*kū metū*] atvejis.

⁵⁹ Iš jų vienas sakinio su *kada* [*kai*] atvejis.

Laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimo BNT, BP perikopėse ir BP pamoksluose dažnumas

Laiko sakiniai	4 BNT evangelijose	BP perikopėse	BP pagrindiniame tekste
su <i>kaip</i>	392 ⁶⁰ (~74,1%)	70 (69%)	101 (38%)
su <i>kada</i>	128 (24,2%)	25 (25%)	150 (56%)
su <i>kad</i>	9 (1,7%)	6 (6%)	7 (2,6%)
su <i>kiek kartų</i>	-	-	5 (1,9%)
su <i>kuomet</i>	-	-	4 (1,5%)
Iš viso	529 (100%)	101 (100%)	267 (100%)

2.1. Sakiniai su jungiamuoju žodžiu *kaip*

Kaip jau minėta, BNT dažniausi laiko sakiniai su *kaip* (žr. 7 ir 8 lenteles). Didžioji laiko sakinių su *kaip* dalis ir BNT (84x arba 64,1%), ir BP (107x arba 62,6%) yra su prepoziciniu šalutiniu dėmeniu ir žymi veiksmy seką (žr. 9 lentelėje pateikiamus duomenis). Šių sakinių šalutinio dėmens tariniu dažniausiai eina priešdėlinis įvykio veikslo veiksmožodis⁶¹, pvz.:

Ir kaip sugrižba fiuſtiej namie: atrada tarna kuris sirga, fweiką. BNT Lk 7,10

Vnd da die Gesandten widerumb zu Hause kamen / funden sie den krancken Knecht gesund. LB Lk 7,10

Et reersi, qui missi fuerant, domum, invenerunt seruum, qui languerat, sanum. Lk 7,10

καὶ ὑποστρέψαντες εἰς τὸν οἶκον οἱ πεμφθέντες εὗρον τὸν δοῦλον ὑγιαίνοντα. Lk 7,10

Ir wifſas β manes, kaip tai iſchwida, dawe Diewui garbe. BNT Lk 18,43

Vnd alles Volck / das solchs sahe / lobet Gott. LB Lk 18,43

Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo. Lk 18,43

καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰδὼν ἔδωκεν αἶνον τῷ Θεῷ. Lk 18,43

Didesnė dalis BNT laiko sakinių su *kaip* (pvz., Lk evangelijoje 85x arba ~65%), kaip ir BP laiko sakiniai su *kaip* (119x arba ~97%) nusako veiksmy seką, kuri ikoniškai atsispindi pasakojimo tvarkoje: šių sakinių šalutiniai dėmenys yra prepoziciniai arba interpoziciniai (žr. 9 lentelę).

⁶⁰ Čia priskaičiuojamas ir tas vienas sakinių su *tuojau* (0,2%) pavartojimo atvejis.

⁶¹ Plg. BP autorinio teksto sakinius: *Ir pa/ku i / kaip iau uβauga / ir wiru tapa / ant fakjmo fawa βodžio pawadinna.* BP II 237, ir *kaip bus atfijlfeiens / teip wel kelfis* BP II 521₁₂.

BNT pastebima gana dažna sakinių su *kaip* atitikties LB sakiniams su *da* tendencija. Atliepiamųjų žodžių vartojimui BNT laiko sakiniuose taip pat didelę įtaką turi originalas, todėl skirtingose evangelijose pasitaikantys atliepiamieji žodžiai *tada*, *tuoiaus* vartojami nevienodu dažnumu. Pavyzdžiui, Luko evangelijoje esantys sakiniai su *kaip* atliepiamųjų žodžių neturi, o Morkaus evangelijoje penktadalio (16x arba 20%) jų turi atliepiamuosius žodžius *tada* / *toiaus*. Veiksmų sekos betarpiškumui pabrėžti vartojamas atliepiamasis žodis *tuojau(s)*⁶² aptinkamas ir ikoniškai, ir inversiškai veiksmų seką nusakančiuose sakiniuose, plg.:

Ir kaip Iefus Krikšchtitas buwo, *ifchkopetoiaus* *ifch wardenio*. BNT Mt 3,16
VND da Jhesus getaufft war / steig er bald her auff aus dem Wasser /
 LB Mt 3,16

Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua, Mt 3,16
 βαπτισθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος· Mt 3,16

Ir Jefus toiaus paβinna fawo Dwafija, *kaip* anis taipo fawija dumoio, ir biloio iemus. BNT Mk 2,8

Vnd Jhesus erkennt bald in seinem Geist / das sie also gedachten bey sich selbs / vnd sprach zu jnen / LB Mk 2,8

Quo statim cognito Jesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Mk 2,8

καὶ εὐθὺς ἐπιγνοὺς ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι αὐτοῦ ὅτι οὕτως διαλογίζονται ἐν ἑαυτοῖς, λέγει αὐτοῖς Mk 2,8

Atliepiamasis žodis paryškina betarpišką veiksmų seką laiko sakiniuose, kurių šalutinio dėmens tarinys išreikštas eigos veikslo veiksmazodžiu, pvz.:

kaip wargai [nufspaudimas] angu perfekdineghimas Szodzio delei kelesi, *toiaus* pafsipiktin. BNT Mk 4,17

Wenn sich trübsal oder verfolgung umbs worts willen erhebt / so ergern sie sich als bald. LB Mk 4,17

deinde orta tribulatione et persecutione propter verbum, confestim scandalizantur. Mk 4,17

εἴτα γενομένης θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον εὐθὺς σκανδαλίζονται. Mk 4,17

⁶² BP laiko sakiniuose su *kaip* šis atliepiamasis žodis taip pat vartojamas, pvz.: *Awis ta tur buda / kaip* *ifchwifta fawa neprieteli / tuias* *iffigandufi / kaczei ifch gardo alba pulko kitu awiu beg* BP II 221₁; *kuri kaip* *ateia tuias* *Apafchtalus papilde* BP II 136₂₅; *nefakaip* *βmogus pawirft ubagu / toiaus* *Welinas ghi gundins / idant woktu / kaip* *βmogus apfirs / toiaus* *Welinas gatawas / Idant βmogus negalins / βiniu pagalbos tikotu / Diewa pametes.* BP I 271₁₄; BP I 271₁₆. BP ypač reta (tik 2x) gretiminė *tuojau kaip* vartosena, plg.: *Elfbeta / tuias* *kaip* *ifchgirft fweikinima panos Marios / papildita eft Schwenta Dwafe* BP II 266₁₈; *Tacziau anis nefibaide nei didžio kelio / nei didžio ifjitraighimo / Net tuias* *kaip* *fufrant Ifchganitoghi gimmufti / wis namie palikke leidofi eiti.* BP I 155₂₀

Galima ir gretiminė *toiaus kaip* vartosena, kurios parinkimą BNT paskatino LB sakiniai su *als bald da* arba su *als bald wenn*, plg.:

ir toiaus kaip wifsas Szmones ghj ifschwida, nufsiganda, pritekeio, ir pafweikinoio ghj. Mk 9,15

Vnd als bald da alles Volck jn sahe / entsatzten sie sich / lieffen zu / vnd grüsseten jn. Mk 9,15

Et confestim omnis populus videns Jesum, stupefactus est, et expaverunt, et accurrentes salutabant eum. Mk 9,14

καὶ ἐθὺς πᾶς ὁ ὄχλος ἰδόντες αὐτὸν ἐξεθαμβήθησαν, καὶ προστρέχοντες ἠσπάζοντο αὐτόν. Mk 9,15

ir toiaus kaip jeifit, rafite pririfchta Waikâ [kumelli] BNT Mk 11,2

Vnd als bald wenn jr hin ein kompt / werdet jr finden ein Füllen angebunden / LB Mk 11,2

et statim introeuntes illuc, inuenietis pullum ligatum Mk 11,2

καὶ ἐθὺς, εἰσπορευόμενοι εἰς αὐτήν, εὗρήσετε πῶλον Mk 11,2

Veiksmų seką nusakančiuose sakiniuose su *kaip* kartais pavartojamas ir atliepiamasis žodis *tada*⁶³, plg.:

Bet bus cziefas, kaip launikis nug ių bus atimtas, *tada* pafstnikaus. BNT Mt 9,15

Es wird aber die zeit komen / das der Breutgam von jnen genomen wird / als denn werden sie fasten. LB Mt 9,15

Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus: et tunc jejunabunt. Mt 9,15
ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῆ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν. Mt 9,15

Veiksmo momentinę trukmę pabrėžiantis *tada* neretai būna pavartojamas ir šalia jungiamojo žodžio, plg.:

Kaip tada Jefus regeio, *kaip* atatekeio Szmones, apdraude neczištą Dwafę, ir biloia iei. Mk 9,25

DA nu Jhesu sahe / das das Volck zulieff / bedrawet er den unsaubern Geist / vnd sprach zu jm / LB Mk 9,25

Et cum videret Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi: Mk 9,24

ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐπισυντρέχει ὄχλος, ἐπετίμησεν τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ Mk 9,25

⁶³ Plg. pavyzdį iš BP: *Ir kaip* buwa ios fuwadinnes / *tada* ifake iemus / *ieib* nog Ierufales neatfotu BP I 412₁₄.

Samplaikinis *kaip tada* yrač dažnai aptinkamas BNT Mato evangelijoje (16x arba 13,8% visų laiko sakinių su *kaip*). Akivaizdu, kad gretiminio *kaip tada* vartojimą BNT paskatino vokiškasis originalas, plg.:

Ka i p t a d a *ſchie buwo atſtoie, ſchitai, atgabena iopi Szmogu, tas buwo ne kalbas ir apfeſtas.* Mt 9,32

DA n u *diese waren hinaus komen / Sihe / da brachten sie zu jm einen Menschen der war Stum und Besessen / LB Mt 9,32*

Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, daemonium habentem. Mt 9,32

Αὐτῶν δὲ ἐξερχομένων, ἰδοὺ προσήνεγκαν αὐτῷ κωφὸν δαιμονιζόμενον. Mt 9,32

BNT laiko sakinių su *kaip tada* sugretinimas su BrzB identiškus versetus nusakančias sakiniiais su *gdy tedy* tik labai retais atvejais rodo viso sakinio struktūros ar / ir leksikos panašumus, plg.:

Ka i p t a d a *Ialmufna duofi, ne duok pirm tawês Trubit,* BNT Mt 6,2

G d y t e d y *czynisz jałmużnę, nie każ przed sobą trąbić,* BrzB Mt 6,2

W e n n *du nu Almosen gibst / soltu nicht lassen fur dir posaunen / LB Mt 6,2*

C u m e r g o *facis eleemosynam, noli tuba canere ante te,* Mt 6,2

Ὅταν οὖν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσσης ἔμπροσθέν σου, Mt 6,2

Ka i p t a d a *ifchwifite Neapikantâ [Strachâ] ifchpuſtighimo, apie kurî fakita ira per Prarakâ Danielâ, ſtowintî Schwentoia wietoia. Schitai ſkaitâſis teadboia.* BNT Mt 24,15

G d y t e d y *ujzrycie brzdiłwe spustoszenie, które jest przepowiedziane przez Daniela proroka, stojące na miejscu świętym (kto czyta niechaj rozumie).* BrzB Mt 24,15

W E n n *jr nu sehen werdet den Grewel der verwüstunge / dauon gesagt ist durch den Propheten Daniel / das er stehet an der heiligen Stet / Wer das lieset / der mercke drauff.* LB Mt 24,15

C u m e r g o *videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat:* Mt 24,15

Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου ἑστὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὃ ἀναγνώσκων νοεῖτω, Mt 24,15

Įdomi yra tik Bretkūno plunksnai priskirtina samplaika *kaktai kaip*, kuria taip pat paryškinamas atskaitos tašku esančiu veiksmo momentiškumas, plg.:

K a k t a i k a i p *ifchgirda, Jefus bilaia Wiena bereik taw:* BNT Lk 18,22

C o *Jezus usłyszawszy powiedział jemu: Jednejżeć rzeczy jeszcze nie dostawa;* BrzB Lk 18,22

D a *Jhesus das höret / sprach er zu jm / Es feilet dir noch eines* LB Lk 18,22

Quo audito, Jesus ait ei: Adhuc unum tibi deest Lk 18,22
 ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ Ἔτι ἓν σοι λείπει Lk 18,22

Kaktai kaip girdeia, bilaia iam. *Tai te buk tali.* BNT Lk 20,16
To gdy oni slyszeli rzekli: Boze tego nie daj. BrzB Lk 20,16
Da sie das höreten / sprachen sie / Das sey ferne. LB Lk 20,16
Quo audito, dixerunt illi: Absit. Lk 20,16
 ἀκούσαντες δὲ εἶπαν Μὴ γένοιτο. Lk 20,16

9 lentelė

BNT ir BP laiko sakinių su kaip struktūrinės ir semantinės ypatybės

Šalutinis dėmuo	Prepozicinis		Interpozicinis		Postpozicinis		Iš viso
	Seka	Vienalai-kiškumas	Seka	Vienalai-kiškumas	Seka	Vienalai-kiškumas	
Sakiniai su <i>kaip</i> ↓							
BNT Lk	84 (64,1%)	6 (4,6%)	1 (0,8%)	5 (3,8%)	-	35 (26,7%)	131 (100%)
BNT Mk	50 (62,5%)	8 (10%)	7 (8,75%)	4 (5%)	2 (2,5%)	9 (11,25%)	80 (100%)
BNT Mt	74 (63,8%)	27 (23,28%)	3 (2,58%)	1 (0,86%)	-	11 (9,48%)	116 (100%)
BNT Jn	39 (60,9%)	11 (17,2%)	2 (3,1%)	6 (9,4%)	-	6 (9,4%)	64 (100%)
BP	107 (62,6%)	24 (14%)	12 (7%)	4 (2,3%)	4 (2,3%)	20 (11,7%)	171 (100%)

BNT ypač reti veiksmų / būsenų vienalaikiškumą žymintys prepoziciniai laiko sakiniai su *kaip* (jų tariniais eina eigos veikslo veiksmoždziai)⁶⁴. Tokiam sakiniui BNT paraštėje paprastai pateikiamas dalyvinio bejungtukio laiko sakinio variantas, plg.:

Bet kaip eija ghis [->O iem ent], klaia drapanas [rubus]fawa ant kelia. BNT Lk 19,36
Da er nu hin zoch / breiteten sic jre Kleider nuff den weg. LB Lk 19,36
Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via Lk 19,36
 πορευομένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώννουον τὰ ἱμάτια ἑαυτῶν ἐν τῇ ὁδῷ.
 Lk 19,36

⁶⁴ BP tokio modelio sakiniai (pvz.: *kaip bufim pawarge io turrim faugotiffi* BP I 271₁₃) santykinai kiek dažnesni.

BNT nemažai laiko sakinių, atitinkančių modelį *STOJĖSI YRA / NUSIDAVĖ + KAIP V_{FIN}*. Šio modelio sakiniai su postpoziciniu dėmeniu pabrėžtinai nurodo, kas kada įvyko, todėl jais nusakomas vienalaikiškumo santykis⁶⁵. Šio modelio sakinių išskirtinai gausu BNT Luko evangelijoje, verstoje iš Vulgatos, kurioje dažni sakiniai su *facta est / factum est autem, dum / cum* ir pan., plg.:

Bet staghifi eft kaip kieliawa. BNT Lk 10,38

ES begab sich aber / da sie wandelten LB Lk 10,38

Factum est autem, dum irent, Lk 10,38

Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι αὐτοὺς αὐτὸς Lk 10,38

Ir staghēfi eft kaip meldefi, weidas gimia ia kitaipa [keitokfai] BNT Lk 9,29

Vnd da er betet / ward die gestalt seines Angesichts anders / LB Lk 9,29

Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera: Lk 9,29

καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον Lk 9,29

Bet [Ir] nufsidave, kaip Zacharias kaplanifte ušweifdeia r e d e ailes sawa pa akim Diewa Lk 1,8

Stalo się tedy, gdy sprawował urząd kapłański w r z e d z i e pokolenia swego przed Bogiem BrzB Lk 1,8

VND es begab sich / da er Priestersampt pfl eget fur Gote / zur zeit seiner Ordnung / LB Lk 1,8

Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suae ante Deum Lk 1,8

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἱερατεῦειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἕναντι τοῦ Θεοῦ, Lk 1,8

BNT, kaip ir kituose senuosiuose raštuose, vartojami ne tik jau aptartieji sakinių modeliai su *kaip* ir su gretiminiu *tuojau kaip*, bet ir su vieniiniu *tuojau*⁶⁶. Skirtinguose šaltiniuose identiško verseto raiškai parenkami įvairūs jungiamojo žodžio *kaip* variantai leidžia sakinius su *kaip, tuojau kaip, tuojau* priskirti

⁶⁵ BNT parašėje tą vienalaikiškumą neretai nurodo dalyvinis sakinio variantas, plg.: *Bet staghifi eft iam keliauient*. Lk 10,38

⁶⁶ Pavyzdžiui, Mt 2,1 versetas WP pateikiamas su *tuojau + datyvos absolutus*: *Tai toia u gimufam iam ing Betlehem* WP 27_{v27,28} ir veiksmažodiniu sakiniu su *kada*: *Ka da ufzgmis bua Jefus ing betlehem fjidū φ*. WP 49_{v29}. Mt 2,13 versetas taip pat nusakomas dalyviniu sakiniu su *tuojaus* plg.: *Angels nefang pana Diewa, toiaus atftaius tennus jchmintingemus pra Japnų pafsirade Jefophu* WP 52_{v1}

tam pačiam funkciniam tipui⁶⁷. Lk 4,39 versetas BNT nusakytas dalyviniu sakiniu su *tuojau*, kurio pavartojimą galima būtų sieti su graikiškuoju NT, bet gramatinis sakinio modelis ir leksikos sutapimai leidžia šį sakinį sieti su lenkų kalba perteikto NT teksto įtaka, plg.:

Ir stawedams pas ię, prijfake drugiui: ir pamete ghę. Ir toiaus kielufys fluzjya ieis /iemus. Lk 4,39

Tedy on stojąc nad niq, sfukał gorączkę i wnet jej przestala. Ona tedy n a - t y c h m i a s t wstawszy, sluzyla im. BrzB Lk 4,39

Und er trat zu ihr und gebot dem Fieber, und es verließ sie. Und alsbald stand sie auf und diente ihnen. LB Lk 4,39

Et stans super illam imperavit feбри : et dimisit illam. Et continuo surgens, ministrabat illis. Lk 4,39

καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς ἐπετίμησεν τῷ πυρετῷ, καὶ ἀφῆκεν αὐτήν·
παρὰ χροῖμα δὲ ἀναστᾶσα διηκόνει αὐτοῖς. Lk 4,39

Ir BNT, ir BP⁶⁸ laiko sakinių su *kaip* dažnumas ir semantika (sakiniais nusakomas ne vien sekos, bet ir vienalaikiškumo santykis) rodo, kad Bretkūnui *kaip* buvo svarbiausias prieveiksminių laiko sakinių prijungimo rodiklis.

2.2. Sakiniai su jungiamaisiais žodžiais *kada*, *kad*

Ir BNT, ir BP dažniau vartojami laiko sakiniai su ilguoju jungiamojo žodžio variantu *kada*⁶⁹: BNT sakiniai su *kada* (128x) sudaro ~93,4%, o sakiniai su *kad* (9x) – tik ~6,6% (žr. 8 ir 10 lenteles).

⁶⁷ Pvz., Lk 1,44 versetas VEE ir BP nusakomas sakiniu su *kaip*, o DP – sakiniu su *tuojau kaip*:
t ū i a u s k a i p ' f t o i o s b a l f a s p a f w e i k i n i m o t a w o [...] *pradziugos dziaukfme bernelis ifcioia mano.*
DP 4719

i a k o / f k o r o f i e s t a l g l o s p o z d r o w e n i a t w o i e g o [...] / *wyskoczyla od radości dzieciatko w zywoicie moim.* 3W 5024

k a i p a f c h b a l f a t a w a p a f w e i k i n o g h i m o g i r d e i a u / f c h o k i n e i a f u d z i a u k f m u B e r n e l i s b i w a t e m a n a .
BP II 258s;

k a i p e f c h b a l f a t a w a p a f w e i k i n o g h i m a g i r d e i a u / f c h o k i n e i a f u d z i a u k f m u b e r n e l i s b i w a t e m a n a .
VEE 158[166]12

da ich die Stimme deines Grufes horte, hupfte mit Freuden das Kind in meinem Leibe. Lk 1,44
ecce enim ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis exultavit in gaudio infans in utero meo
Lk 1,44

idou gar ws egrneto h fwnh tou aspasmou sou eis ta wta mou, eskirhtsen to brefros en agalialiassei en th koiia mou. Lk 1,44

⁶⁸ Laiko sakiniai su *kaip* nagrinėjamuose šaltiniuose vartojami gana skirtingai: BP vartojami dažnai, jais žymima ne tik veiksmų seka (72%), bet ir vienalaikiškumas (28%). Beveik ketvirtadalis (69x) visų laiko sakinių su *kaip* yra BP perikopių sluoksnyje. Absoliuti šių sakinių dauguma kartoja atitinkamas NT eilutes nusakančių VEE sakinių modelius.

⁶⁹ Daukša ir Sirvydas laiko sakinius su *kada* ir *kad* vartojo atvirkštiniu santykiu – pagrindinis buvo *kad*: sakiniai su *kad* DP sudaro 98%, o SP – 95% visų laiko sakinių su *kad/kada*.

**Laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kad(a)* vartosenos dažnumas BNT,
ir skirtinguose BP teksto sluoksniuose bei BP, DP ir SP**

Laiko sakiniai	4 BNT evangelijose	BP			DP	SP
		BP perikopėse	BP pamoksluose	Iš viso BP		
su <i>kada</i>	128 (93,4%)	25 (80,6%)	150 (95,5%)	175 (~93%)	24 (~2%)	13 (~5%)
su <i>kad</i>	9 (6,6%)	6 (19,4%)	7 (4,5%)	13 (~7%)	1037 (~98%)	249 (~95%)
Iš viso	137 (100%)	31 (100%)	157 (100%)	188 (100%)	1061 (100%)	262 (100%)

Kada ir *kad* invariantiškumą ir poreikį juos vartoti BNT atsižvelgiant tik į skambesį rodo atitinkamas šių jungiamojo žodžio derinimas su atliepiamojo žodžio invariantais *tada* ir *tad*, plg. galimus vienodo (a) ir skirtingo ilgumo (b) jungiamojo ir atliepiamojo žodžio derinius:

- (a) ***Kada*** *nū ius atrodīs, tada ne rupinkities, kaip angu [alba] ką kalbeti tu-
retumbit.* BNT Mt 10,19

*W E n n sie euch nu uberantworden werden / So sorget nicht / wie oder was
jr reden solt / LB Mt 10,19*

C u m autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini Mt 10,19

ὁ τ α ν δὲ παρὰδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσητε: Mt 10,19

- (b) ***Bet / O kada*** *wes ius ing Sinagogas [...], tad nefirupinkite* BNT Lk 12,11
*W E n n sie euch aber fūren werden in jre Schulen / [...] So sorget nicht / LB
Lk 12,11*

C u m autem inducent vos in synagogas [...], nolite solliciti Lk 12,11

ὁ τ α ν δὲ εἰσφέρουσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς [...], μὴ μεριμνήσητε Lk 12,11

kad *makitinis ira kaip iō miftras, tada ghis ira tobulas* BNT Lk 6,40⁷⁰

Ir BNT, ir BP⁷¹ laiko sakiniams su *kad(a)* ir atliepiamoju žodžiu *tad(a)* būdingas nuoseklų loginį ryšį ir kartu persidengiančias dviejų veiksmų at-

⁷⁰ Lk 6,40 versetą nusakančio sakinio atitikmenis kituose šaltiniuose žr. 2.3. skirsnyje.

⁷¹ Plg.: *K a d d a βmogus kokfai stala pakloj alba pakel / fweczius kakuus pakwietens / alba fu fawa
βeimina noredams walgiti. T a d d a ghis kit nieka negal pakelti kaip diuna / bei wjna / tatai efiti
ftrowa ir gierima prafta / BP I 64₂₆; K a d a Samdinikas / awiu neadboj / anas praftoj ir wilka ifchwidens
nig iu beg / anas ant lauko alba ant schillo kokio palikdams / t a d a wilku walia ira awis gauditi /
ifchklaidinti / ir kaip norins fudrafkiti. BP II 60). BP retai vartojamas trumpasis atliepiamojo žodžio
tad variantas, pvz.: *K a d a Szidai Teifughi ir nieku nekalta Iefu fmercziozp deie buwa / t a d wiffa
iu karalifta / ir wiffi Stonai pa maβu maβ / gajfcha* BP II 338₂₆; *K a d d a reik melftiffi Diewa /
t a d βmones durnieghi / keik / ir pakalb pati Diewa.* BP I 311₆.*

karpas perteikiantis dėmenų išdėstymas. Tai būdinga ir sakiniams su *kada* ir atliepiamuoju žodžiu *toiaus*, plg.:

K a d a regit debefi kielintifi nog wakara, *t o i a u s* fakat: Bus lytus ir schiteip ira, BNT Lk 12,54

W e n n jr eine wolcken sehet auffgehen vom Abend / so sprecht jr *b a l d* / Es kompt ein Regen / vnd es geschicht also. LB Lk 12,54

C u m videritis nubem orientem ab occasu, *s t a t i m* dicitis: Nimbus venit: et ita fit. Lk 12,54

Ὅταν ἴδητε νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἐπὶ δυσμῶν, εὐθέως λέγετε ὅτι Ὀμβρος ἔρχεται, καὶ γίνεται οὕτως Lk 12,54

Kartais tame pačiame laiko sakinyje su *kada... tada* būna vartojamas ir *toiaus*. Gretiminio *tada toiaus* pozicinis išsidėstymas parodo, kad antrasis dėmuo sintaksiniu požiūriu ne toks svarbus ir atlieka tik laiko momentą pabrėžiančios aplinkybės funkciją, plg.:

K a d a kielefi wargas ir perfekdineghimas, delei Szodzio, ***t a d a*** *t o i a u s* piktinafse. BNT Mt 13,21

W e n n sich trübsal vnd verfolgung erhebt umb des Wortes willen / So ergert er sich *b a l d e*. LB Mt 13,21

facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Mt 13,21

γενομένης δὲ θλίψεως ἡ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον εὐθὺς σκανδαλίζεται. Mt 13,21

Laiko sakiniams su *kad(a)* BNT dažniausiai (~95,6%) perteikiamas veiksmų vienalaikiškumas (žr. 11 ir 12 lenteles). Šiems sakiniams būdingesnė raiška laiko sakiniu su prepoziciniu šalutiniu dėmeniu. Seka sakiniams su *kad(a)* BNT nusakoma ikoniškai (pirmesnė šalutinio dėmens pozicija), plg.:

K A d a necziſta Dwaffe ifcheit ifch βmogaus / *t a d a* waikſchczoiſ po ſaufas wietas / iefchkodama atilfeghimo BP I 301₁₂

K a d a necziſta Dwafe ifcheit nog βmogaus / *t a d a* waikſczoiſ po ſaufas wietas / iefchkodama atilfeghima / BP I 291₁₀

K a d a necziſtaghi dwafe ifcheit nog βmagaus, waikſchczaiia wietamis ſaufamis, iefchkadama atilfiā. BNT Lk 11,24

K a d a necziſta Dwaffa ifcheiti nūg βmogaus / *t a d a* waijſczoiā po ſaufas wietas / iefchkodoma atilfeghima VEE 48[56]₁₀

W e n n der vnſauber Geiſt von dem Menſchen auſferet, ſo durchwandelt er dūrre ſtete, ſucht ruge, LB Lk 11,24

C u m inmundus ſpiritus exierit de homine, perambulat per loca inaquosa quaerens requiem Lk 11,24

Ὅταν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων ζητοῦν ἀνάπαυσιν Lk 11,24

Ir BNT, ir BP vartojami tik veiksmožodiniai laiko sakiniai su *kada/ kad*⁷².

11 lentelė

BNT laiko sakinių su *kada/kad* struktūrinės ir semantinės ypatybės

Šalutinis dėmuo	Prepozicinis		Interpozicinis		Postpozicinis		Iš viso
	<i>Seka</i>	<i>Vienalai-kiškumas</i>	<i>Seka</i>	<i>Vienalai-kiškumas</i>	<i>Seka</i>	<i>Vienalai-kiškumas</i>	
Lk evangelijoje	5	20	-	5	-	15	45 (38 <i>kada</i> ; 7 <i>kad</i>)
Mt evangelijoje	-	42	-	-	-	7	49 (48 <i>kada</i> ; 1 <i>kad</i>)
Mk evangelijoje	1	10	-	1	-	5	17 (17 <i>kada</i>)
Jn evangelijoje	-	14	-	4	-	8	26 (25 <i>kada</i> ; 1 <i>kad</i>)
Iš viso 4 BNT evangelijose	6 (4,4%)	86 (62,8%)	-	10 (7,3%)	-	35 (25,5%)	137 (128 <i>kada</i> ; 9 <i>kad</i>)

12 lentelė

BNT ir BP laiko sakinių su *kada/kad* struktūrinės ir semantinės ypatybės

Šalutinis dėmuo	Prepozicinis		Interpozicinis		Postpozicinis		Iš viso
	<i>Seka</i>	<i>Vienalai-kiškumas</i>	<i>Seka</i>	<i>Vienalai-kiškumas</i>	<i>Seka</i>	<i>Vienalai-kiškumas</i>	
BNT	6 (4,4%)	86 (62,8%)	-	10 (7,3%)	-	35 (25,5%)	137 (100%) (128 <i>kada</i> ; 9 <i>kad</i>)
BP	55 (75%)	30 (26,1%)	2 (3%)	4 (3,5%)	16 (22%)	81 (70,4%)	188 (100%) (175 <i>kada</i> ; 13 <i>kad</i>)

⁷² DP esama dalyvinių laiko sakinių su *kad*, nors lenkiškame originale juos atitinka veiksmožodiniai sakiniai. Daugiau žr. Pajėdienė (2012: 83).

2.3. Identiškus versetus VEE, BNT ir BP nusakančių laiko sakinių sanklodos sutapimai

Identiškus NT versetus skirtinguose šaltiniuose nusakančių laiko sakinių sugretinimas parodo pagrindines bendrosios laiko reikšmės prijungimo rodiklių ir jų atitikmenų galimuose kitakalbiuose originaluose vartojimo tendencijas (plg. 13 lentelėje pateiktus prijungimo žodžius ir jų atliepinius tuose NT versetuose, kurie kiekviename iš trijų gretinamų šaltinių – VEE, 4 BNT evangelijose, BP perikopėse – nors kartą buvo nusakyti sakiniu su bendrosios laiko reikšmės jungiamuoju žodžiu). Sisteminis identišką NT versetą skirtinguose šaltiniuose nusakančių laiko sakinių struktūros sugretinimas rodo ir šių šaltinių tarpusavio sąsajas: kanoninio VEE sakinių įtaką ne tik NT versetų raiškai laiko sakiniams BP perikopėse, bet ir BNT laiko sakiniams bei galimus BNT laiko sakinių sutapimus su atitinkamus NT versetus nusakančiais BP perikopių laiko sakiniams.

Laiko sakinių su *kaip* (VEE ir BP) ir su *kada* (BNT) vartojimas toms pačioms NT frazėms versti rodo šių jungiamųjų žodžių reikšmių sinonimiškumą. Plg., pavyzdžiui, Mt 13,25 verseto raišką identiško modelio laiko sakiniu su *kaip* VEE ir BP:

A k a i p βmones miegoia / ataiā neprietelius io / uffēia kukalius tarpu kwiecziu / ir atfoia. BP I 205₇

A k a i p βmones miegoia / ataiā neprietelis ió / uffēia kukalus tarpu kwiecziu / ir atfoia VEE 31[39]₆

ir BNT sakiniu su *kada*, rodančiu jungiamųjų žodžių *kada* ir *kaip* sinonimiškumą⁷³:

Bet k a d a Szmones miegoio, ataijo io Neprietelius, ir pafeio Piktas βoles [kukalius] tarp kwiecziu, ir atfoio. BNT Mt 13,25

Da aber die Leute schliefen / kam sein Feind / vnd seete Vnkraut zwischen den Weitzen / vnd gieng dauon. LB Mt 13,25

Cu m autem dormirent homines, venit inimicus eius et superseminavit zizania in medio tritici et abiit Mt 13,25

ἐν δὲ τῶ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐπέσειρεν ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου καὶ ἀπῆλθεν. Mt 13,25

⁷³ Prijungimo rodiklių *kaip*, *kada* atitikimo liniją galima pratęsti jungtuku *kad*, plg. šio verseto raišką laiko sakiniams su *kad* DP ir SP, plg.: *k a d žmōnes miegoio / atēio priēfakis io/* DP 82₃₂ (*A g d y ludzie [pali] / przybedł nieprzyiáciel iego* ³W 84₄₀); *A k a d miegoio žmones, ataiā neprietelius io,* SP I 281₅ (*A g d y ludzie śpáli / przybedł nieprzyiáciel iego/*) SP I 282₆.

**Biblijos versetų raiška prijungiamaisiais sakiniais su bendrosios laiko
reikšmės jungiamaisiais žodžiais VEE, BNT⁷⁴ ir BP bei jų atitikmenys⁷⁵
kitakalbiuose originaluose**

NT verseto raiška	GrNT	Vulg	LB	VEE	BNT	BP I, BP II
Lk 6,40	V _{fin}	<i>autem</i>	<i>wenn</i>	<i>Kada</i> [...] <i>tada</i> 90 98] ₂	<i>iei</i> [-> <i>kad</i>] [...] <i>tada</i>	<i>kada</i> [...] <i>tada</i> II 245 ₈
Lk 21,30	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> 4 12] ₉	<i>Kad</i>	<i>kada</i> [...] <i>tada</i> I 15 ₈
Lk 11,27	ἐν τῷ	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 48 56] ₁₉	<i>kad</i> / <i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 292 ₂
Mt 8,9	V _{fin} +V _{fin}	V _{fin} +V _{fin}	<i>wenn</i>	<i>kada</i> [...] <i>tada</i> 28 36] ₁₂	<i>kada</i>	<i>kada</i> [...] <i>tada</i> I 185 ₁
Mt 13,25	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 31 39] ₆	<i>kada</i>	<i>kaip</i> I 205 ₇
Lk 2,2	V _{fin}	V _{fin}	<i>da</i>	<i>kada</i> 8 16] ₁₈	<i>kada</i>	<i>kada</i> I 48 ₁₈
Lk 2,39	ὡς	<i>ut</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 19 27] ₁₀	<i>kada</i>	<i>Kaip</i> I 115 ₁₂
Lk 5,1	ἐν τῷ	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kūmetu</i> 91 99] ₁₀	<i>kada</i>	<i>kada</i> [...] <i>ta</i> II 271 ₈
Lk 5,6	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kaip</i> 91 99] ₂₂	<i>kada</i>	<i>kaip</i> II 272 ₄
Lk 10,32	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 107 115] ₁₄	<i>kada</i>	<i>Kaip</i> II 375 ₃
Lk 11,21	ὅταν	<i>cum</i>	<i>Wenn</i>	<i>Kada</i> [...] <i>tada</i> 48 56] ₃	<i>Kada</i>	<i>Kada</i> [...] <i>tada</i> I 291 ₃
Lk 11,24	Ὅταν	<i>cum</i>	<i>Wenn</i>	<i>Kada</i> [...] <i>tada</i> 48 56] ₁₀	<i>Kada</i>	<i>Kada</i> [...] <i>tada</i> I 291 ₁₀ ; <i>KAda</i> [...] <i>tada</i> I 301 ₁₂
Lk 14,8	Ὅταν	<i>cum</i>	<i>Wenn</i>	<i>Kada</i> [...] <i>tada</i> 115 123] ₉	<i>Kada</i>	<i>Kada</i> [...] <i>tada</i> II 419 ₄
Lk 16,4	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>Kaip</i> 99 107] ₂	<i>kada</i>	<i>kad</i> II 319 ₇
Lk 16,9	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> 99 107] ₁₇	<i>kada</i>	<i>kaip</i> II 325 ₂₂ <i>kada</i> II 320 ₈
Lk 17,12	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>als</i>	<i>kaip</i> 109 117] ₅	<i>kada</i>	<i>kaip</i> II 382 ₆
Lk 18,40	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 42 50] ₁₁	<i>kada</i>	<i>Kaip</i> I 253 ₂
Lk 21,31	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> 4 12] ₁₁	<i>kada</i>	<i>kada</i> I 15 ₉
Lk 24,32	ὡς	<i>dum</i>	<i>da</i>	<i>kada</i> 60 68] ₂	<i>kada</i>	<i>kada</i> II 19 ₇
Lk 24,44	ἔτι	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kada</i> 62 70] ₁	<i>kada</i>	<i>kada</i> II 30 ₁₄

⁷⁴ Prijungimo rodikliai pateikti abėcėliškai pagal BNT. Vienoje eilutėje esantys tamsesnio fono langeliai rodo VEE ir BP sakinių (beveik) visišką sutapimą, šviesesnio fono langeliai rodo dalinę vieno šaltinio įtaką kitam, pvz., VEE laiko sakiniu nusakomu verseto dalinį pakartojimą BNT ir/ar BP, BNT sakinio dalinį pakartojimą BP.

⁷⁵ Kitakalbiuose originaluose veiksmų vienalaikiškumo ar sekos raiška gali būti nurodoma ne vien prijungiamuoju laiko sakiniu (tuomet nurodomas prijungimo rodiklis), bet ir neasmenuojamąja veiksmazodžio forma (V_{infin}), sujungiamuoju (V_{fin}+V_{fin}) ar vientisiniu bejungtukių sakiniu (V_{fin}).

NT verseto raiška	GrNT	Vulg	LB	VEE	BNT	BP I, BP II
Jn 1,19	ὅτε	<i>quando</i>	<i>da</i>	<i>kada</i> 7[15] ₃	<i>kada</i>	<i>kada</i> I 38 ₇
Jn 3,12	καὶ	<i>et</i>	<i>wenn</i>	<i>kad</i> 82[90] ₁₅	<i>kada</i>	<i>kad</i> II 174 ₉
Jn 4,48	Ἐάν	<i>nisi</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> [...] <i>tada</i> 121[129] ₂₃	<i>kada</i>	<i>kada</i> [...] <i>tada</i> II 473 ₁₉
Jn 6,12	ὥς	<i>ut</i>	<i>Da</i>	<i>kaip</i> 51[59] ₇	<i>kada</i>	<i>kaip</i> I 306 ₇
Jn 15,26	Ὅταν	<i>cum</i>	<i>Wenn</i>	<i>KAda</i> 75[83] ₃	<i>kada</i>	<i>KAd</i> II 120 ₄
Jn 16,8	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kaip</i> 69[77] ₁₇	<i>kada</i>	<i>kaip</i> II 81 ₄ <i>kaip</i> II 88 ₂₁
Jn 16,21	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> 68[76] ₈	<i>kada</i>	<i>kada</i> II 69 ₁₄
Jn 16,21	ὅταν	<i>cum</i>	<i>Wenn</i>	<i>Kaip potam</i> 68[76] ₉	<i>kada</i>	<i>kaip</i> II 69 ₁₅
Jn 20,24	ὅτε	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kada</i> 138[144] ₁₇ ; <i>kada</i> 64[72] ₃	<i>kada</i>	<i>kada</i> II 42 ₁₄
Jn 2,10	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i> 26[34] ₁₇	<i>kada</i> [...] <i>tada</i>	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i> I 173 ₂
Mt 2,1	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 21[29] ₁₀	<i>Kaip</i>	<i>Kaip</i> I 148 ₃
Mt 2,22	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 141[149] ₁₉	<i>Kaip</i>	<i>kaip</i> I 104 ₈
Mt 4,2	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kaip</i> 43[51] ₂₁	<i>kaip</i>	<i>kad</i> I 264 ₆
Mt 8,1	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 27[35] ₁₇	<i>kaip</i>	<i>KAip</i> I 183 ₄
Mt 8,5	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>kaip</i> 28[36] ₃	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 184 ₈
Mt 9,8	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>kaip</i> 118[126] ₁₈	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> II 452 ₁₄
Mt 9,18	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i> 127[135] ₁₅	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i> II 505 ₉
Mt 9,23	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>als</i>	<i>Kaip</i> 128[136] ₄	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> II 506 ₅
Mt 18,24	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>als</i>	<i>Kaip</i> 124[132] ₁	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 483 ₁₇
Mt 18,25	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 124[132] ₃	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> II 484 ₁ <i>KAip</i> II 490 ₃
Mt 20,2	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 33[41] ₁	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 228 ₇
Mt 20,6	V _{infin}	tik ciklinio laiko nuoroda	tik ciklinio laiko nuoroda	<i>Kaip</i> 33[41] ₈	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 229 ₈
Mt 20,10	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 33[41] ₁₄	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 230 ₃
Mt 20,11	V _{infin}	V _{infin}	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 33[41] ₂₁	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 230 ₅
Mt 22,34	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 116[124] ₁₂	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> II 442 ₄
Mk 16,1	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kaip</i> 56[64] ₃	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 3 ₃
Mk 16,19	μετὰ	<i>postquam</i>	<i>nachdem</i>	<i>Tada potam/kaip</i> 74[82] ₄	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 108 ₁₁
Lk 1,41	ὥς	<i>ut</i>	<i>als</i>	<i>kaip</i> 158[166] ₆	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> II 257 ₇ <i>Kaip</i> II 265 ₁₉
Lk 1,44	ὥς	<i>ut</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 158[166] ₁₂	<i>Kaip</i>	<i>Kaip</i> II 258 ₈
Lk 2,6	V _{in}	<i>cum</i>	<i>als</i> [...] <i>da</i>	<i>kaip</i> 9[17] ₆	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 49 ₇

NT verseto raiška	GrNT	Vulg	LB	VEE	BNT	BP I, BP II
Lk 2,15	ὥς	<i>ut</i>	<i>Da</i>	<i>kaip</i> 9[17] ₂₄	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 51 ₆
Lk 2,17	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 10[18] ₄	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 51 ₁₂
Lk 2,21	ὅτε	<i>postquam</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 20[28] ₇	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 126 ₃ <i>Kaip</i> I 133 ₇
Lk 2,22	ὅτε	<i>postquam</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 39[47] ₃	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 216 ₁₅
Lk 2,42	ὅτε	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 23[31] ₂₂	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 160 ₆
Lk 7,12	ὥς	<i>cum</i>	<i>Als</i>	<i>kaip</i> 113[121] ₁₀	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 404 ₉
Lk 7,45	ἀφ' ἧς	<i>ex quo</i>	<i>nachdem</i>	<i>Kaip</i> 162[170] ₁₈	<i>Kaip</i>	<i>Kaip</i> II 297 ₁₃
Lk 8,4	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 37[45] ₁	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> I 239 (238) ₄
Lk 10,35	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> 107[115] ₂₂	<i>Kaip</i>	<i>kada</i> II 375 ₁₄
Lk 11,14	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 47[55] ₁₂	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 289 ₇
Lk 14,1	ἐν τῷ	<i>cum</i>	<i>das</i>	<i>Kaip</i> 114[122] ₁₈	<i>Kaip</i>	<i>Kaip</i> II 417 ₁₂
Lk 17,14	V _{infin}	<i>ut</i>	<i>da</i>	<i>kaip</i> 109[117] ₈	<i>Kaip</i>	<i>kaip</i> II 383 ₃
Lk 17,14	V _{infin}	<i>dum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 109[117] ₁₀	<i>Kaip</i>	<i>Kaip</i> II 383 ₄
Lk 18,35	ἐν τῷ	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 42[50] ₁	<i>Kaip</i>	<i>Kaip</i> I 252 ₈
Lk 18,36	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 42[50] ₃	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 252 ₁₀
Lk 19,41	ὥς	<i>ut</i>	<i>als</i>	<i>Kaip</i> 100[108] ₂₁	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 330 ₄
Lk 21,28	V _{infin}	<i>autem</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> 4[12] ₅	<i>kaip</i>	<i>kada</i> [...] <i>tada</i> I 15 ₃
Lk 24,30	ἐν τῷ	<i>dum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 59[67] ₂₂	<i>Kaip</i>	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i> II 19 ₁
Jn 2,3	V _{infin}	V _{infin}	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 26[34] ₂	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 172 ₁
Jn 2,9	ὥς	<i>ut</i>	<i>Als</i>	<i>Kaip</i> 26[34] ₁₂	<i>kaip</i>	<i>Kaip</i> I 172 ₁₄
Jn 4,54	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kada</i> 122[130] ₁₃	<i>kaip</i>	<i>kada</i> II 475 ₉
Jn 10,4	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kada</i> 80[88] ₉	<i>kaip</i>	<i>kad</i> II 159 ₁₀
Jn 16,4	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>kaip</i> 75[83] ₁₃	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 121 ₇
Jn 20,19	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>Kaip</i> 63[71] ₁₂	<i>kaip</i>	<i>kada</i> II 41 ₅
Jn 20,20	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>als</i>	<i>kaip</i> 63[71] ₁₆	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 42 ₁
Jn 20,22	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kaip</i> 63[71] ₂₁	<i>kaip</i>	<i>kaip</i> II 42 ₇
Lk 1,29	V _{fin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 148[156] ₁₇	<i>Kaip</i> / <i>kad</i>	<i>Kaip</i> I 331 ₁
Mt 9,25	ὅτε	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kaip</i> 128[136] ₈	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>kaip</i> II 507 ₃
Mt 13,26	ὅτε	<i>cum</i>	<i>Da</i> [...] <i>da</i>	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i> 31[39] ₇	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i> I 206 ₂
Mt 20,8	V _{infin}	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> 33[41] ₁₄	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>kaip</i> I 229 ₁₅
Mt 21,1	ὅτε	<i>cum</i>	<i>Da</i>	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i> 1[9] ₁₇ ; <i>Kaip</i> [...] <i>tada</i> 54[62] ₁₈	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i> I 14; <i>kaip</i> [...] <i>tada</i> I 341 ₃
Mt 22,41	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>kaip</i> 116[124] ₂₃	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>kaip</i> II 443 ₁₀

NT verseto raiška	GrNT	Vulg	LB	VEE	BNT	BP I, BP II
Lk 2,27	ἐν τῷ	<i>cum</i>	<i>da</i>	<i>kaip</i> 39[47] ₁₉	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i> I 218 ₆
Lk 7,42	V _{infin}	V _{infin}	<i>Da</i>	<i>kaip</i> [...] <i>tada</i> 162[170] ₇	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i> II 297 ₁
Jn 6,15	οὕν V _{infin}	<i>ergo cum</i>	<i>Da</i> [...] <i>nun</i>	<i>potam kaip</i> 51[59] ₁₄	<i>Kaip</i> [...] <i>tada</i>	<i>potam kaip</i> I 306 ₁₆
Jn 16,13	ὅταν	<i>cum</i>	<i>wenn</i>	<i>Kūmetu</i> 69[77] ₂₄	<i>kap</i>	<i>Kad</i> II 139 ₁₃ <i>kada</i> II 81 ₁₂

Vienodos jungiamųjų žodžių, pavyzdžiui, *kada*, parinkty s BNT ir BP gali būti atsiradusios sekant skirtingus originalų ar nuorašų šaltinius. Plg. Lk 24,32 verseto raišką BP, esančią VEE laiko sakiniu su *kada* nuorašu, ir BNT sakiniu su *kada* variantą (tiesa, pateiktą tik BNT paraštėje):

Ir ghie kalbeia tarp sawes / Er nedege schirdis muſu muſip / k a d a kalbeia fu mumis ant kelio / rafchta mumus atwerdams BP II 19₇

Ir ʽkalbeia [anis kalbeia] terpei sawes. *Er ne dege schirdis muſu muſui* ʽkalbanzcam iam [->**kada** kalbeia mumus] ant kelia, ir **kada** atwere mumus rafchta? BNT Lk 24,32

Ir ghie kalbeia tarp sawes / Er nedege schirdis muſu / k a d a kalbeia fu mumis ant kelia / k a i p mums ghis rafchta atwere? VEE 60[68]₁

VND sie sprachen vnternander / Brandte nicht vnser Hertze in vns / d a er mit vns redet auff dem wege / als er vns die Schrifft öffnet. LB Lk 24,32

Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, d u m loqueretur nobis in via et aperiret nobis Scripturas Lk 24,32

καὶ εἶπαν πρὸς ἀλλήλους· οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς Lk 24,32

VEE laiko sakiniu su *kada* nusakomas Lk 11,21 versetas pakartojamas BP, o BNT sakiniu su *kada* pateikiamas savarankiškas vertimas, plg.:

K a d a filingas scharwinikas ferkt palaciu sawa / tada pakaiui ira io daiktai. BP I 291₃

Kada maZnus scharwatas paf[i]erkti palaciu sawa, pakaiuiie tai ira kas [ka] ghis thur. BNT Lk 11,21

K a d a filingas scharwinikas ferkt palaciu sawa / tada pakaiuij jra iô daiktaij. VEE 48[56]₃

W E n n ein Starcker gewapneter sein Pallast bewaret / s o bleibt das seine mit frieden. LB Lk 11,21

C u m fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quae possidet. Lk 11,21

ὄταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσει τὴν ἑαυτοῦ αὐλήν, ἐν εἰρήνῃ ἔστιν τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ· Lk 11,21

Mt 4,2 verseto raiškai ir VEE, ir BNT pasirinkti laiko sakiniai su *kaip*, bet jų sandara nėra tapati, o BP pateiktas sakinio su *kad* variantas turi ir VEE, ir BNT sakinio ypatybių, pgl.:

A kad iau buwa pafnikawens keturias defchintis dienu ir keturias defchintis naktu potami fchalka. BP I 264₆

Ir kaip kietures [ketures] defchims dienų ir kietures [ketures] defchims naktų pafnikawens buwo, ifchalka. BNT Mt 4,2

A kaip pafnikawa keturias defchintis dienu ir keturias defchintis naktu / potam ifchalka. VEE 43[51]₂₁

Vnd da er vierzig tag vnd vierzig nacht gefastet hatte / hungert jn. LB Mt 4,2

Et cum ieiunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Mt 4,2

καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσεράκοντα καὶ νύκτας τεσσεράκοντα ὕστερον ἐπέπεισεν. Mt 4,2

Sutampantys VEE ir BP perikopių laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais modeliai rodo labai aiškią tradicijos poveikio kryptį (VEE → BP). VEE laiko sakinių modeliai įtakos BNT laiko sakiniams turėjo tik retais atvejais. Dažniausiai iš VEE nusižiūrėtas laiko sakinio modelis į BNT atkeliauja Bretkūnui abejojant savuoju vertimu ir beieškant tinkamiausio atitiktens. Pavyzdžiui, BNT Lk 6,40 versetas pateiktas dvejopai. BNT pagrindiniame tekste versetas nusakomas priešinančiu sąlygos sakiniu laikantis Vulgatos siūlomo sakinio modelio, pgl.:

Ne ira bekas didesnis uβu miftra, bet pabenkts kiekwienas bus, iei bus kaip mistras ia. / BNT Lk 6,40

Non est discipulus super magistrum; perfectus autem omnis erit sicut magister eius. Lk 6,40

O BNT parašėje versetas nusakomas pakartojant VEE laiko sakinį su *kada*, bet su trumpuoju *kad* (BP ir VEE sakiniai taip pat skiriasi *miftra* apibūdinančio įvardžio parinktimi *fawa/io*), pgl.:

Ne efti Mokintinis ant fawa Miftra / kada Mokintinis ira kaip fawa Miftras / tada ghis ira tobulas. BP II 245₈

Ne efti mokitinis ant fawa miftra, kad makitinis ira kaip iō miftras, tada ghis ira tobulas. BNT Lk 6,40

Ne efti Mokitinis ant fawa Miftra / kada Mokitinis jra kaip iō Miftras / tada ghis jra tobūlas. VEE 90[98]₂

Der Jünger ist nicht über seinen Meister / Wenn der Jünger ist wie sein Meister / so ist vollkommen. LB Lk 6,40

οὐκ ἔστιν μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον· κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Lk 6,40

Vertinant laiko sakiniais išreikštų versetų raiškos BNT ir BP perikopėse kokybę (pavyzdžiui, renkantis gretimai pateikiamus panašios semantikos veiksmožodžius), geresnis vertimas kartais būna pateiktas vėlesniame BP (pvz., nusakant Lk 17,11 versetą originalo sakinio struktūros nepaisymas leido išvengti ankstesniuose vertimuose į lietuvių kalbą esančio dviejų vienodų judėjimo veiksmožodžių sugretinimo), o kartais – tik BNT, nes į BP perikopes nukeliavo (aišku, nebūtinai Bretkūno noru) VEE sakinio modelis (pvz., Mt 8,5), pgl.:

IEfus keli audams⁷⁶ ing Jerufalem / eia widumi Samarios ir Galileos. BP II 382₄

*Ir staghifi est, **kaip** eija ing Jerufalem, eija per widu Samarias ir Galileias.* BNT Lk 17,11

IR nūfidawe / kaip ghis eia ing Jerufalem / eia widumi Samarias ir Galileas. VEE 109[117]₃

VND es begab sich / da er reisete gen Jerusalem / zoch er mitten durch Samarien und Galilean. LB Lk 17,11

et factum est dum iret in Hierusalem transiebat per mediam Samariam et Galilaeam. Lk 17,11

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορτεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο διὰ μέσον Σαμαρίας καὶ Γαλιλαίας. Lk 17,11

A kaip IEfus ieia ing Capernaum / ateia iop schimtinikas / prafchidams ghi ir bilodams, BP I 184₈

*Bet **kaip** Jefus įeijo ing Kapernaum ataijo iop Schimtinikas, tas m elde ghi, bilodams,* BNT Mt 8,5-6

A kaip Iefus įeia ing Capernaum / ateia iop schimtinikas / prafchidams ghij / ir bilodams, VEE 28[36]₃

DA aber Jhesus eingieng zu Capernaum / trat ein Heubtman zu jm / der bat jn / und sprach / LB Mt 8,5-6

Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum centurio, rogans eum, et dicens: Mt 8,5-6

Εἰσελθόντος δὲ αὐτοῦ εἰς Καφαρναοὺμ προσήλθεν αὐτῷ ἐκατόνταρχος παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων Mt 8,5-6

⁷⁶ Panašaus sakinio modelis šio verseto raiškai pasirinktas ir WP. Ir vienu, ir kitu atveju tai gali būti siejama su GrNT pavyzdžiu, pgl.: *Staijsi estei eida mas panas Jefus Jng Jerufalem. eija per widu φ* WP 237_{v26}.

Įdomi yra Lk 1,29 verseto pateiktis laiko sakiniu su *kaip* pagrindiniame BNT tekste ir sakiniu su *kad* parašėje, – pirmuoju atveju Bretkūnas atsižvelgia į ankstesnio verseto kontekstą (plg. *Ir k a i p ineia Angelas, kalbeia iei [...]* BNT Lk 1,28)⁷⁷ ir laiko sakinio veiksmažodžiu pasirenka veiksmažodžio *girdėti* formą, bet BNT parašėje pateiktas sakiny su *kad* ir regėjimo veiksmažodžiu rodo derinimąsi prie lotyniško ir vokiško originalų, ir lietuviškos tradicijos (t. y. VEE tekste esančio sakinio pateikties), plg.:

Bet ghi k a i p ifchwida ghi / iffiganda ant io kalbefio / ir dumoia / kokfai tatai ira pafweikinoghimas? BP I 331₁

*Kaktai **kaip** girdeia [-> **kad** patam ghi ifchwida] nufsiganda ifch badbiū ia, ir dumaia, kalfai tai butū fweikinimas.* BNT Lk 1,29

Bet ghen k a i p ifchwida / iffiganda ant jo kalbepa / ir dumoia / kokfai tatai butu pafweikinoghimas? VEE 148[156]₁₇

DA sie aber jn sahe / erschrack sie ober seiner rede / vnd gedachte / welch ein grus ist das? LB Lk 1,29

*quae **cum** vidisset turbata est in sermone eius et cogitabat qualis esset ista salutatio* Lk 1,29

ἢ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ διεταράχθη, καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἶη ὁ ἄσπασμὸς οὗτος. Lk 1,29

BNT laiko sakinių ir jų originalų sugretinimas rodo, kad ne visada Bretkūnas laikėsi to originalo, kurį buvo nurodęs BNT vertimo šaltiniu. BNT nurodyta, kad Luko evangelija versta iš lotynų kalbos, bet, pavyzdžiui, Lk 2,2 verseto pateiktis rodo, kad ne vien Vulgata, bet ir LB buvo šio verseto raiškos laiko sakiniu šaltinis, plg.:

Ir tas parafchimas pirmafis buwa / ir nuffidawe k a d a Cirenius Sijrioie Storafta buwa. BP I 48₁₈

*Tas [A tas]surachimas pirmiaufis buwa, ir staias nog Starafstą Syrias Cyreniā / staiasi **kada** Starafstu Syrias buwa Cyreni<us>.* BNT Lk 2,2

Ir tas parafchimas pirmas buwa k a d a Cηrenius Sηrrio Storafta buwa. VEE 8[16]₁₈

Vnd diese Schatzung war die allererste / vnd geschach zur zeit / da Kyrenius Landpflieger in Syrien war. LB Lk 2,2

Haec descriptio prima facta est praeside Syriae Quirino. Lk 2,2

αὕτη ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηναίου. Lk 2,2

⁷⁷ Greičiausiai tokiu principu pasirinkta *V_{girdėti}* forma WP laiko sakiniui su *kada*, plg.: *teipi kaipagi k a d a ghi tai i β g i r d a uβufisifmutijufi ira tofa badzjofo, ir dumaija, kakias tai butu tafjai* («-tai» *fweikinimas* WP 116_{v30}).

Kai kurių BNT versetų raiška rodo Bretkūną nuosekliai laikiusis deklaruojamo vertimo šaltinio pavyzdžio, plg.:

Bet (O) wakarą tos Sabbathos, kaip Mokintinei fufsinke, ir wartai ušbrakinti buwo, ifch bijoghimo nūg Szidu, ataijo Jefus, ir ft o i o s widui iu, ir biloio iemus. Pakaius iumus. BNT Jn 20,19

Am Abend aber desselben ersten Tages der Woche, da die Jünger versammelt und die Türen verschlossen waren aus Furcht vor den Juden, kam Jesus und trat mitten ein und spricht zu ihnen: Friede sei mit euch! LB Jn 20,19⁷⁸

Šio verseto nusakymas BP perikopėse rodo, kad sakinio struktūra buvo paveikta ir analogišką NT versetą nusakančio VEE, ir BNT sakinių (tai rodo struktūrinis sakinio modelis) pavyzdžio, išskyrus savitą paties prijungimo rodiklio *kada* parinkimą ir pagrindinio dėmens tarinio raišką, plg.:

O Wakara tos paczios Sabbatos / kada Pafiuntinei fuffirinka / ir duris ušbrakintos buwa del baimes Szidu / ateia IEFus / ir ft o w e i a tarp iu / ir tare iumpi / Pakaius iums. BP II 41₅

ΓΑ Καip potam wakaras buwa toie dienoie Sabbatas / ir duris buwa vschrakintas / kur buwa pafiuntinei fuffirinke diel banmes Szidu / ateia Iefus / ir ft o i o f e widui ηū / ir tare ηumpi / Pakaηus ηums. VEE 63[71]₁₂

c u m esset ergo sero die illo una sabbatorum et fores essent clausae ubi erant discipuli propter metum Iudaeorum uenit Iesus et stetit in medio et dicit eis pax uobis Jn 20,19

2.4. Apibendrinimas

BNT keturių evangelijų vertime dažniausiai vartojami laiko sakiniai su *kaip* (~73,9%). Sakiniai su *kad(a)* vartojami rečiau (~25,9%). BNT užfiksuoti vienetiniai laiko sakinių jungiamųjų žodžių *kuometu, kai* ir vieninio *tuojau* vartojimo atvejai.

BNT laiko sakiniams su *kaip* būdingas sakinių su prepoziciniu šalutiniu dėmeniu modelis (~64,1%). Kai šalutiniu sakiniu žymima pagrindinio veiksmo pradžia, šių sakinių tariniu dažniausiai eina priešdėlinis įvykio veiksmo veiksmožodis. Atliepiamieji žodžiai *tada / tuoiaus* vartojami siekiant paryškinti betarpišką veiksmų seką arba momentinę veiksmo trukmę. BNT sakiniuose pasitaikanti *kaip tada* samplaika susijusi su vokiško NT teksto įtaka, bet pasitaikantys BNT sakinių su *kaip tada* ir BrzB sakinių su *gdy tedy* sutapimai,

⁷⁸ Plg. Jn 20,19 verseto atitikmenį GrNT: Οὔσης οὖν ὀψίας τῆ ἡμέρα ἐκείνῃ τῆ μιᾷ σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς Εἰρήνῃ ὑμῖν.

BNT Lk 4,39 verseto raiška dalyviniu sakiniu su *tuojaus*, leidžia BrzB laikyti pagalbinu BNT vertimo šaltiniu.

BNT laiko sakiniai su *kada* žymiai dažnesni už sakinius su *kad* (šių invariantų pasiskirstymo santykis: ~93,4% : ~6,6%). *Kada* ir *kad* invariantiškumą ir poreikį juos vartoti BNT atsižvelgiant tik į sakinio skambesį rodo atitinkamas šių jungiamąjo žodžio variantų derinimas su atliepiamojo žodžio variantais *tada* ir *tad*. Retkarčiais BNT pavartojamas gretiminis *tada toiaus*. Laiko sakiniams su *kada*, *kad* BNT dažniausiai (~95,6%) perteikiamas veiksmų vienalaikiškumas. BNT būdingesnė prepozicinių laiko sakinių su *kad(a)* vartoseną. Ir BNT, ir BP vartojami tik veiksmožodiniai laiko sakiniai su *kada/ kad*.

Identiškus NT versetus skirtinguose šaltiniuose – VEE, 4 BNT evangelijose, BP perikopėse – nusakančių laiko sakinių sugretinimas rodo pagrindines bendrosios laiko reikšmės prijungimo rodiklių ir jų atitikmenų galimuose kitakalbiuose originaluose vartojimo tendencijas bei šių trijų šaltinių tarpusavio sąsajas: kanoninio VEE laiko sakinių įtaką BP perikopių laiko sakiniams, o gana retais atvejais ir BNT laiko sakiniams (ieškant geresnio vertimo varianto sudėtingumu pasižyminčiam NT sakiniui) bei galimus BNT laiko sakinio sutapimus su atitinkamais NT versetus nusakančiais BP perikopių laiko sakiniams. Skirtingos bendrosios laiko reikšmės jungiamųjų žodžių parinktyms tiems patiems NT versetams versti rodo šių jungiamųjų žodžių reikšmių sinonimiškumą (plg. *kaip* (VEE ir BP) ir *kada* (BNT), pvz., nusakant Mt 13,25). O vienodos jungiamųjų žodžių, pavyzdžiui, *kada*, parinktyms gali rodyti skirtingus vertimo ar nuorašo šaltinius (pvz., Lk 11,21 ar Lk 24,32). Sutampantys VEE ir BP perikopių laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais modeliai rodo labai aiškią tradicijos poveikio kryptį (VEE → BP). VEE laiko sakinių modeliai įtakos BNT laiko sakiniams turėjo tik retais atvejais. Dažniausiai iš VEE nusižiūrėtas laiko sakinio modelis į BNT atkeliauja Bretkūnui abejojant savuoju vertimu ir beiėskant tinkamiausio atitikmens (pvz., nusakant Lk 6,40). Vertinant laiko sakinius išreikštų versetų raiškos BNT ir BP perikopėse kokybę geresnis vertimas gali būti pateiktas ne vėlesniame BP (pvz., nusakant Lk 17,11), bet tik BNT, o į BP grąžinamas VEE sakinio modelis (pvz. Mt 8,5). Tekstų sugretinimas rodo, kad Bretkūnas ne visada laikėsi to originalo, kurį buvo nurodęs BNT vertimo šaltiniu (pvz., nusakant Lk 2,2 naudotasi ne vien *Vulgata*, bet ir LB). Kartais BP perikopėse laiko sakiniams nusakant NT versetus matomi ir VEE, ir BNT laiko sakinių struktūros elementai, kurie pateikiami sukuriant naują kitokio sakinio kokybę (plg. Jn 20,19 versetą nusakantį BP II 41₅ sakinį su *kada*).

BNT matomas polinkis laiko sakiniams su *kaip* versti LB sakinius su *da*, o sakiniams su *kad(a)* – LB sakinius su *wenn*. Bretkūnas gana ryškiai skyrė laiko sakinių su *kaip* ir su *kada / kad* semantiką: sakinius su *kaip* rinkosi veiksmų sekos (ypač pasižyminčios ryškiau momentišku), o sakinius su *kada / kad* – veiksmų vienalaikiškumo nusakymui.

3. Išvados

Straipsnyje pateiktas prijungiamųjų laiko sakinių vartojimo Jono Bretkūno *Naujojo Testamento* vertime tyrimas rodo, kad ir BNT, ir BP pamoksluose vartojami laiko sakiniai su jungiamaisiais žodžiais *iki, net, pirm ne kaip/pirm nei, kolei/kalei, kaip, kada/kad, kuometu*. BNT tekstas fiksuoja vienetinę, bet labai svarbią laiko sakinių prijungimo rodiklių *kai* ir *tuojau* vartoseną, kurios nėra BP. Laiko sakinių su *kiek kartų* nebuvimą BNT galima susieti su šiam laiko sakinių potipiui reikalingo specifinio konteksto nebuvimu. Nei BNT, nei autoriniame BP tekste neaptinkami laiko ribos sakiniai su *ikkolei/pakolei* patvirtina anksčiau iškeltą hipotezę, kad BP perikopėse sakiniai su šiais jungiamąjo žodžio *kolei* invariantais atsirado BP redaktorių pageidavimu siekiant išlaikyti VEE užfiksuoto evangelinio teksto modelį.

BNT laiko sakinių struktūra rodo nuoseklų pagrindinių originalų – Martino Lutherio NT vertimo ir/ar Vulgatos – sakinių pavyzdžio paisymą, ir tik retkarčiais – akivaizdžias Bretkūno pastangas rasti geriausią sakinio raiškos būdą remiantis pagalbinių šaltinių – lenkiškos Bresto Biblijos NT, o galimai ir NT senąja graikų kalba – sakinių pavyzdžiais.

Identiškus NT versetus VEE, BNT ir BP perikopėse nusakančių laiko sakinių sugretinimas rodo pagrindines laiko sakinių prijungimo rodiklių parinkimo tendencijas bei sakinių struktūros ir leksikos šiuose trijuose šaltiniuose tarpusavio sąsajas:

- kanoninio VEE laiko sakinių įtaką BP perikopių laiko sakiniams;
- labai retus VEE laiko sakinių įtakos BNT laiko sakiniams atvejus, kai abejojamas savo vertimu Bretkūnas NT eilutei parašėte teikė variantą pagal VEE laiko sakinį.
- pasitaikančius BNT ir BP perikopių laiko sakinio sanklodos sutapimus.

Šaltiniai

BNT = [Jonas Bretkūnas, 1579 (Luko evangelijos vertimas), 1580 (Mato, Morkaus, Jono evangelijų vertimas)] Biblios Lietuwifchkos pergulditos Sekma dalis Biblias Lietuwifchkas Iano Bretkuno pergulditas. Cituojama iš: Jochen D. Range, *Kommentierte Edition des Bandes 7 der altilitauischen Bibelubersetzung (Evangelien und Apostelgeschichte) von Joh. Bretke, Labiau 1580*. Habilitationsschrift, Munster, 1992.

BP = [Bretkūnas, Jonas. 1591.] *Postilla Tatai efi Trumpas ir Praftas Ijchguldimas Euangeliu ... Per Iana Bretkuna ... Karaliaucziuiė*. Faksimilinis leidimas: *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, parengė Ona Aleknavičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. BP elektroninį tekstą ir konkordancijas Lietuvių kalbos institute 1997-98 metais parengė Ona Aleknavičienė, Saulius

- Ambrasas, Ričardas Petkevičius ir Vytautas Zinkevičius (Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo lešomis pagal „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą“).
- BrzB = [Biblia Brzeska, 1563.] *Biblia święta, Tho iest, Księgi Starego y Nowego Zakonu, wtaśnie z Żydowskiego, Greckiego, y Lacińskiego, nowo na Polski język, z pilności y wiernie wyłożone. Biblia Brzeska Nowego Testamentu on-line.* <http://biblia-online.pl/Biblia-Brzeska.html>
- DP = [Daukša, Mikalojus. 1599.] *Postilla CATHOLICKA. Tái eft: Išguldimas Ewangeliu kiekvienos Nedelos ir švėtetes per wiffús metús. Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZ{A} Kanonika Médniku / iš lékijško perguldita. Su walá ir daláidimu wireufituiui. W Wilniui / Drukárniui Akadémios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599, – Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000; Elektroninis Daukšos Postilės tekstas, parengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė ir Ona Aleknavičienė; Vilnius, 2008.* <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=2>
- GrNT = *The Greek New Testament Textus Receptus* (Stephanus 1550), prepared for the Web by Richard T. Dodds, <http://www.dbwf.net/images/TRStephanus.pdf>
- LB = [Luther, Martin. 1545] *Biblia: das 1ft / die ganzte Heilige Schrifft Deudfch. Mart. Luth. Wittenberg ... Gedruckt durch Hans Lufft [1545].* Cituojama iš: *Lutherbibel 1545 Original-Text übersetzt von Dr. Martin Luther aus dem Textus Receptus. (In Lateinischer Letter).* <http://enominepatris.com/biblia/biblia2/index.htm#inhalt>
- SP I = [Sirvydas, Konstantinas. 1629.] *PUNKTY KAZAN OD ADUENTU AŻ DO POSTV, Litewskim językiem, y Polskim nápisáne Przez W. X. CONSTANTEGO SZYRWIDA... w WILNIE: W Drukárni Akademiey Societatis IESV, Roku 1629.* <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=94440>
- SP II = [Sirvydas, Konstantinas. 1644.] *Punkty kazań na Post Wielki / językiem litewskim przez w.x. Constantego Szyrwida theologa Societatis Ieso napisane W Wilnie : w drukarni Akademii Societatis Jesu, Roku Páńskiego 1644.* <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=992>
- VEE = [Vilentas, Baltramiejus. 1579.] *Euangelias bei Epifolas [...] pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifchka Szodžia / per Baltramieju Willenta [...] Metu M. D. LXXIX.* www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=94562
- Vulg = *Latin Vulgate* (Clementine). <http://www.drbo.org/lvb/index.htm>
- WP = *Wolfenbüttelio postilė 1573* (faksimilė ir kritinis komentuotas teksto leidimas) – *Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573, Faksimile, kritische Edition und textkritischer Apparat 1, Einleitung, Kommentar und Register 2*, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, *Wolfenbütteler Forschungen* 118.1–2, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag in Kommission, 2008. *Wolfenbüttelio postilė 1573*, elektroninis tekstas, 2008, parengė Jolanta Gelumbeckaitė, *Elektroninė tiesioginė ir atvirkštinė žodžių formų konkordancijos*, parengė Jolanta Gelumbeckaitė, Vytautas Zinkevičius. <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=37>
- ²W; ³W = [Wujek, Jakub. 1582; 1590.] *Postilla Catholicka Mnieysza. Przez D. Iakuba Woyka ... W Krakowie, 1582; 1590, – Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai, parengė J. Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.*

Literatūra

- Aleknavičienė, Ona. 1999. Ar Jono Bretkūno Biblija buvo jo *Postilės* redagavimo šaltinis? *Archivum Lithuanicum* 2, 11-50.
- Aleknavičienė, Ona. 2005. Jono Bretkūno *POSTILĖ* Lietuvoje: sklaidos istorija. *Jono Bretkūno POSTILĖ*, par. Ona Aleknavičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 13-143.
- Aleknavičienė, Ona. 2008. Jono Bretkūno *Postilės* (1591) teksto istorija: perikopių redagavimo šaltiniai. *Archivum Lithuanicum* 10, 29-60.
- Ambrasas, Vytautas. 1962. Absoliutinis naudininkas XVI-XVII a. lietuvių kalbos paminkluose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 3-146.
- Ambrasas, Vytautas. 1968. Galininkas su padalyviu senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose. *Baltistica* 4(2), 195-207.
- Ambrasas, Vytautas. 1976. Prijungiamieji sakiniai. Ulvydas Kazys, red., *Lietuvių kalbos gramatika* 3. *Sintaksė*. Vilnius: Mokslas, 789-916.
- Ambrasas, Vytautas. 1979. *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*. Vilnius: Mokslas.
- Ambrasas, Vytautas. 2006 (1994). Prijungiamieji sakiniai. Ambrasas Vytautas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 658-696.
- Ambrasas, Vytautas. 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Auwers, Johan van der. 1999. Adverbs and adverbials. Keith Brown, Jim Miller, eds., *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, Amsterdam: Elsevier, 8-12.
- Bieńkowska, Danuta. 1992. *Styl językowy przekładu Nowego Testamentu Jakuba Wujka (na materiale czterech ewangelii)*, Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu Łudzkiego.
- Bukantytė, Eglė. 2003. Naujojo Testamento citatos Jono Bretkūno *Postilės* (1591) pamoksluose, *Archivum Lithuanicum* 5, 179-194.
- Cristofaro, Sonia. 2005. *Subordination*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Cristofaro, Sonia. 2008. 'When' Clauses. Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil, and Bernard Comrie (eds.), *The World Atlas of Language Structures*, Oxford, New York: Oxford University Press, 510-513. *WALS Online* – Project of the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology and the Max Planck Digital Library, Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil and Bernard Comrie, eds., Munich: Max Planck Digital Library, 2008, <http://wals.info/chapter/126>
- Diessel, Holger. 2005. Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. *Linguistics* 43-3, 449-470.
- Diessel, Holger. 2008. Iconicity of sequence: A corpus-based analysis of the positioning of temporal adverbial clauses in English. *Cognitive Linguistics* 19-3, 465-490.
- Evans, Vyvyan, Melanie Green. 2006. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2008. Nuo rankraščio iki kritinio komentuoto leidimo: senųjų lietuviškų tekstų editorikos problemos. *Wolfenbüttelio postilės* (1573) pavyzdys. *Kalbos istorijos problemos* 2, 366-400.

- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2009. *Wolfenbüttelio postilė* (1573) kaip seniausia lietuviška antikos, viduramžių ir renesanso autorių antologija. *Literatūra* 51 (3), 66–80.
- Hengeveld, Kees. 1998. Adverbial clauses in the languages of Europe. Johan van der Auwera, ed., *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 335–420.
- Holvoet, Axel. 2003. Sujungiamieji ir prijungiamieji sakiniai formos bei funkcijos požiūriu. Axel Holvoet, Artūras Judžentis, red., *Sintaksinių ryšių tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (*Lietuvių kalbos gramatikos darbai*, 1), 99–114.
- Hawkins, John A. 1994. *A performance theory of Order and Constituency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huddleston, Rodney, Geoffrey K. Pullum, (ed.). 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Kortmann, Bernd. 1997. *Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Kortmann, Bernd. 1998. Adverbial subordinators in the languages of Europe. Johan van der Auwera, ed., *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 457–561.
- Kuran, Magdalena. 2007. *Retoryka jako narzędzie perswazji w postylografii polskiej XVI wieku* (na przykładzie *Postylli katolickiej* Jakuba Wujka), Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kwilecka, Irena. 2006. Biblia Brzeska – jej dzieje i znaczenie. *Nauka* 3, 111–121. http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_306_08_Kwilecka.pdf
- Lakoff, George, Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books.
- Lambrecht, Knud. 1988. Presentational cleft constructions in spoken French. *Clause Combining in Grammar and Discourse* Haiman John and Sandra A. Thompson. Amsterdam / Philadelphia John Benjamins publishing company, 135–179.
- Leskien, August. 1903. Litauische Partikeln und Konjunktionen. *Indogermanische Forschungen* 14, 89–113.
- Levinson, Stephen C. 2003. *Space in Language and Cognition*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Luchjenbroers, June. 1996. Diskursivnyj analiz i schematičeskaja struktura. *Voprosy jazykoznanija* 1996 (2), 141–155.
- Ostrowski, Norbert. 2008. Istorinės morfologijos ir sintaksės mažmožiai, *Baltistica* 43(3), 463–473.
- Ostrowski, Norbert. 2009. Litewskie *dabar* ‚jeszcze; teraz‘. *Prace Baltystyczne* 4, 57–70.
- Ostrowski, Norbert. 2011. Iš lietuvių kalbos istorinės morfologijos problemų: apie *nebe(-)* ir *bent* kilmę, *Lietuvių kalba* 5, 2011, www.lietuviukalba.lt
- Pajėdienė, Jūratė. 2011. Prijungiamieji laiko sakiniai su ribos reikšmės jungiamaisiais žodžiais 16–17 a. lietuviškuose raštuose, *Baltistica* 46(2), 233–270.

- Pajėdienė, Jūratė. 2012. *Senosios lietuvių kalbos sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Pajėdienė, Jūratė. 2014. Laiko ribos sakiniai 16–17 a. lietuviškų pamokslų perikopėse, *Baltu filologija* 23(1), 81–104.
- Pajėdienė, Jūratė. 2015. Prijungiamieji laiko sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais 16–17 a. lietuviškų pamokslų perikopėse. *Baltu filologija* 24(2), p. 37–74.
- Palionis, Jonas. 1967. *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.* Vilnius: Mintis.
- Smith, Carlota. 1991. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Smoczyński, Wojciech. 2007. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
- Traugott, Elizabeth C. 1978. On the expression of spatio-temporal relations in language. Joseph H. Greenberg., Charles A. Ferguson, Edith A. Moravcsik, eds., *Universals of Human Language* 3, Stanford: Stanford University Press, 369–400.
- Zinkevičius, Zigmās. 1988. *Lietuvių kalbos istorija III: Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas.

Jūratė Pajėdienė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

juratepajediene@gmail.com

KOPSAVILKUMS

Laika paligtekumi Jona Bretkūna Jaunās Derības tulkojumā (1579–1580)

Jūratė PAJĒDIENĒ

Rakstā aplūkotas laika paligtekumu lietojuma īpatnības Jona Bretkūna Jaunās Derības tulkojumā (turpmāk – BNT). Veiktais pētījums rāda, ka gan BNT, gan J. Bretkūna „Postillā” (BP, 1591) ir lietoti laika paligtekumi ar saistītātvārdiem *iki, net, pirm ne kaip/ pirm nei, kolei/ kalei, kaip, kada/kad, kuometu*. BNT tekstā fiksēts arī viens vienīgs, taču ļoti nozīmīgs adverbālo saistītātvārdu *kai un tuoju* lietojums, kas nav sastopams BP. Tas, ka ne BNT, ne BP sprediķu tekstā nav atrodami laika paligtekumi ar saistītātvārdiem *ikkolei/pakolei*, apstiprina iepriekš izvērtīto hipotēzi, ka BP perikopēs teikumi ar šiem saistītātvārda *kolei* invariantiem radušies, BP redaktoriem vēloties saglabāt B. Valenta „Evaņģēliju un epistulu” krājumā (VEE, 1579) fiksēto evaņģēlija teksta modeli.

BNT laika paligtekumu struktūra liecina par turešanas pie galvenajiem oriģināliem – Mārtaņa Lutera Jaunās Derības vācu tulkojuma un/vai Vulgātas latīņu teksta. Tikai retumis redzami J. Bretkūna mēģinājumi atrast labāko izteiksmes veidu, izmantojot palīgavotus – Brestas Bībeles Jaunās Derības tekstu poļu valodā, iespējams arī Jaunās Derības grieķu tekstu.

Identisku Jaunās Derības pantu ar laika palīgteikumiem salīdzinājums triju avotu (VEE, BNT, BP) perikopēs rāda galvenās saistītātvārdu izveles tendences, kā arī teikuma struktūras un leksikas savstarpējās saistības. Tās ir:

- kanonisko VEE laika palīgteikumu ietekme uz BP perikopju laika palīgteikumiem;
- ļoti reti gadījumi, kuros parādās VEE ietekme uz BNT laika palīgteikumiem, kad, šauboties par savu tulkojumu, J. Bretkūns parīdē ir minējis variantu, kas atbilst VEE laika palīgteikumam;
- atsevišķi gadījumi, kad sakrīt BNT un BP perikopju laika palīgteikumu struktūra.

SUMMARY

Subordinate Clauses of Time in the Translation of the New Testament by Jonas Bretkūnas (1579–1580)

Jūratē PAJĒDIENĒ

The article sets out to discuss peculiarities in the usage of subordinate clauses of time in the translation of the *New Testament* by Jonas Bretkūnas (hereinafter – BNT). The study found that the time clauses with adverbial subordinators *iki, net, pirm ne kaip/pirm nei, kolei/kalei, kaip, kada/kad, kuometu* are used in both BNT and the sermons of Bretkūnas' *Postilla* (BP, 1591). The BNT text records a single, yet very important, usage of the adverbial subordinators of time clauses *kai* and *tuojau*, which does not appear in BP. The absence of a subordinate clauses of time boundary with *ikkolei/pakolei* in BNT (they are also absent in the sermons of BP) confirms the previous hypothesis that in the pericopes of BP sentences with these *kolei* invariants originated on the initiative of the BP editors only – in an attempt to maintain the model of the evangelical text established in Baltramiejus Vilentas' *Gospels and Epistles* (VEE, 1579).

The structure of time clauses in BNT shows a rather consistent adherence to the sentence model used in the main originals, Martin Luther's NT translation and/or the Vulgate, with only occasional obvious attempts by Bretkūnas to find the best way to express the sentence with reference to the examples of sentences from auxiliary sources – the NT of the Polish Brest Bible and, possibly, the NT in Old Greek.

The comparison of the time clauses expressing identical verses from the NT in the pericopes of VEE, BNT and BP shows the major tendencies of selecting adverbial subordinators for time clauses as well as the links of the sentence structure and lexis in the three sources:

- influence of time clauses from the canonical VEE on the time clauses in the pericopes of BP;
- very rare cases of influence of time clauses of VEE on those of BNT, where, doubting his translation, Bretkūnas used to insert in the margins a variant of the NT line following the time clause used in VEE;
- occasional coincidences in the structure of the time clause occurring in the pericopes of BNT and BP.

GERMANIŠKOS KILMĖS KĖDAINIEČIŲ ANTROPONIMAI XVII–XVIII A. KĖDAINIŲ MIESTO ISTORIJS ŠALTINIUOSE

Alma RAGAUSKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadas

Lietuvos miestuose gyvenusių vokiečių istoriniai asmenvardžiai tik pradėti tirti. Zigmo Zinkevičiaus monografijoje „Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje“ ir keliuose straipsniuose (Zinkevičius 1973: 17–19; 1974: 78–85; 1976: 125–131; 1977; 1977a: 93–101; 1977b: 151–156; Зинквявичюс 1974a: 136–143; 1980: 151–156) buvo išsamiai išnagrinėtas Vilniaus Šv. Jono bažnyčios 1602–1615 m. santuokų ir 1611–1616 m. krikšto metrikų istorinis vardynas. Nemažą to meto vilniečių prievardžių dalį (apie 30%) sudarė įvairūs nekrikštavardinės kilmės asmenvardžiai. Tarp jų pasitaikė ir germaniškų asmenvardžių, nes XVI–XVII a. Vilniuje gyveno vokiečių – aukštų miesto pareigūnų, įtakingų ir turtingų vokiečių šeimų (Zinkevičius 1977: 23, 63).

Vieno didžiausių XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų – Kauno – istorinę antroponimiją ištyrė šio straipsnio autorė. Tam tikslui ji paskyrė monografiją „XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai“ ir kelis straipsnius (Ragauskaitė 1999: 145–158; 2000: 93–110; 2001: 123–143; 2001a: 40–41; 2002: 31–40; 2003: 82–92; 2005; 2006: 81–94; 2009: 226–232; 2014: 7–17). Analizuojant XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžių kilmę, paaiškėjo, kad dalis šių antroponimų buvo germaniškos kilmės. XVI a. tarp kauniečių nelietuviškos kilmės antroponimų 137 (16%) buvo germaniškos kilmės, XVII a. – 191 (13%), o XVIII a. – 194 (15%) (Ragauskaitė 1999: 147; 2000: 105–106; 2005: 122, 129, 139).

Šio straipsnio tikslas – aptarti XVII–XVIII a. kėdainiečių vokiečių įvardijimo dėsningumus bei jų paveldimų antroponimų (pavardžių) užrašymo tendencijas Kėdainių miesto istorijos dokumentuose.

Medžiaga straipsniui daugiausia surinkta iš 24-ių Kėdainių aktų knygų, rašytų lotynų ir lenkų kalbomis. Tai vieni vertingiausių kėdainiečių istorinės antroponimijos šaltinių (Ragauskaitė 2008: 29; 2014a: 323). Didžioji dalis XVII a. Kėdainių magistrato knygų yra sudegusi. Kaip tik šie ankstesni įrašai būtų svarbiausia istorinės antroponiminės medžiagos dalis (Žirgulis 2002: 24; 2005a: 229). XVII a. paskutiniojo dešimtmečio įrašų esama 1690–1775 m. magistrato knygoje. Didžiąją dalį aktų knygų sudaro miestiečių turto pripažinimo, užrašymo, įkeitimo, skolų dokumentai, teismo sprendimai ir magistrato sesijų protokolai. Magistrato sesijų ar posėdžių ir tarėjų teismo protokolų

knygos išlikusios nuo 1759 m. Šie protokolai yra 1759–1763 m., 1767–1773 m., 1777–1792 m. (Tyla 2000: 65; 2002: 27).

Suskaičiuota bent 17 šias knygas rašiusių raštininkų (Tyla 2000: 73–75). Minėtini šie raštininkų įvardijimai, pvz.: 1665 *Woyciech Kalinowski Piszarz Kieydanski* KAK₁ 51v¹; 1769 *P(an)*² *Adam Ciolkiewicz Pifsarz* KAK₁₅ 78, 1759 *Pan Jozeff Dumafzewicz ktory podziękowawfzy Miastu Za Elekcyą Mieysce Piszarskie <...>* KAK₁₀ 1, 1760 *Marcinem Grybafsem Piszarem* abl. KAK₉ 331, 1764 *Janem Gulbinem Pifsarem* abl. KAK₁₄ 157, 1764 *Kazimierzem Jasulowiczem Protunc Pifsarem y Całym Szlachetnym Magistratem* abl. KAK₁₄ 190, 1767 *Szlachetny <...> P(an) Ignacy Łukafzewicz Pifsarz* KAK₁₅ 27, 1704 *Pana Adriana Miłoszews-kiego Piszarza <...> Kieydanskiego* gen. KAK₃ 4v, 1762 *Stefanem Mixiewiczem Protunc Piszarem* abl. KAK₁₃ 41, 1794 *Benedykt Rudelewicz Pifsarz Magistratu Miasta <...> Kieydan(skiego)* KAK₂₄ 142, 1759 *Pana Iozefa Rudkowskiego Piszarza* gen. KAK₁₀ 1, 1774 *Michał Symonowicz Protunc Piszarz* KAK₁₀ 16, 1764 *Kazimierzem Walentynowiczem Protunc Piszarem* abl. KAK₁₄ 107 ir kt.

Išvardyta raštininkų asmenvardžių įvairovė rodo, kad tarp jų nematyti germaniškos kilmės pavardžių. O tai turėjo įtakos užrašant XVII–XVIII a. Kėdainiuose gyvenusių vokiečių antroponimus. Labai tikėtina, kad vokiečiai raštininkai savo tautiečių pavardžių lytis būtų perteikę tiksliau ir autentiškiau.

Išsamiems tyrimams atlikti reikalingi šaltinių kompleksai, kuriuose būtų duomenų apie visus miesto visuomenės sluoksnius ir grupes (KELBVD 2009: 10). Todėl šiame straipsnyje dar bus pateikta germaniškos kilmės istorinės antroponimijos iš Kėdainių 1604 m., 1624 m. ir 1666 m. inventorių. Iki šiol teigta, kad minėtuose 1604 m. bei 1624 m. miesto inventoriuose pasitaiko vienas kitas vokiškas asmenvardis (Žirgulis 2005: 180).

Iš visų aptartų Kėdainių istorijos dokumentų³ analizei buvo atrinkta apie 300 kėdainiečių vokiečių įvardijimų. Kaip tik tokių įvardijimų analizė gali parodyti, ar juos sudarantys antroponimai jau turi svarbiausias pavardžių ypatybes – yra paveldimi ir bendri tos pačios šeimos nariams (Bubak 1986: 217; Maciejauskienė 1991: 51; Ragauskaitė 2001: 123–125; 2005: 76). Dėl tikslumo straipsnyje pateikiami kėdainiečių germaniškos kilmės istoriniai asmenvardžiai dar lyginami su antroponimais iš žinomų vokiečių asmenvardžių rinkinių (Brenchenmacher 1960; 1963; Bauer 1998; Bahlow 2004; Kohlheim 2005; Gottschald 2006; Fahlbusch, Heuser, Nowak, Schmuck 2012).

Toliau bus trumpai aptariama Kėdainių vokiečių kūrimasis ir jų veikla mieste. Be šio istorinio konteksto tiriamų rankraščių įrašai nebūtų informatyvūs.

¹ Visi straipsnyje pateikiami antroponimai yra metrikuoti. Prie kiekvieno jų pažymėti metai, kuriais asmenvardis buvo užfiksuotas, istorijos šaltinio santrumpa ir lapo (puslapio) numeris.

² Istorijos dokumentuose užfiksuotos abreviatūros pildomos. Priešas nurodomas skliaustuose. Perteikiant asmenvardžius, stengiamasi išsaugoti originalias, rankraščiuose fiksuotas lytis.

³ Šių istorijos šaltinių sąrašą žr. straipsnio pabaigoje.

1. Apie vokiečius XVII–XVIII a. Kėdainiuose

XVII–XVIII a. Kėdainiai – tai vienas iš nedaugelio privačių magdeburginių, t. y. savivaldžių, Lietuvos miestų, buvęs Kiškų, o paskui su pertrauka Radvilų miestas (Akiras–Biržys 1934: 8; Alexandrowicz 1970: 80; 2011: 282; Tyla 2000: 66). Ypatingai išaugo Kėdainiai, kai 1614 m. atiteko Radvilų giminei (Šinkūnas 1928: 4). Valdant kunigaikščiams Radviloms, XVII a. Kėdainiai tapo evangelikų reformatų Žemaitijos distrikto religiniu ir kultūros bei švietimo, lietuviškos raštijos centru (Lukšaitė 1970: 15; 1999: 10; 2008: 11; Tyla 2002: 18, 19). Pagal daugelį to meto parametrų Kėdainiai tapo trečiuoju po Vilniaus ir Kauno Lietuvos miestu (Tyla 2002: 19).

Siekdamas pagyvinti prekybą, amatus ir aktyviai remdamas reformaciją, Kristupas Radvila norėjo, kad Kėdainiuose įsikurtų kuo daugiau šios religijos šalininkų (Tworek 1966: 193; Žirgulis 2005a: 226). Todėl XVII–XVIII a. Kėdainiai buvo daugiareliginis ir daugiatautis miestas (Žirgulis 2005: 179; 2005b: 35). Kėdainių mieste daugiausiai gyveno vietinių gyventojų lietuvių, lenkų, škotų, vokiečių, žydų (dar žr. Šinkūnas 1928: 21, 36; Tyla 2002: 18; Žirgulis 2005: 179). Šiame mieste buvo įsikūrusių katalikų, evangelikų reformatų, evangelikų liuteronų, judėjų ir šiek tiek stačiatikių (Šinkūnas 1928: 21–22; Tyla 2002: 18; Žirgulis 2005a: 225–247; 2006: 234–235).

Apie 1629 m. Kristupas Radvila pakvietė į Kėdaines atvykti vokiečių (amatininkų, pirklių, ir kt.). Kadangi daugelis atvažiuojančių vokiečių buvo evangelikai liuteronai, jie buvo labiau atskirti nei škotai evangelikai reformatai. Kėdainiuose jiems buvo paskirta konkreti vieta apsigyventi (apie Jonušavos turgaus aikštę). Čia jie pradėjo kurtis maždaug nuo XVII a. trečiojo dešimtmečio (Žirgulis 2005: 179, 180). 1630 m. suskaičiuota apie 80 šių naujakurių namų. Teigiama, kad 1629 m. nemažai vokiečių iš Biržų migravo į Kėdaines. Radvilos klientai buvo suinteresuoti ten juos sėsliai apgyvendinti, tačiau negalėjo to padaryti, nes tuo laiku Kėdainiuose nebuvo nei vieno liuteronų pamokslininko. Labai tikėtasi šio pamokslininko sulaukti iš Vilniaus (Karvelis 2015: 222). Tačiau Kėdainių liuteronų pastorius, įvardytas kaip *Adam Danovius*, apie 1629 m. buvo parsikviestas iš Prūsijos. Atvykęs dvasininkas pamaldas laikydavęs vokiškai ir lenkiškai (Žirgulis 2002a: 134). Apie 1668 m. į Kėdaines atvažiavo žymus liuteronų pastorius, šaltiniuose užrašytas kaip *Heinrich Johansen* (Gerulaitienė 2004: 287).

1640 m. po Kristupo Radvilos mirties velionio našlė Ona Kiškaitė–Radvilienė suteikė lengvatų Jonušavos priemiesčio naujakuriams. Ji 1643 m. bent 10 metų atleido juos nuo mokesčių (Akiras–Biržys 1934: 8–9; Tyla 2000: 67; 2002: 21). Savo sūnaus kunigaikščio Jonušo Radvilos garbei naująją Kėdainių miesto dalį pavadino Jonušava (Rimša 1990: 4; Karvelis 2013: 84). Karaliui

Vladislavui Vazai patvirtinus, nuo 1648 m. šiai miesto daliai buvo suteikta atskira savivalda ir ji tapo savotišku miestu mieste – Jonušavai buvo leista turėti savo herbą, vyresnįjį, turgų (Rimša 1990: 4; Žirgulis 2002; 2005: 179). Šitaip Kėdainiuose XVII a. viduryje formaliai atsirado dvi savivaldos. Jonušava neturėjo atskiros kanceliarijos, raštinės, tačiau siuntė savo atstovus į Kėdainių magistratą (Tyla 2002: 19; Juknevičius 2003: 60).

Per 1590–1795 m. (per visą Kėdainių savivaldos laikotarpį) iš įvairių miesto dokumentų (o taip pat iš tiriama Kėdainių aktų knygy) buvo surinktos 225 magistrato pareigūnų pavardės (Tyla 2000: 73–75). Remdamasis šiais Antano Tylos surinktais duomenimis, Rimantas Žirgulis paskaičiavo, kad tarp jų per kalbamąjį laikotarpį 18 buvo vokiečių (8%) (Žirgulis 2002: 25). Pagal kunigaikščio Jonušo Radvilos pasirašytus nuostatus Kėdainių magistrato pareigūnai turėjo būti renkami atsižvelgiant į jų tautybę ir tikėjimą. Miesto nuostatuose buvo paskelbta, kad į decemviratą turi būti renkami ir svetimtaučiai. O jeigu tokia proporcija būtų pažeista, svetimtaučiai galėjo kreiptis į teismą. Magistrato rinkimai vykdavo sesijose, kuriose dalyvaudavo visas magistratas, miesto bendruomenės atstovai, cechų meistrai, Jonušavos vyresnysis (Tyla 2002: 24). Štai todėl po šių miesto nuostatų įsigaliojimo Kėdainių magistrate buvo vokiškų ir kitokių tautybių pavardžių (Tyla 2000: 64, 65, 68, 72; 2002: 22; Juknevičius 2015: 49).

Po XVII a. Abiejų Tautų Respublikos karų su Rusija, Švedija ir 1655 m. Jonušo Radvilos mirties, miesto ekonominį lygį mėgino pakelti Jonušo Radvilos pusbrolis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arklidininkas, Prūsijos generalgubernatorius Boguslavas Radvila (Šapoka 1990: 9; Tyla 2002: 19; Lukšaitė 2008: 13). Jis suteikė miestiečiams naujų prekybos ir laivininkystės lengvatų ir kt. (Juknevičius 2003: 64). Vokiečiai evangelikai liuteronai sulaukė finansinės paramos iš Vokietijos, o 1664 m. pasistatė naują bažnyčią. Bet Kėdainius nuniokojo 1684 m., 1774 m., 1776 m., 1781 m., 1784 m. gaisrai, nusiaubė Šiaurės karas XVIII a. pradžioje ir kitos stichinės nelaimės (Tyla 2002: 19). Vokiečiai evangelikai liuteronai nusprendė susijungti su evangelikais reformatais. 1719 m. ir 1720 m. įvyko bendri sinodai, tačiau 1731 m. jie vis dėlto atsiskyrė (Slavėnienė 2003: 377). Nuo 1731 m. Kėdainius perėmė kunigaikščių Radvilų katalikiškoji Nesvyžiaus šaka. O Jonušava išsaugojo savivaldą iki pat 1795 m., kuomet Lietuva buvo įtraukta į Rusijos imperijos sudėtį. Kaip tik tada Jonušava buvo visiškai integruota į Kėdainių miestą (Žirgulis 2002a: 135–136). Su pertraukomis Kėdainių miestas buvo Radvilų nuosavybė iki 1819 m. (Tyla 2002: 9, 12). Teigiama, kad apie 1850 m. Kėdainiuose (ir kaimyninėje Ariogaloje) dar gyveno apie 1500 vokiečių. 1940 m. dauguma šiose vietovėse įsikūrusių vokiečių išvyko į Vokietiją (Žirgulis 2002a: 136).

2. Kėdainių vokiečių įvardijimo ypatybės XVII–XVIII a.

Asmenvardžių nagrinėjimas neabejotinai priklauso nuo tyrėjo taikomos teorijos, siekiamo tikslo ir kt. (Kunze 1998; Minert 2000; EP 2007; Kohlheim, Kohlheim 2011; Naumann 2015). Istorinio antroponimo kilmė ne visada parodo jo turėtojo tautybę (Ragauskaitė 2001: 135). To ir nesiekama šiame tyrime. XVII–XVIII a. Kėdainiuose gyveno vokiečių ir dalis jų buvo užrašyta miesto istorijos rankraščiuose, pvz.: 1666 *Dawid Klaufsen Decemvir* KI₃ 9v, 1624 *Jozeph Flak* KI₂ 7v, 1604 *Hanus Heydman* KI₁ 5, 1604 *Nikodim Herart* KI₁ 5v, 1604 *Jana Hericha* gen. KI₁ 6v, 1624 *Andryan Pulman* KI₂ 1, 1666 *Wegnera* gen. KI₃ 2; 1720 *Hendrik Rozemberk* KAK₃ 94, 1705 *Pana Thomasza Szmitya* gen. KAK₃ 10.

XVII–XVIII a. kėdainiečių vokiečių įvardijimai pastebėti įvairiuose Kėdainių dokumentuose, magistrato protokoluose ir kt. Apie miestiečių asmenvardžių atrankos kriterijus jau yra išsamiai rašyta (Ragauskaitė 1999: 146; 2000: 94; 2003: 82; 2004: 8–9; 2005: 18–23; 2014: 9; 2015: 59–61; Parauskaitė 2012: 214).

Kėdainių vokiečiai yra nesunkiai atskiriami, nes pažymėti lenk. *obywatel*, lot. *incola*, pvz.: 1762 *Uzcziwy Ian Himmer* <...> *Obyw(atele) Kieydanscy* KAK₁₀ 121, 1795 *Jana Kirchnera Obywat(ela) Kieydan(skiego)* gen. KAK₂₄ 20v, 1795 *P(an)u Maciejowi Szulcowi Obywatelowi Kieydan(skiemu)* dat. KAK₂₄ 34, 1780 *Ioannes Andreas Weymer Incola Cajodunensis* KAK₂₀ 65 ir t. t.

Šiuos miesto gyventojus dar padeda identifikuoti magistrato knygų įrašų kontekstas. Minimi nekilnojamojo turto (namus, sklypus, daržus) mieste turėję, nusipirkę ar miesto teisę priėmę kėdainiečiai, pvz.: 1774 *na Ulicy Poniewieskiej mianowicie frontem do tey że Ulicy, koncem do Rzeki Niewiazy, bokiem jednym do <...> drugim do Krzysztofa Felingi Obywatela Kieydanskiego* KAK₁₇ 17, 1776 *na tey że Sefsy Mięskie Prawo przyieli* <...> *Johan Reymer* KAK₁₇ 171, 1768 *Utsciy Pan Stefan Reynhard Obywatel Kieydan(ski) Kupił Dom z Placem na Ulicy Januszowskiej w Ograniczeniu Bokiem jednym do <...>* KAK₁₅ 30, 1794 *Obywatelowi Karolowi Sztaynerowi na Dom* <...> *y Ogrodem* dat. KAK₂₄ 7 ir t. t.

Tarp vokiečių išsiskyrė magistrato pareigūnai, amatininkai, pirkliai ir kt., pvz.: 1790 *Uzcziwemu P(anu) Janowi Borkmanowi Maystrowi Kunsztu Stolarskiego* dat. KAK₂₂ 160, 1767 *Jan Borman Mayster Kunztu Bednarskiego* KAK₁₅ 28, 1759 *P(anowie) Dawid Borngaber* <...> *Decemvrowie* KAK₁₀ 8, 1780 *Uzcziwy Fridrych Faber Kunsztu Stolarskiego* KAK₂₀ 79, 1768 *Szlachetnemu P(an)u Pawłowi Gusmanowi Kupcowi Kieydan(skiemu)* dat. KAK₁₅ 57, 1720 *Frider(ik) Haak Administrator Kieydanski* KAK₃ 94v, 1794–1798 *Ucz(iwem)u Gottfriedowi Hackendorfowi Maystr(owi) Kunztu Kowal(skiego) Obywatelowi Kieydan(skiem) u* dat. KAK₂₄ 112v, 1762 *Uzcziw{y} Ian Hoff Mayster Kunsztu Stolar(skiego)*

⁴ Neaiškiai (išblukęs, nutrupėjęs popierius ir kt.) istorijos šaltiniuose perteikti įrašų fragmentai nurodomi figūriniuose skliaustuose.

KAK₁₀ 75, 1795 *Pan(u) Antoniemu Homanowi Maystrowi Kunfztu Szewfkiego Ob(ywatelowi) Kieydan(skiemu)* dat. KAK₂₄ 43, 1768 *utsciwy Jakub Kasner Mays-ter Kunfztu Rymarskiego* KAK₁₅ 40, 1783 *Uczciwy Wilhelm Luter Mayster Kunsztu Garbarskiego* KAK₂₂ 10, 1767 *Panowie <...> Michał Szmyt Maystrowie Kunfztu Tokarskiego* KAK₁₅ 30.

XVII–XVIII a. Kėdainiuose žinomi keli vokiečiai, dirbę kvalifikuotais gydytojais, vaistininkais ir kt. (Пташкин 1899: 13; Šinkūnas 1928: 20, 30; Grinevičius 1959: 29–30; Jurginis, Lukšaitė 1981: 280, 287; Bagdonavičius 1990: 145–146; Tyla 2002: 19; Sliesoriūnas 2015: 369), pvz.: 1649 *Iana Maiufa Doktora Medicinỹ* gen. GR 1, 1680 *P(ana) Iana Rożena D(ok)tora Medycynỹ* gen. KMS 1; 1774 *Ian Cube Doktor Medycyny u Aptekarz Kieydanski* KAK₁₇ 15, 1796 *Pan(u) Danielowi Fahrenheitzowi Aptekar(zowi) z Kieydan* dat. KAK₂₄ 70v, 1767 *Pana Hirszwelda Aptekarza <...> Kieydan(skiego)* gen. KAK₁₅ 33, 1704 *Fridrich Kanein* KAK₃ 7, 1743 *Sławetny Pan Karol Plec Aptekarz <...>* KS 3v.

Pirmieji šių vyrų dvinarių įvardijimų nariai – tai krikščioniški vardai. Dažnai tekstuose, rašytuose lenkų ir lotynų kalbomis, vartotos šių vardų lenkiškos ir lotyniškos formos (*Anton, Jakub, Michał; Andreas, Fridericus, Ioannes*) ir kt.

Kai kurie asmenys užrašomi su dviem vardais, pvz.: 1768 z *Janem Bernardem Cimermanem Malarzem <...> do Miasta Kieydan(skiego) niedawno Przybyłym* abl. KAK₁₅ 51, 1774 *Szlachetnemu Panu Janowi Friderikowi Cubemu Prezydentowi y Doktorowi <...> Miasta Kieydanskiego* dat. KAK₁₇ 34, 1797 *Ucz(iw)y Iohan Goffried Eckman Towarzysz Kunsztu Tokarfskiego Ob(ywatel) Kieydan(ski)* KAK₂₄ 130, 1796 *P(an)a Marcina Henryka Fahrenheitz’a Obyw(atela) Kieydan(skiego)* gen. KAK₂₄ 72v.

Miestiečiai ne visada buvo krikštijami vienu bažnyčios šventojo vardu. Dažniausiai du ar net tris vardus turėjo miesto elito atstovai. Tuo metu vadinantis dviem vardais reiškė tam tikrą prestižą. Iš pradžių dvivardžiais tapo dalis Lietuvos didikų. Po to šių tradiciją įtvirtino bajorai. Įprastai taip buvo įvardijami kilmingųjų luomų asmenys (Maciejauskienė 1991: 43). Paskui tokią įvardijimo ypatybę perėmė miesto elitas. Dažnai ir kitų Europos valstybių gyventojai turėjo du krikščioniškus vardus. Jau XV a. Vokietijoje privilegijuotos miestiečių šeimos krikštydavo savo vaikus dviem vardais (Woolf 1939: 22). Teigiama, kad krikščioniškais tapdavo daugiausia tik tie germaniškos kilmės vardai, kuriuos turėjo iš germanų tarpo kilę šventieji. Tai dažniausiai būdavo senieji germanų dvikamieniai asmenvardžiai, kurių sulotynintos formos paplito Europoje. Pasiekė ir Lietuvą, dažnai per slavų kalbas, rečiau – tiesiogiai (Zinkevičius 2008: 452). Nuo XVII a. antrosios pusės pastebėta nemažai kaulniečių įvardijimo atvejų su dviem krikščioniškais vardais (Ragauskaitė 2005: 38). Pasitaikė XVII a. pradžios vilniečių dvivardžių užrašymų (Zinkevičius 1977: 49). Užrašant 1662–1702 m. Vilniaus miestiečių elitą, buvo įprasta, kad

vienur nurodomas vienas vardas, kitur kitas, o kartais abu. Faktiškai šio miesto valdančiojo elito kiekvieno nario vardai istorijos šaltiniuose buvo fiksuojami lenkiška ir lotyniška formomis (Ragauskas 2002: 105–106).

3. Kėdainių vokiečių pavardžių užrašymo polinkiai XVII–XVIII a.

Apie XII a. vokiečių miestiečių pavardės pradėjo formuotis Vokietijos didžiuosiuose miestuose. XIV–XV a. dauguma vokiečių miestiečių jau turėjo paveldimus asmenvardžius (Fleischer 1964: 11–15; Naumann 1987: 12–15; Pomraenke 2014). Taip pat nustatyta, kad XVI a. pirmojoje pusėje Kaune gyvenusios vokiečių bendruomenės nariai turėjo pavardes (Ragauskaitė 2001: 140). XVII–XVIII a. dar buvo pastebėta nemažai Kauno vokiečių pavardžių variantų (Ragauskaitė 2002: 38). Taigi nuo XVII a. trečiojo dešimtmečio pabaigos į Kėdainius atvykdami vokiečiai jau turėjo pavardes. Todėl toliau bus aptarti tik jų paveldimų antroponimų (pavardžių) perteikimo (fiksavimo ar nefiksavimo) ypatumai.

XVII–XVIII a. miesto istorijos dokumentai aiškiai liudija, kad Kėdainių vokiečiai užrašomi su paveldimais antroponimais (pavardėmis). Ypač tai akivaizdu, kai greta užfiksuojami sutuoktiniai, pvz.: 1778 *Uczciwym P(anom) Janowi y Annie Berkmanom Mal(žonkom) Obyw(atelom) Kejdanskim* dat. KAK₁₉ 43v, 1768 *Utsciwych Karola y Katarzyny Borngreberow Malżąkow Maystrow Kunfztu Szewieckiego* gen. KAK₁₅ 30, 1783 *My Jakub y Krystyna Ekmanowie Malżąkowie Maystrowie Cechu Tokarskiego y Obyw(atele) Kieydan(scy)* KAK₂₁ 5, 1795 *Mikolay y Rozalia Guttstzeynowie <...> Maystrowie Kunfztu Krawieckiego* KAK₂₄ 22v, 1795 *P(ano)m Krzysztoffowi y Annie Haybero{m} <...> Maystrom Kunfztu Stelmackiego* dat. KAK₂₄ 22v, 1796 *Antoniemu y Ewie Homanom Maystrom Kunfztu Szew(skiego) Obyw(atelom) Kieydan(skim)* dat. KAK₂₄ 87, 1796 *Johannowi Gottliebowi y Annie Żuzannie Ludwigom <...> Obywatelom Kieydan(skim)* dat. KAK₂₄ 90v, 1781 *Uczciwych Wilima y Anny Małgorzaty Luterow Malżąkow Maystrow Kunsztu Garbarskiego y Obyw(atelow) Kieydan(skich)* gen. KAK₂₀ 114, 1760 *Utsciwym Stefanowi y Katarzynie Reynhardom O(bywatelom) K(ieydanskim)* dat. KAK₁₀ 32, 1767 *Utsciwym Piotra y Frazyny Rydbergerow Malżąkow Maystrow Kunfztu Mularskiego* gen. KAK₁₅ 7, 1790 *Uczciwi Kazim(ierz) y Rozalia Szulcowie Malżąkowie y Obyw(atele) Kieydan(scy)* KAK₂₂ 152, 1774 *Uczciwych Franciszka y Elzbiety Welnerow Malżąkow Maystrow Kunsztu Szewieckiego Obyw(atelow) Kieydan(skich)* gen. KAK₁₇ 53.

Dar būdavo nurodoma iš kokios šeimos, giminės žmona yra kilusi, pvz.: 1796 *My Daniel y Anna Elzbieta z Gorkow Hoffowie Maystrowie Kunsztu Stolarskiego* KAK₂₄ 79, 1777 *Spectabiles Domini Joannes Fridericus et Sophia de Woywodŷs Kubowie Coniuges Proconsules et Doctores medicine Caiodunenses*

KAK₁₈ 27, 1798 *Uczciwym P(anom) Gotlibowi y Jullianne z Borkmanow Springelom Mall(żąko)m Maystrom Kunsztu Kotlarfkiego Obywatelow Miasta Kieydan(skiego)* dat. KAK₂₄ 140.

Pasitaikė, kad moters vardas ir mergautinė pavardė praleidžiami, pateikiant tik nuorodą lenk. *sama*, t. y. *pati*, *żmona*, pvz.: 1769 *Sławetnych Fridricha y Samey Henzelow Mall(żon)kow Maystrow Kunsztu Slosarskiego* gen. KAK₁₅ 64, 1772 *Uzczziwemu Jozefowi y Samey Kirchofom małżąkom Maystrom Kunsztu Stolarskiego Obywatelow Kieyd(anskich)* dat. KAK₁₆ 66.

Kai kuriose magistrato knygų bylose nurodoma tik viena bendra besibylinėjančių situoktinių pavardė, pvz.: 1760 *Obżałowanych Kirchnerow Małzonkow* gen. KAK₁₀ 33, 1767 *Rybergerom Małżąkom Maystrom kunsztu Malarskiego* dat. KAK₁₅ 7, 1761 *Uczciwych Szulcow Obywatelow Miasta Kieydan(skiego)* gen. KAK₁₀ 59.

Surasta vyrų įvardijimų tik pavarde arba vardu (dėl pasikeitusio konteksto), pvz.: 1761 *Pana Borngrebera Radcy* gen. KAK₁₀ 42, 1760 z *Filipem Kirchnerem O(bywatelem) K(ieydanskim)* abl. KAK₁₀ 32 – 1760 *Obżałowany Kirchner* KAK₁₀ 33 – 1760 *pomieniony Filip* KAK₁₀ 33, 1743 *Pana Pleca Aptekarza* gen. KS 4, 1761 *Utsciwy Rydberger* KAK₁₅ 7 – 1767 *Rydberger* KAK₁₅ 7 ir kt.

Pastebėta užrašymo atvejų, liudijančių sudarytas mišrias santuokas (tarp atsikėlusių į Kėdainius vokiečių ir vietinių gyventojų), pvz.: 1795 *My Franciszek y Katarzyna z Rozmysłowiczow Szulcowie Mall(żą)kowie Obywatele Kieydańscy* KAK₂₄ 39v, 1798 *Uczciwi Jan y Elzbieta z Lewanowiczow Szulcowie Małżąkowie Obyw(atele) Miasta Kieydan(skiego)* KAK₂₃ 64; 1782 *Honesta Eufrosina primi voti Rytthbergerowa ad præsens Matiaszczykowa Incola Cajodun(ensis)* KAK₂₀ 117, 1796 *Pani Marianny z Szulcow (Pri)mi Voti Moscickiey Secundi Pukińskiey Obywatelki Kieydan(skiei)* KAK₂₄ 96v.

Tirtose XVIII a. Kėdainių magistrato knygoje ir kt., rašytose lenkų ir lotynų kalbomis, surasta germaniškų pavardžių grafinių variantų, pvz.: 1758 *Dawidem Brungraberem* abl. KAK₁₂ 587 || 1759 *Dawid Borngreber* KAK₁₀ 8 || 1762 *Dawidem Borngreberem <...> Burmistrzem* abl. KAK₁₃ 7 || 1762 *Dawidem Borngreberem <...> Burmistrzem* abl. KAK₁₃ 9; 1796 *Jakuba Eckmana* gen. KAK₂₄ 87 || 1799 *Pan Jakub Ekman <...> Obywatel Kieydan(ski)* KAK₂₃ 107; 1780 *do ffunkcyi Radzieckiey <...> Jana Farenholca* gen. KAK₂₀ 55 || 1783 *Jan Fahrenholc Burmistrz* KAK₂₁ 5v || 1794 *Jan Fahrenholc Burmistrz* KAK₂₄ 5 || 1795 *Jana Farhenholtza Ex Burm(istrza) Kieydan(skiego)* gen. KAK₂₄ 22v; 1773 *Johanowi Frizowi Maystrowi Kunsztu Tokarskiego* dat. KAK₁₆ 81 || 1776 *Jan Gotlib Frez <...> Maystrowie y Obyw(atele) Kieydan(scy)* KAK₁₇ 245; 1769 *Pawel Gusman Obyw(atel) Kieyd(anski)* KAK₂ 336 || 1769 *Szlachetny P(an) Pawel Guzman Kupiec y obyw(atel) Kieydanski)* KAK₁₅ 64; 1743 *Frydrychiem Kirhofem* abl. KS 1 || 1743 z *Ianem Frydrychiem Kiroffem* abl. KS 3v; 1768 *utsciwych <...> Jana Kopfa Maystra Kunsztu Krawieckiego* gen. KAK₁₅ 36 || 1776 *Jan Gotlib Kop*

na Krawiecki KAK₁₇ 170 || 1778 Ucz(iwemu) Janowi Koppowi Majstrowi Kunfztu Krawieckiemu dat. KAK₁₈ 89 || 1779 Panu Johanowi Kophowi Cechmistrzowi y Maystrowi Kunsztu Krawiec(kie)go dat. KAK₂₀ 17; 1775 Sławetni <...> Stefan Reynhard Obyw(atele) Kieydan(scy) KAK₁₇ 92 || 1775 Panowie <...> Stefan Reynhard Obywatele Kieydanscy KAK₁₇ 114 || 1797 P(an) Stefan Reinhard Ob(ywatel) Kieydan(ski) KAK₂₄ 126; 1774 Piotrowi Rybergerowi Cechmistrzowi Gancarskiemu dat. KAK₁₇ 22 || <...> 1777 Piotra Rydbergera gen. KAK₁₈ 5; 1797 Uczciwym P(anom) Gotlebowi y Julianni(e) Szpriengielom Małżąkom Maystrom Kunsztu Kotlarfkiego y Obyw(atelom) Miasta Kieydan(skiego) dat. KAK₂₄ 130v || 1797 Uczciwym P(anom) Gotlibowi y Julliannie z Borkmanow Springelom Małżąkom Maystrom Kunsztu Kotlarfkiego dat. KAK₂₄ 140; 1768 Utsciwego Francijzka Wellera Maestra Kunfztu Szewieckiego gen. KAK₁₅ 36 || 1773 Utsciwy Francijzek Velner Mayster Kunfztu Szewskiego KAK₁₆ 97.

Kaip matyti, vokiečių moterų pirmieji dvinarių įvardijimų nariai – tai krikščioniški vardai, dažniausiai vartotos jų lenkiškos ir lotyniškos formos (*Elzbieta, Katarzyna, Małgorzata; Anna, Margarita, Sophia*) ir kt. Su slaviškomis priesagomis užrašomi XVIII a. moterų germaniškos kilmės asmenvardžiai, pvz.: 1786 *Anna Marianna z Lemmow Gusmanowa Wdowa Obyw(atelka) Miasta Kieydan(skiego)* KAK₂₁ 57, 1795 *Rozalia Guttszteynowa* KAK₂₄ 23, 1752 *Sławetna Katarzyna Margarita Mejerowa Maystrowa Kunsztu Tokarskiego* KAK₂ 162, 1743 *Obzałowana Pani Plecowa* KS 3, 1767 *Rydbergerowa* KAK₁₇ 7, 1795 z *Panną Anną Szulcowną* abl. KAK₂₄ 14.

XVI–XVIII a. Kauno vokiečių moterų asmenvardžiai buvo slavinami pagal panašius principus – jų pavardės pagal tėvą dažniausiai turėjo slavišką priesagą *-ovna*, o pagal vyrą – slavišką priesagą *-ova* (Ragauskaitė 2005: 63, 66, 68). Galbūt „gautas per slavus“ XVII a. pradžios vilnietės vokiškas asmenvardis *Lampartowna* (Zinkevičius 1977: 63). XVII a. antroje pusėje su slaviškomis priesagomis užrašyta Vilniuje gyvenusių vokiečių moterų (minima vokiečio vyno pirklio dukra *Estera Farnovna* ir kt.) (Ragauskas 2002: 288). Matyt, XVI–XVIII a. Kauno, XVII a. Vilniaus, XVII–XVIII a. Kėdainių miestų savivaldos institucijų dokumentuose vokiečių moterų antroponimuose atsispindi bendrieji to meto moterų asmenvardžių fiksavimo polinkiai.

Straipsnyje išdėstyti teiginiai dėl XVII–XVIII a. Kėdainių vokiečių įvardijimo, jų pavardžių užrašymo ir raidos papildoma iki šiol atliktų kitų XVI–XVIII a. didžiųjų miestų (Kauno, Vilniaus) vardynų germaniškos kilmės pavardžių tyrimus.

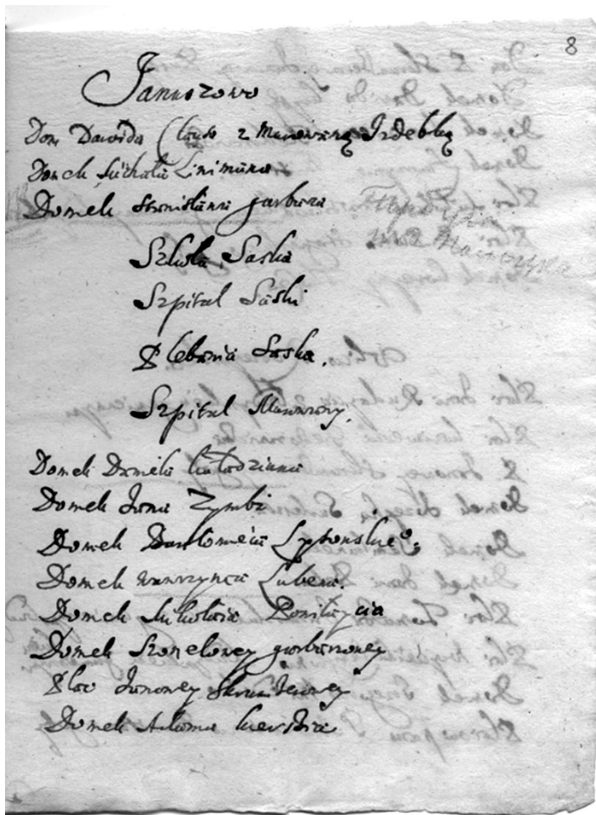
4. Išvados

1. Nuo XVII a. trečiojo dešimtmečio pabaigos į Kėdainius atvykdami vokiečių tautybės asmenys jau turėjo pavardes, tačiau jų paveldimų antroponimų užrašymas įvairavo. Ypač tai akivaizdu, kai greta surašyti tos pačios šeimos nariai (vyras ir žmona) ir kt. Pasitaikė, kad moters vardas ir mergautinė pavardė buvo praleidžiami. Kai kada magistrato knygų bylose nurodoma tik bendra besibylinėjančių sutuoktinių pavardė. Šiam reiškiniui įtakos turėjo tirtų aktų knygų specifika ir įrašų kontekstas. Viena dokumente paminėtas asmuo (ieškovas, atsakovas ar pan.) kitame bylos nagrinėjimo protokole galėjo būti užrašytas trumpiau, paprasčiau arba tiesiog kitaip. Tai, matyt, susiję ir su gyvąja kalba, ir su neoficialiu miestiečių apibūdinimu.

2. XVII–XVIII a. vokiečių antroponimai daugiausia užfiksuoti Kėdainių magistrato knygose, rašytose lotynų ir lenkų kalbomis. Todėl dažniausiai buvo vartojamos jų lotyniškos ir lenkiškos krikščioniškų vardų formos. Raštininkams šių kitataučių pavardės skambėjo neįprastai, todėl istorijos dokumentuose užfiksuota kėdainiečių germaniškų pavardžių grafinių variantų. Šis reiškinys buvo įvairialypis ir nenuoseklus.

3. Labiau įvairavo kėdainiečių vokiečių (moterų) asmenvardžių lyčių perteikimas. Prie jų antrųjų antroponimų XVII–XVIII a. Kėdainių aktų knygose buvo pridedamos slaviškos priesagos *-ova* (istorijos šaltiniuose rašoma *-owa*) įprastai ištekėjusių moterų pavardėms ir *-ovna* (*-owna*) – netekėjusių moterų pavardėms.

Priedai

1. pav. 1666 m. fragmentas Januszowo iš 1666 m. Kėdainių inventoriaus (l. 8)

Šaltiniai

- GR = [Medicinos daktaro (Johannes Majus) <...> garantiniai raštai Žemaitijos seniūnui Jonušui Radvilai dėl nuomos Kėdainiuose 1649 m.]. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS). F. 4–(A206) 16273, 16274.
- KAK₁ = Kėdainių aktų 1623–1806 m⁵. knyga. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. SA. B. 15360.
- KAK₂ = Kėdainių aktų 1690–1775 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15357.
- KAK₃ = Kėdainių aktų 1704–1720 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15358.
- KAK₄ = Kėdainių aktų 1721–1725 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15359.
- KAK₅ = Kėdainių aktų 1732–1740 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15361.
- KAK₆ = Kėdainių aktų 1732–1743 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15362.
- KAK₇ = Kėdainių aktų 1744–1750 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15363.
- KAK₈ = Kėdainių aktų 1750–1752 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15364.
- KAK₉ = Kėdainių aktų 1750–1761 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15367.
- KAK₁₀ = Kėdainių aktų 1750–1766 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15368.
- KAK₁₁ = Kėdainių aktų 1753–1755 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15365.
- KAK₁₂ = Kėdainių aktų 1756–1758 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15366.
- KAK₁₃ = Kėdainių aktų 1762–1763 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15369.
- KAK₁₄ = Kėdainių aktų 1763–1770 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15370.
- KAK₁₅ = Kėdainių aktų 1767–1770 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15371.
- KAK₁₆ = Kėdainių aktų 1771–1773 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15372.
- KAK₁₇ = Kėdainių aktų 1774–1777 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15373.
- KAK₁₈ = Kėdainių aktų 1777–1779 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15374.
- KAK₁₉ = Kėdainių aktų 1777–1780 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15375.
- KAK₂₀ = Kėdainių aktų 1779–1782 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15376.
- KAK₂₁ = Kėdainių aktų 1782–1791 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15377.
- KAK₂₂ = Kėdainių aktų 1783–1792 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15378.
- KAK₂₃ = Kėdainių aktų 1791–1806 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15379.
- KAK₂₄ = Kėdainių aktų 1794–1798 m. knyga. LVIA. F. SA. B. 15380.
- KI₁ = Kėdainių 1604 m. inventorius. VUBRS. F. 4. A1723. B. 34308a.
- KI₂ = Kėdainių 1624 m. inventorius. VUBRS. F. 4. A1724. B. 34308b.
- KI₃ = Kėdainių 1666 m. inventorius [Inwentarz miasta Kieydanskiego 1666]. VUBRS. F. 4. A215. B. 16891.
- KMS = [Kėdainių magistrato 1680 m. liepos 16 d. sprendimas]. VUBRS. F. 4–(A216) 17092.
- KS = [Jeronimo Florijono Radvilos komisarų sprendimas Kėdainių evangelikų liuteronų bažnyčios senjorų <...> byloje su Fridrichu Kirhovu ir kitais Kėdainių miestiečiais dėl smurto ir kitokių sutrukdyimų, daromų Kėdainiuose evangelikų liuteronų bažnyčiai. Sluckas, 1743 m. spalio 22 d.]. Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius. F. 93–614.

⁵ Iš tiesų tai nėra 1623–1806 m. magistrato knyga, kaip nurodyta Lietuvos valstybės istorijos archyvo apraše, o tik į vieną rinkinį įrišti poros šimtų metų pavieniai dokumentai.

Literatūra

- Akiras-Biržys. 1934. *Lietuvos miestai ir miesteliai 3. Kėdainių apskritis*. Kėdainiai: Movšovičiaus ir Kagano spaustuvė.
- Alexandrowicz, Stanisław. 1970. Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w. *Acta Baltico-Slavica* 7, 47–108.
- Alexandrowicz, Stanisław. 2011. *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bagdonavičius, Almantas. 1990. Medicinos pagalba XVI a. pab.–XIX a. pr. Žemaitijos miestuose ir miesteliuose. *Žemaičių praeitis 1. 1990 m. Varnių konferencijos medžiaga*. Vilnius: Mokslas, 141–149.
- Bahlow, Hans. 2004. *Deutsches Namenlexikon*. Bindlach: Gondrom.
- Bauer, Gerhard. 1998. *Deutsche Namenkunde*. Berlin: Weidler.
- Brechenmacher, Josef Karlmann. 1960. *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen 1*. Limburg a. d. Lahn: C. A. Starke Verlag.
- Brechenmacher, Josef Karlmann. 1963. *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen 2*. Limburg a. d. Lahn: C. A. Starke Verlag.
- Bubak, Józef. 1986. *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- EP 2007 = *Europäische Personennamensysteme*. Sud. Andrea Brendler, Silvio Brendler. Hamburg: Baar-Verlag, 2007.
- Fahlbusch, Fabian, Rita Heuser, Jessica Nowak, Mirjam Schmuck. 2012. *Deutscher Familiennamenatlas 3: Morphologie der Familiennamen*. Berlin–New York: de Gruyter.
- Fleisher, Wolfgang. 1964. *Die Deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Gerulaitienė, Vilija. 2004. Palaiminga ta valstybė, kurią valdo išmintingi žmonės. *Istorijos akiračiai: skiriama profesoriaus habilituoto daktaro Antano Tylos 75-mečiui*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 269–288.
- Gottschald, Max. 2006. *Deutsche Namenkunde*. Berlin: de Gruyter.
- Grinevičius, Henrikas. 1959. 300 metų Kėdainių vaistinei. *Mokslas ir gyvenimas* 2, 29–30.
- Juknevičius, Algirdas. 2003. Išauginęs Kėdainius, dvaras sunyko. *Istoriniai miestai: sena ir šiuolaikiška*. Kėdainiai: Savastis, 59–66.
- Juknevičius, Algirdas. 2015. *Škotų palikimas Kėdainiuose*. Vilnius: Savastis.
- Jurginis, Juozas, Ingė Lukšaitė. 1981. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai. Feodalizmo epocha. Iki XVIII a.* Vilnius: Mokslas.
- Karvelis, Deimantas. 2013. *Tarptautinis kunigaikščių Radvilų kelias*. Kėdainiai: Spaudvita.
- Karvelis, Deimantas. 2015. *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
- KELBVD 2009 = *Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009.
- Kohlheim, Rosa, Volker Kohlheim. 2005. *Duden Familiennamen: Herkunft und Bedeutung von 20 000 Nachnamen*. Mannheim: Bibliographisches Institut.

- Kohlheim, Rosa, Volker Kohlheim. 2011. *Personennamen*. Hamburg: Baar-Verlag.
- Kunze, Konrad. 1998. *DTV-Atlas Namenkunde: Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. München: Deutschen Taschenbuch Verlag.
- Lukšaitė, Ingė. 1970. *Lietuvių kalba reformaciniam judėjime XVII a.* Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas.
- Lukšaitė, Ingė. 1999. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos.
- Lukšaitė, Ingė. 2008. Reformacija Lietuvoje. *Lietuvos evangelikų reformatų sinodui 450 metų*. Vilnius: Apyaušris, 7–25.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1991. *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.* Vilnius: Mokslas.
- Minert, Roger Phillip. 2000. *Spelling variations in German names: Solving family history problems through applications of German and English phonetics*. Woods Cross, Utah: GRT Publications.
- Naumann, Horst. 1987. *Familiennamenbuch*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Naumann, Horst. 2015. *Familiennamenforschung: Grundlagen–Probleme–Anwendungen*. Hamburg: Baar-Verlag.
- Pomraenke, Juliane. 2014. *Schröder, La Croix und die Gottschalckin: Magdeburger Familiennamen des 17. und 18. Jahrhunderts*. Hamburg: Baar-Verlag.
- Ragauskaitė, Alma. 1999. XVI a. II pusės Kauno miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 41, 145–158.
- Ragauskaitė, Alma. 2000. XVII a. pirmosios pusės Kauno miestiečių asmenvardžių kilmė. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 43, 93–110.
- Ragauskaitė, Alma. 2001. Kauno miestiečių pavardžių formavimasis XVI–XVIII a. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 45, 123–143.
- Ragauskaitė, Alma. 2001a. Kauno miestiečių pavardžių formavimosi tendencijos XVI–XVIII amžiuje. *Tarptautinė Kazimiero Būgos konferencija: etimologija ir onomastika. Vilnius, 2001 m. lapkričio 9 d.* Vilnius: Vilniaus universiteto Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra, 40–41.
- Ragauskaitė, Alma. 2002. XVII–XVIII amžių kauniečių (vyrų) pavardžių variantai. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 47, 31–40.
- Ragauskaitė, Alma. 2003. XVI–XVIII a. kauniečių moterų asmenvardžių daryba. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rākstų krājums 7*. Liepāja: Liepājas pedagogijas akadēmija, 82–92.
- Ragauskaitė, Alma. 2004. XVI–XVII a. joniškiečių asmenvardžiai. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai, Ryga: Lucilijus, 8–18.
- Ragauskaitė, Alma. 2005. *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Ragauskaitė, Alma. 2006. Vietovardinės kilmės asmenvardžiai ir prievardžiai XVI a. Kauno aktų knygoje. *Baltu filologija* 15(1/2), 81–94.

- Ragauskaitė, Alma. 2008. Tendencies in the Evolution of Hereditary Surnames of Townspeople in Lithuania from the Sixteenth to Eighteenth Centuries. *Zunamen / Surnames* 3, 29–37.
- Ragauskaitė, Alma. 2009. Kada susidarė kauniečių pavardės? *Kalba ir žmonės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 226–232.
- Ragauskaitė, Alma. 2014. Kauno moterų asmenvardžiai XVI–XVII a. lietuvių istorinės antroponimijos kontekste. *Kauno istorijos metraštis* 14. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Versus aureus, 7–17.
- Ragauskaitė, Alma. 2014a. Lietuvoje sudarytas rankraštinis tikrinių vardų registras (apie 1840–1843). *Archivum Lithuanicum* 16, 323–340.
- Ragauskaitė, Alma. 2015. Seniausios Lietuvoje 1599–1621 metų Joniškio krikšto metrikų knygos joniškiečių moterų asmenvardžiai lietuvių istorinės antroponimijos kontekste. *Acta Linguistica Lithuanica* 73, 55–81.
- Ragauskas, Aivas. 2002. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Rimša, Edmundas. 1990. Kėdainių ir Jonušavos herbai. *Kėdainiai 1590–1990. Mokslinės konferencijos „Kėdainių savivaldybei – 400“ pranešimų tezės. Kėdainiai, 1990 m. balandžio 13–14 d.* Kėdainiai: Kėdainių krašto muziejus, 3–4.
- Slavėnienė, Marija Gražina. 2003. Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia. *Lietuvos evangelikų bažnyčios. Istorijos metmenys*. Sud. Arthur Hermann. Vilnius: Baltos lankos, 291–398.
- Sliesoriūnas, Gintautas. 2015. *Lietuvos istorija 6. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Šapoka, Adolfas. 1990. *1655 metų Kėdainių sutartis arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais*. Vilnius: Mokslas.
- Šinkūnas, Peliksas. 1928. *Kėdainių miesto istorija*. Kaunas: „Spindulio“ B–vės spaustuvė.
- Tyla, Antanas. 2000. Decemviratas arba *Tertio ordo communitatis* Kėdainių savivaldoje. *Lietuvos istorijos metraštis 1999*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 64–76.
- Tyla, Antanas. 2002. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Kėdainiai*. Sud. Antanas Tyla. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Tworek, Stanisław. 1966. Z dziejów kalwinizmu w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII w. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 21(8), 193–202.
- Woolf, Henry Bosley. 1939. *The Old Germanic Principles of Name Giving*. Baltimore: The John Hopkins Press.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1973. Kaip vadinosi vilniečiai? *Mokslas ir gyvenimas* 4, 17–19.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1974. Vilniaus gyventojų vardai XVII a. pradžioje. *Žodžiai ir žmonės*. Vilnius: Mintis, 78–85.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1976. W sprawie kontaktów językowych litewsko-polskich w Wilnie w XVII wieku. *Acta Baltico-Slavica* 9, 125–131.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1977. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1977a. Iš lituanizmų Vilniaus XVII a. pradžios lenkiškuose rankraščiuose. *Žmonės ir kalba*. Vilnius: Mokslas, 93–101.

- Zinkevičius, Zigmas. 1977b. Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje. *Baltistica. II priedas*, 151–156.
- Zinkevičius, Zigmas. 2008. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Žirgulis, Rimantas. 2002. Škotų bendruomenė Kėdainiuose 1630–1750 m. *Lietuvos muziejų rinkiniai* 1, Kėdainiai: Kėdainių krašto muziejus, 23–27.
- Žirgulis, Rimantas. 2002a. Three Hundred Years of Multiculturalism in Kėdainiai. *The Peoples of the Grand Duchy of Lithuania*. Ed. Grigorijus Potašenko. Vilnius: Aidai, 130–140.
- Žirgulis, Rimantas. 2005. Kėdainių žydų bendruomenė ir jos paveldas. *Žydų kultūros paveldas Lietuvoje*. Sud. Alfredas Jomantas. Vilnius: Savastis, 179–188.
- Žirgulis, Rimantas. 2005a. The Scottish Community in Kėdainiai c. 1630 – c. 1750. *Scottish Communities Abroad in the Early Modern Period*. Ed. by Alexia Grosjean and Steve Murdoch. Leiden–Boston: Brill, 225–247.
- Žirgulis, Rimantas. 2005b. Reformacijos palikimas Kėdainiuose. *Reformacija ir reforma. Tarptautinė mokslinė konferencija. Vilnius, 2002 m. lapkričio 8 d. (konferencijos medžiaga)*. Vilnius: Apyaušris, 34–42.
- Žirgulis, Rimantas. 2006. Kėdainiai Jewish Community and its heritage. *Jewish Cultural Heritage in Lithuania*. Vilnius: Versus Aureus, 234–245.
- Зинкявичюс, Зигмас. 1974a. К вопросу о литовско-польских языковых контактах по данным антропонимии города Вильнюса начала XVII века. *Балто-славянские исследования*. Москва: Наука, 136–143.
- Зинкявичюс, Зигмас. 1980. К истории литовских личных имен восточнославянского происхождения. *Балто-славянские этноязыковые контакты*. Москва: Наука, 151–156.
- Пташкин, И. 1899. *Местечко Кеїданы (Опыт историко-экономического описания)*. Ковно.
- Рагаускайте, Алма. 2012. О литовско-польских языковых контактах по данным фамилий жителей города Кедайняй в XVII–XVIII веках. *Студії з ономастики та етимології. 2011–2012*. Київ: Інститут української мови НАН України, 213–221.

Alma Ragauskaitė
Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
alma.ragauskaitė@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Ģermāniskas cilmes Ķēdaiņu iedzīvotāju antroponīmi 17.–18. gadsimta Ķēdaiņu pilsētas vēstures avotos

Alma RAGAUSKAITĒ

Vācu tautības cilvēkiem, kas no 17. gadsimta 20. gadu beigām ieradās Ķēdaiņos, jau bija uzvārdi, taču mantoto antroponīmu pieraksta forma nebija vienveidīga. Tas īpaši labi redzams, ja līdzās minēti vienas un tās pašas ģimenes locekļi (vīrs, sieva u. c.). Dažreiz sievietes vārds un dzimtais uzvārds vispār ir izlaists. Reizēm maģistrāta grāmatās minēts tikai kopīgais kādā lietā iesaistīto laulāto uzvārds. Šādu parādību varēja ietekmēt analizēto grāmatu specifika un ierakstu konteksts. Vienā dokumentā minēta persona (prasītājs, atbildētājs u. tml.) citā lietas protokolā varēja būt pierakstīta īsāk, vienkāršāk vai pilnīgi citādi. Tas acīmredzot saistīts ar runāto valodu, ar neoficiāliem pilsētnieku apzīmējumiem.

Vācu antroponīmi 17.–18. gs. visbiežāk fiksēti Ķēdaiņu maģistrāta grāmatās, kas rakstītas latīņu un poļu valodā, tāpēc kristāmvārdi parasti parādās latīniskajās un poliskajās formās. Rakstvežiem cittautiešu uzvārdi skanēja neierasti, tādēļ vēstures dokumentos fiksēti daudzi vācisko uzvārdu grafiskie varianti. Šī parādība ir daudzpusīga un nekoncekventa.

Īpaši svārstīgs bija Ķēdaiņos dzīvojušo vācu sieviešu personvārdu pieraksts. Viņu otrajam antroponīmam 17.–18. gs. Ķēdaiņu aktu grāmatās tika pievienota slāviskas cilmes izskaņa – *-ova* precētu, bet *-owna* neprecētu sieviešu uzvārdiem.

SUMMARY

Germanic Anthroponyms of the Inhabitants of Kėdainiai in Kėdainiai Historical Sources of the 17th–18th Centuries

Alma RAGAUSKAITĒ

From the end of the 3rd decade of the 17th century arriving Germans already had surnames, but the records (registration) of their heritable anthroponym was likely to vary. This is extremely obvious when members of the same family (husband and wife), etc. are registered one after the other. It occurred that the woman's name and her maiden name were omitted. Furthermore, some record files of a magistrate sometimes indicate only the common surname of the litigating spouses. A person (plaintiff, defendant, etc.) mentioned in one document could have been recorded in a shorter, simpler or just different form in the other record of trial. This is presumably related to changes in usage and the informal description of townspeople.

Germanic anthroponyms of the 17th–18th centuries may be traced mainly in Kėdainiai magistrate records, written in the Latin and Polish languages. Therefore, the use of Latin and Polish forms of Christian names was the most common. Clerks found the sound of Germanic surnames quite unusual; thus, the historical sources report various graphical versions of Germanic surnames. This phenomenon was widespread and unstructured.

More diversity was noticed in the records of personal names of German women living in Kėdainiai. Slavic suffixes *-ova* (*-ova* in historical sources), usually added to denote the surname of a married woman, and *-owna* (*-owna*), added to denote the surnames of unmarried women, used to be affixed to their second anthroponyms in Kėdainiai magistrate books of the 17th–18th centuries.

IN MEMORIAM – OBITUARIES

Ojārs Bušs
(28.04.1944–03.01.2017)

Pašā ziemas spelgonī, kad sagaidīts jauns gads un gan domās, gan uz papīra dzimuši jauni plāni, šis zemes gaitas pārtrauca valodnieks ar izcilu prātu un cilvēks ar siltu sirdi Ojārs Bušs. Cilvēks, kurš nekad neatteica, kurš savu bērnu, skolnieku un kolēģu prātu un darbu turēja augstāk par paša nopelniem, kurš allaž atrada labus vārdus un stiprinājumu šaubās, neuzņēmībā un grūtībās, kurš zinātniskam jautājumam nekad nepalika atbildi parādā, kurš mācēja filigrāni uzburt teikumus un formulējumus, kurš rakstīja dzejoļus draugu un kolēģu godos, sacerēja virsrakstus, izdomāja tēmas un nepārstāja meklēt grāmatās un prātā.

Viņa mūžs aizsākās 1944. gada 28. aprīlī Krimuldas pagasta mājās. Kaut arī tur pavadītais laiks bija pavisam īss, to gaišais starojums mīļās mātes un gudrā tēva inženiera siltajā gādībā ielika pamatus turpmākajam meklētāja garam, un atmiņas par tām pavadīja visu viņa pētnieka mūžu. Jau bērnībā viņu raksturo interese par visu – pirms skolas un vēlāk, mācoties Rīgas 36. (tagadējā Teikas) vidusskolā, mazais Ojārs izlasījis visas grāmatas, kas atrodamas gan

mājās, gan bibliotēkās, nepeļot ne zinātnisku, ne tehnisku literatūru. Varbūt tādēļ pēc skolas beigšanas 1963. gadā viņš vēl nevar izlemt par turpmākajām studijām un četrus gadus dodas pelnīt naudu, strādājot par sekretāru dažādos notariāta kantoros un par atslēdznieku „Rīgas siltuma tīklos“. 1967. gadā Ojārs Bušs iestājas Sanktpēterburgas (tolaik Ļeņingradas) Universitātes Filoloģijas fakultātē, to pabeidz 1972. gadā ar specialitāti „filologs somu valodas speciālists, krievu valodas un literatūras pasniedzējs“, uz mūžu iemantojot mīlestību pret somu valodu, Somijas zemi un cilvēkiem.

1973. gadā sākas Ojāra Buša zinātniskais mūžs – pēc studijām viņš dodas uz Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtu, kur sākumā strādā Zinātnisko vārdnīcu sektorā, no 1978. gada līdz 1984. gadam – Latviešu valodas sektorā, no 1984. gada līdz 1992. gadam – Dialektoloģijas daļā, bet kopš 1993. gada ir savas zinātniskās intereses – onomastikas – nodaļas vadītājs. 1991. gadā Ojārs Bušs kļūst par Latviešu valodas institūta vadošo pētnieku un direktora vietnieku, par ko, ar pārtraukumu no 1999. gada līdz 2004. gadam, turpina būt līdz mūža pēdējām dienām. Vienlaikus viņš paspēj gan aktīvi piedalīties sabiedriskās un politiskās norisēs, gan pabūt teātra skatītāju un koncertu klausītāju rindās, gan ar aizrautību sekot līdzī futbolā spēlēm, par visām šīm norisēm rakstot presē un veidojot statistiskus pārskatus un kartotēkas savam arhīvam.

Gandrīz neapvertams ir Ojāra Buša valodniecisko darbu kopums – to veido vairāk nekā 540 zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju latviešu, krievu, angļu, vācu, lietuviešu, igauņu, somu un ungāru valodā par dažādām tēmām. Viņa valodnieciskās intereses saistītas galvenokārt ar leksikoloģiju – lielākoties ar īpašvārdu un neliterārās leksikas izpēti, taču viņš darbojies arī daudzās citās valodniecības apakšnozarēs – rakstījis par latviešu valodas morfoloģiju, sintaksi, semantiku, aizguvumiem, terminiem, frazeoloģismiem, valodas kultūru un politiku, valodas un valodniecības vēsturi, aktualitātēm, kā arī lībiešu un kuršu valodu.

O. Buša zinātniskā darbība aizsākās ar dažādu aizguvumu (galvenokārt ģermānismu) izpēti latviešu un somu valodā („Параллельные славянские заимствования в финском и латышском языках“ („Paralēlie slāviskie aizguvumi somu un latviešu valodā“), 1972). Sākumā tie tika skatīti galvenokārt latviešu neliterārās leksikas un īpašvārdu sakarā, taču vēlāk tapuši arī daži vispārīgi raksti par aizguvumiem izloksnēs un vārdnīcās („Par ģermāņu cilmes leksikas aizgūšanas virzieniem dziļajās Latgales izloksnēs“, 1986; „Par latviešu valodas leksisko somugrismu inventarizāciju domājot (nostādnes un saraksta fragments *ai!–aški*)“, 2010). Nedaudz vēlāk, strādājot pie „Latviešu literārās valodas vārdnīcas“ šķirklju izveides, O. Bušs pievērsās arī citiem leksikoloģijas jautājumiem – sinonīmijai, leksikas attīstībai, jaunvārdiem, internacionālismiem, terminiem, seno rakstu avotu valodai. Par dažādām

aizgūtājām leksēmām un to cilmi viņš regulāri publicēja populārzinātniskus rakstus periodiskos izdevumos. Šis leksikas izpēte kopā ar neliterārās valodas pētījumiem bija pamatā arī viņa 1994. gadā iegūtajam habilitētā filoloģijas doktora grādam par darbu kopumu „Latviešu valodas leksikas cilme, vēsture un mūsdienu lietojums“.

Hronoloģiski nākamais O. Buša zinātniskās darbības virziens bija valodas kultūras jautājumu (īpaši sporta leksikas) un neliterārās valodas izpēte, kuras rezultāti vainagojās ar viņa 1980. gadā aizstāvēto filoloģijas zinātņu kandidāta disertāciju „Недиалектные нелитературные лексические германизмы в современном латышском языке (функциональный аспект)“ („Nedialektālie neliterārie leksiskie ģermānismi mūsdienu latviešu valodā (funkcionālais aspekts)“). Par neliterāro leksiku jeb slengu Ojārs Bušs palaikam turpināja rakstīt arī turpmāk, pievēršoties tās semantikai, cilmei, motivācijai, aizgūšanas ceļiem un leksikogrāfisko jautājumu risināšanai (piemēram, „Latviešu valodas nedialektālā neliterārā leksika jeb slengs“, 1979; „Par skolēnu žargonu“, 1988; „Latviešu valodas slenga leksika teorētiskā un praktiski leksikogrāfiskā skatījumā“, 2006; „Ģermāņu cilmes barbarismi ceļā no 20. uz 21. gadsimtu“, 2008). Par mūža darbu šajā nozarē uzskatāma kopā ar Vinetu Ernstsoni 2006. gadā izdotā „Latviešu valodas slenga vārdnīca“, kurā iekļauts ap 8000 šķirkļu ar nozīmes un iespējamās motivācijas skaidrojumiem un kurā publicēts O. Buša sagatavots ievadraksts par latviešu slengu un tā definēšanas jautājumiem. Līdz ar šo darbu, kas joprojām uzskatāms par vienīgo zinātniski pamatoto latviešu slenga avotu, O. Bušs ir kļuvis par ievērojamāko latviešu neliterārās leksikas pētnieku, kas izstrādājis slenga zinātniskās izpētes, atlasēs principus un terminoloģiju, turklāt pats piedalījies tā vākšanā un sistematizēšanā.

Lai gan neviena valodnieciska tēma negāja secen O. Buša interesei, par viņa zinātnisko mīlestību kļuva īpašvārds, kura izpētes rezultāti apkopoti krājumā „Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni“ (2003). Jau strādājot zinātnisko vārdnīcu sektorā un rakstot šķirkļus „Latviešu literārās valodas vārdnīcai“, viņš aizsāka onomastiskus pētījumus, sākot ar govju vārdiem, pārejot uz personvārdiem un vēlāk pievēršoties vietvārdiem un onomastikas teorijai. Visbiežāk analizēti vietvārdi – aplūkoti gan atsevišķi vietvārdi cilmes aspektā („Dažu Latvijas vietvārdu cilmes īpatnības (*Pasienie, Pauna, Pazlauka, Pepītis*)“, 1989; „Par vietvārda *Ugāle* cilmi“, 2004), gan kāda reģiona vai kategorijas vietvārdu grupa („Viena Latvijas ciemata (Bēnes) ielu nosaukumi valodnieciskā skatījumā“, 2008), gan atsevišķi to elementi („*valkas* jeb *valki* Latvijā, Lietuvā un Prūsijā: vietvārdu liecības“, 2007) vai valodu kontaktu pēdas („Vācu cilmes elementi Latvijas toponīmijā“, 2003; „Somugrismi Latvijas toponīmijā: nesastādītā saraksta papildināšanas iespējas“, 2006, u. c.). O. Bušs ir bijis arī „Latvijas vietvārdu vārdnīcas“ (3.–7. sējums) viens no autoriem, atbildīgais redaktors un vietvārdu etimoloģiskā apraksta autors.

Personvārdu pētniecībā O. Bušs pievērsies galvenokārt to cilmei („Prūšu motīvi latviešu antroponīmijā“, 1993; „Par slāvu cilmes personvārdiem mūsdienu latviešu antroponīmijā“, 1999), motivācijai („Kādu realitāti atspoguļo mūsdienu personvārdi (priekšvārdi)?“, 2000), vēsturei un dinamikai („Dažas piezīmes par latviešu personvārdu dinamiku pēdējā pusgadsimta laikā“, 1999; „Dažas jaunākās tendences latviešu personvārdu dinamikā“, 2003). O. Bušs rakstījis arī par literāro antroponīmiju un iesaukām („Personvārdu izmantojums latviešu mūsdienu dzejā“, 1987; „No Adatiņas līdz Žīda Pēterim (iesauku vākums J. Plāķa vietvārdu krājumos)“, 1997, u. c.). Bijis atbildīgais redaktors 1999. gadā izdotajam „Vārdadienu kalendāram 2000–2003“, kurā apkopoti kalendārā neregistrētie priekšvārdi un publicēti vairāki O. Buša raksti par latviešu personvārdiem. O. Buša darbs onomastikā neaprobežojās tikai ar galvenajām īpašvārdu grupām – viņš pētījis arī dažādus iestāžu nosaukumus („Netrivālie veikal un izklaides vietu nosaukumi“, 2014) un zoonimus („*Brūnaļa* vai *Raibaļa*“, 1983). Ir raksti, kuros apvienotas abas onomastikas apakšnozares („Personvārds kā vietvārda motivētājs (*Pēteri*, *Pētermuiža*, *Pētersoni*, *Pētersuona- liķis...*)“, 2002).

Par O. Buša sirdslietu onomastikā kļuva īpašvārda semantika, kurai pētnieks bija plānojis aktīvi pievērsties arī mūža nogalē. Viņa īpašvārdu teorijai veltītās publikācijas aptver galvenokārt triju tēmu lokus: īpašvārda leksiskā nozīme („Īpašvārdu semantika (interpretācijas mēģinājums)“, 1985; „Par īpašvārdu semantikas nacionālo specifiku“, 2003), īpašvārdu homonīmija, polisēmija un sinonīmija („Par homonīmijas, polisēmijas un sinonīmijas savdabību īpašvārdu sistēmā“, 2006) un eksonīmi un endonīmi („Eksonīmi un endonīmi: terminu interpretācijas grūtības“, 2006). O. Buša izstrādātā un papildinātā īpašvārdu teorija un onomastikas terminoloģija, kas galvenokārt popularizēta, strādājot UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names) jeb Apvienoto Nāciju Ģeogrāfisko nosaukumu ekspertu grupā, ir ietekmējusi pasaules onomastikas zinātnisko domu – joprojām tiek ņemts vērā O. Buša viedoklis par īpašvārda leksisko nozīmi, kura, pēc pētnieka domām, īpašvārdiem piemīt, kaut ir grūti definējama.

O. Bušs publicējis arī vairākus plašus enciklopēdiskus, vēsturiskus apskatus par latviešu valodu („Latvieši starp baltu tautām un ciltīm jeb Latviešu valoda pirms latviešu valodas“, 2013, u. c.) un pievērsies arī citu baltu un somugru valodu aprakstam („Par kursenieku valodu kā lingvistisko fenomenu“, 2003; „Daži mirkļi no lībiešu valodas vēstures“, 2001), īpašu uzmanību veltot kuršu valodai („Kuršu valoda mūsdienu zinātnes skatījumā“, 1985; „Kuršu valodas izpētes uzdevumi un perspektīvas“, 1989). Vairāki raksti veltīti valodniecības vēsturei – gan vispārīgā aspektā („Из истории латышского языкознания“ („No latviešu valodniecības vēstures“), 1985, u. c.), gan konkrētām personībām (Klāvam Siliņam, Augustam Bilenšteinam, Vallijai

Dambei, Elgai Kagainei un citiem). Kaut dažādi gramatikas aspekti aplūkoti daudzos O. Buša rakstos, vairākas publikācijas veltītas tikai gramatikas jautājumiem – morfoloģijā par salīdzināmām pakāpēm un sufiksu *-uk-*, sintaksē – par sintaktiskām konstrukcijām sarunvalodā, virsrakstos un citur. Nozīmīgākie raksti, kas nav veltīti onomastikai, apkopoti krājumā „No ģermānismiem līdz superlatīvam“ (2008).

O. Bušs bijis ne tikai ražīgs valodnieks, bet arī aktīvs sabiedriskais un politiskais darbinieks. Savulaik piedalījies Latvijas neatkarības izcīnīšanā un 1991. gadā par to apbalvots ar barikāžu dalībnieka piemiņas zīmi, aktīvi iesaistījies dažādu likumprojektu izstrādē (īpaši kādreizējā Vietvārdu likuma sagatavošanā) un dažādu juridisko dokumentu formulēšanā, pēdējos gados darbojies Kristīgo demokrātu savienībā. Šo darbību iespaidā tapušas arī aptuveni 80 publikācijas par latviešu valodas kultūras un valodas politikas jautājumiem ne tikai zinātniskos izdevumos, bet arī periodikā. Lielākā daļa šo rakstu veltīta neliterārās leksikas lietojumam saziņā un rakstos, taču ir arī vispārīgi teorētiski raksti („Ikdienas runas specifika un tās pētīšana“, 1984; „Valodas norma un kodificētā norma“, 1986, u. c.) un publikācijas, kurās aplūkota cittautu īpašvārdu atveide latviešu valodā („Konservatīvs un mainīgums citvalodu īpašvārdu atveidē“, 1984, u. c.). 20. gs. 90. gados, kad tika pieņemts Valsts valodas likums un bija nepieciešams definēt latviešu valodas statusu valstī, tapuši vairāki populārzinātniski raksti un atklātas vēstules periodiskos izdevumos par valodas politikas jautājumiem, bet vēlāk valodas politika Latvijā un divvalodības apstākļos aplūkota zinātniskos rakstos un konferencēs („Latvija un Somija: dažas paralēles un daži pretstati valodu situācijā un valodu politikā“, 1996).

Līdztekus apjomīgajam un tomēr vienmēr pievārtam zinātniskajam darbam starp gāzelīgiem grāmatu kalniem un torņiem uz viņa darbgalda O. Bušs ne tikai nekad neatteica konsultāciju kādā zinātniskā jautājumā, galvenokārt īpašvārdu atveidē, bet arī ar siltu humoru allaž prata komentēt dažādas dzīves un sabiedrības peripetijas. Viņa sakāmais nebija izvērstu traktātu apjomā, bet tas vienmēr bija trāpīgs, saprotošs un nedzēlīgs.

Tik liels zaudējums ir viņa lielais prāts, kurā sagūla vismaz 15 valodu prasmes, tūkstošiem grāmatu zināšanu un miljoniem ideju, ka šķiet – bez viņa valoda nevar iztikt. Bet O. Bušs liktu darboties tālāk un neļautu skumt – savā pieticībā viņš atmetu ar roku un uz atvadām vien izmestu savu tik iemīļoto no somu valodas aizgūto atvadu sveicienu: „Hei, hei!“

Sanda Rapa
Latviešu valodas institūts
Akadēmijas lauk. 1, Rīga
sanda.rapa@inbox.lv

Fotogrāfijas autors: preses fotogrāfs Viktors Sopirins

RECENZIJAS – REVIEWS

Lietuvių kalbos ideologija. Norminimo idėjų ir galios istorija.
Sudarė Loreta Vaicekauskienė ir Nerijus Šepetys. Vilnius: Naujasis Židinyš-Aidai, 2016. 344 psl. ISBN 978-609-8163-09-4.

No Latvijas puses raugoties, vismaz pēdējā pusgadsimta laikā vienmēr ir licies, ka Lietuvā dzimtās valodas situācija, arī tās kopšana ir daudz labākā stāvoklī nekā pie mums. Jau kopš 20. gadsimta 60. gadiem iznāca divi periodiski izdevumi – „Kalbos kultūra“ un „Mūsu kalba“, par valodu rakstīja arī citi izdevumi. Gadagrāmātā „Latviešu valodas kultūras jautājumi“ regulāri bija lasāma informācija par valodas kopšanas aktualitātēm, kā arī jaunākajiem izdevumiem Lietuvā (piemēram, Bērtulis 1974, Pupķis 1976, Bērtulis 1978, 1984, Ūeinis 1985). Arī pēc valsts neatkarības atjaunošanas skatieni Lietuvas virzienā bijuši labas skaudības pilni. Lietuvā valsts valodas statuss nodrošināts ne tikai uz papīra, bet arī realitātē. Regulārs finansējums gan valodas izpētei, gan zinātniskām un populārām publikācijām. Lietuviešu valodas kurss visu specialitāšu augstskolu studentiem. Valsts valodas komisija, kuras funkcijas un iespēja ietekmēt situāciju tālu pārsniedz Latvijas analogus. Plaši izvērstas valodas inspekcijas institūts un valodas uzraugi katrā pašvaldībā. Mūsdienās galvenā vēriba pievērsta ne tik daudz valsts valodas funkcionēšanas nodrošināšanai, kas etnodemogrāfiskās situācijas dēļ īpašas problēmas nerada, bet gan valodas literāro normu ievērošanai gan dažādos medijos, gan institūciju lietojumā. Tomēr, pazīstot lietuviešu sabiedrību, zināms, ka attieksme pret valsts valodas institūcijām un to rīcību nebūt nav viennozīmīga. Visai bieži izskan kritika par pārliecīgu piekasišanos un sīkumainību, kā arī komandēšanu no šo iestāžu puses. Tas redzams gan dažādās satīriskās publikācijās un filmās, gan arī mediju komentāros. Arī šobrīd visaktuālākais jautājums – vai atļaut Lietuvas personu dokumentos cittautei personvārdu rakstībā lietot lietuviešu valodas alfabētā neesošus burtus (*q, w, x*) – ir izraisījis visai lielu ažiotažu, ko pagaidām nav spējuši atrisināt ne valodnieki, ne likumdevēji.

Arī lietuviešu valodnieku vidū nav viena viedokļa par valodas kopšanas tālāko attīstību. Daļa uzskata, ka nepieciešams arī turpmāk stingri reglamentēt valodas normas, kā arī ar dažādiem, tostarp represīviem, līdzekļiem rūpēties, lai oficiālais standarts visur tiktu ievērots. Vienlaikus izskanējušas arī nopietnu valodnieku balsis, ka pašreizējā nostāja ir pārlietu preskriptīva, neatbilst demokrātiskas sabiedrības normām un neveicina valodas lietojumu, atsvēšinot vienkāršos runātājus no rakstu valodas.

Lietuviešu valodas normēšanas vēsturei un mūsdienu stāvoklim pievēršies Lietuviešu valodas institūtā 2010.–2013. gadā veiktais starpdisciplinārais pētījums „Lietuviešu valoda: ideāli, ideoloģijas un identitātes lūzumi“, kā

rezultātā sagatavotas divas monogrāfijas – pirmā no tām „Lietuviešu valodas ideoloģija: normēšanas ideju un varas vēsture“, kas aplūkota šajā recenzijā. Grāmatas autori ir dažādu humanitāro zinātņu nozaru pārstāvji: valodnieki Loreta Vaicekauskienē (*Vaicekauskienē*) un Giedrus Subačius (*Subačius*), semiotiķe un filozofe Nijole Keršite (*Keršytė*), vēsturnieki Eligijus Raila (*Raila*), Nerijus Šepetis (*Šepetys*), Toms Vaiseta (*Vaiseta*), literatūrzinātnieks Pauļus Subačius (*Subačius*). Grāmatu veido sešas nodaļas, kas apvienotas trīs daļās. Pirmajā daļā aplūkoti galvenokārt teorētiski jautājumi, otrajā – lietuviešu valodas normēšanas vēstures jautājumi, trešajā – mūsdienu situācija un tās problemātika. Tā kā grāmata nav rakstīta kā vienota monogrāfija, vairākās nodaļās atsevišķi jautājumi atkārtojas, taču ar atšķirīgu pieeju. Grāmatas sastādītāja L. Vaicekauskienē to uzskata par ieguvumu, un tam var tikai piekrist. Pētījuma mērķis – saprast valodas regulēšanas ideju veidošanos un nostiprināšanos, varas praktiķu būtību un izpausmi, valodas standartizāciju kā parādību. Tāpēc grāmata var būt interesanta ne tikai lietuviešu, bet arī citu, īpaši pēcpadomju areāla, valodu pētniekiem.

Pirmajā nodaļā (19.–49. lpp.) Loreta Vaicekauskienē iezīmē pētījuma vispārīgo teorētisko problemātiku, sīkāk pakavēdamās pie diviem valodniecības vēstures jautājumiem: preskriptīvisma un tā attīstības, kā arī Prāgas lingvistiskā pulciņa valodas kultūras teorijas. Preskriptīvisms, kas ilgu laiku bija valodnieku darbības nozīmīgs aspekts, 20. gadsimtā lielākajā daļā Eiropas pakāpeniski ir izzudis no zinātniskas pieejas, bet palicis daļas kultūras un politiskās elites izpratnes un rīcības paradigmā. Tādējādi zinātnieki uzskata, ka valodas dažādība un mainīgums ir funkcionāls un neizbēgams, bet daļa elites joprojām ir pārliecināta, ka valodas pārmaiņām ir jāpretojas, jāraugās, lai visi runātu labā un pareizā valodā. Lietuvā, pēc autores domām, joprojām arī daļa valodnieku saglabājuši pārliecību par vienīgo pareizo valodu, cenšas šādu pieeju argumentēt kā zinātnisku, īpaši balstoties uz Prāgas lingvistiskās skolas pārstāvju rakstiem. Šī skola faktiski ir vienīgā, kas centusies valodas kopšanu un normēšanu ietvert zinātniskā paradigmā. Tās idejas tad arī tika pārņemtas galvenokārt padomju bloka valstīs, kur pārtapa par aizsegu valodas konstruēšanai un kontrolei. Prāgas skolas teorētiskās nostādnes plaši izmantotas arī latviešu valodas kultūras teorētiskajos pārspriedumos (piemēram, Freimane 1993: 5–90).

Nodaļā par valodu kā disciplinārās varas un zināšanu mērķi (51.–111. lpp.) Nijole Keršite aplūko lietuviešu valodas kopšanas fenomenu, balstīdamās Mišela Fuko (*Michel Foucault*) teorētiskajos darbos. Autore izprot valodas kontroli kā daļu no sociālās kontroles, kas veidojās 19. gadsimtā Rietumu disciplinārajās sabiedrībās, bet visplašāk izvērās 20. gadsimtā totalitārajās valstīs. Nepārtrauktā valodas kontrole visās tās formās – rakstos, runā, publiskā un privātā sfērā – tieši padomju periodā sasniedza savu kulmināciju,

taču neizbeidzās ar sistēmas sabrukumu. Atjaunotajā Lietuvas valstī valodas kontroles politika nav tikusi no jauna pārdomāta, kontroles funkcijas ir tikai pastiprinātas. Kā galvenā valodas autoritāte uzstājas valodnieki – valodas normētāji, kas bieži vien tādējādi nonāk konfliktā ar valodas lietotājiem, īpaši ar to radošāko daļu – rakstniekiem, žurnālistiem. Autore valodas kultūru atklāj kā noteiktās zināšanās balstītu varas praksi. Institucionalizēta ir ne tikai vara, bet arī zināšanas. Tiek deklarēts, ka valodas kopšana balstās valodniecības zinātnē, izveidota valodas kultūras teorija, taču, pēc autore domām, tās pamats ir pirmszinātniska, normatīva pieeja valodai un ideoloģiski 19. gadsimta valodniecības tēli. Teorijas galvenais uzdevums ir būt par varas prakses pamatojumu, pierādīt tās „zinātniskumu“. Lietuviešu valodas kopšanā tiek kultivēts preskriptīvs valodas ideāls, kas cenšas pakļaut valodas realitāti. Vienlaikus pašu normētāju vidū nav vienota viedokļa, kādam ideālam vajadzētu izskatīties, taču publikācijās vienmēr izskanējis aicinājums būt vienotiem. Varas pamatojums ar „zinātniskām“ zināšanām ir tipisks ideoloģisks zinātnes izmantojums sabiedrības pārvaldīšanai.

Trešā nodaļa (113.–149. lpp.) veltīta lietuviešu valodas normētāju un normēšanas prakses vēsturei, sākot ar 19. gadsimta tautisko atmodu. Eligijs Raila un Giedrus Subačius parāda, ka valodas kopšanas laukā kopš atmodas laika galvenā loma bijusi valodnieka autoritātei. Kā centrālā figūra aplūkots Jons Jablonskis (*Jablonskis*) un viņa fenomens. J. Jablonska autoritāte balstījies patiesā un nevilnotā cīņā pret viņu, turklāt viņš pats nekad nav uzstājies kā pēdējā patiesības instance. Pēc Kazimiera Būgas (*Būga*) un J. Jablonska nāves par galveno autoritāti kļuva Jozs Balčikonis (*Balčikonis*), kas turpināja savu darbību arī pēc kara Lietuvā. Tomēr padomju periodā valodnieka autoritāte no individuālas pakāpeniski pārtapa par kolektīvu un institucionālu. Arī pati valodas normēšana kļuva par kolektīvu un vienveidīgu darbošanos. Kopēji padomju periodā tiecās pēc valodas vienādošanas – visiem cilvēkiem jāmacās vienādi rakstīt, arī runāt, neatkarīgi no situācijas. Divkosīga bija attieksme pret izloksnēm. Bieži tika uzsvērts, ka izloksnes ir literārās valodas bagātināšanās avots, taču tajā pašā laikā ar to bija domāta vispirms leksika, turklāt tikai ar vienīgi mantoti vārdi. Citvalodu aizguvumus, kas plaši sastopami izloksnēs, ne tikai nepieņēma rakstu valodā, bet pat vairījās tos uzņemt lielajā lietuviešu valodas vārdnīcā „Lietuvių kalbos žodynas“, tādējādi apgrūtinot pat vēsturiskās leksikoloģijas un valodu kontaktu pētniecību. Vienādības prasība, pēc pētnieku domām, veicinājusi izlokšņu prestiža pazemināšanos, turklāt tā bija vērstā arī pret pilsētas sarunvalodu, ko bieži dēvēja par žargonu vai ielas valodu. Šādu cīņu ar valodas realitāti, kas bieži izpaužas moralizējošā tonī, iespējams, izraisīja vai iespaidoja valodas kopēju faktiskās autoritātes trūkums. Paradoksālā kārtā normētāju neapmierinātība ar valodas situāciju pieauga līdz ar Lietuvas valstiskās neatkarības atjaunošanu. To pastiprināja preses un

publikāciju brīvība, valoda kļuva daudzveidīgāka un sarežģītāka. Par cīņas vainagojumu kļuva Valsts valodas komisijas sagatavotais un 1998. gadā spēkā stājies „Lielo valodas kļūdu saraksts“¹. G. Subačus pat ne vairās to saukt par „valodnieku lielo kļūdu“. Šis saraksts postulē tīras valodas ideāla principu un nosauc, kas, pēc tā veidotāju domām, rada vislielāko apdraudējumu lietuviešu valodai. Minētais valodas normēšanas līdzeklis apliecinot normētāju ilūziju, ka viņi spēj kontrolēt valodas procesus.

Nerijus Šepetis nodaļā par normēšanas institūciju ideoloģisko izcelsmi (151.–199. lpp.) parāda, kā valodas normētāji ar padomju laikos radušos izpratni par varas realizāciju ieguvuši autonomu politisko varu jau neatkarīgajā Lietuvā. Nodaļā vispirms aplūkota valodas normēšanas institūciju izveide un darbība padomju gados, sākot ar 1961. gadu, kad pie Lietuvas PSR Zinātņu akadēmijas prezidija izveidoja pirmo Lietuviešu valodas komisiju. Tajā nepārtraukti darbojās ne tikai valodnieki, bet arī padomju nomenklatūras pārstāvji, kas faktiski šo darbību pārraudzīja. Komisija tika atkārtoti izveidota 1976. gadā, kā arī atjaunināta 1984. un 1987. gadā. Tālāk nodaļā aprakstīti abi lietuviešu valodas kultūrai veltītie turpinājumizdevumi – Lietuviešu valodas un literatūras institūta izdots „Kalbos kultūra“ (kopš 1961. gada), kā arī Pieminēkļu aizsardzības un novadpētniecības biedrības lietuviešu valodas sekcijas izdevums „Mūsų kalba“ (kopš 1972. gada). Analizēta izdevumu rašanās, kā arī nesaskaņas izdevēju vidū. Atsevišķa apakšnodaļa veltīta izdevumiem pienākušo lasītāju vēstuļu apskatam, kurās atklājas gan to rūpes par valodas jautājumiem, gan attieksme pret normētāju darbības aspektiem. Tomēr autors izsaka pārliecību, ka visu padomju laika valodas normēšanas darbību ierosināja vai pavadīja valdošā ideoloģija – kompartijas darbības aktualitātes, kārtējās vissavienības kampaņas vai ilglaicīgi politiski aprēķini. Bieži šādās situācijās publiskā vai iekšējā vidē parādījās arī nesaskaņas vai spriegums starp varu un valodniekiem, tomēr vienlaikus tas veicināja ideoloģiski drošu zinātniskā preskriptīvisma pārstāvja tipa izveidi, kas pārņēma normēšanas iniciatīvu pēc neatkarības atjaunošanas.

Piektajā nodaļā (201.–244. lpp.) Pauļus Subačus pievēršas pēcpadomju perioda valodas uzraudzībai Lietuvā kā varas monopolam. Vispirms analizēti valsts valodu regulējošie tiesiskie dokumenti. Pieņemto dokumentu, arī iesniegto projektu, izpēte autoru novedusi pie slēdziena, ka sākotnējo politisko vēlmī veicināt lietuviešu valodas funkciju nostiprināšanos un paplašināšanos aizstājusi vispārēja prasība pēc valodas pareizības. Īpaši dažādos likumu un lēmumu projektos, kas galu galā nav pieņemti, parādās arī ētiskās paradigmas izpausmes – „laba“, „pareiza“ valoda, „morāle“ u. c. Projektos atšķiras arī

¹ Sk., piemēram, Lietuvas Valsts valodas inspekcijas vietnē: <http://vki.lrv.lt/lt/didziuju-kalbos-kलाईu-sarasas/sarasas>.

dažādu būtisku jēdzienu raksturojums – literārā valoda (liet. *bendrinė kalba* ‘kopvaloda’), valodas norma, valodas kopšana (*tvarkyba*), pareiza valoda (*taisyklinga kalba*). Ne vienmēr precīzi formulēto jēdzienu tālāka interpretācija nodota Valsts valodas komisijai kā faktiski autonomai institūcijai. Interesanti, ka tajā sākotnēji ir bijusi samērā līdzsvarota dažādu nozaru speciālistu pārstātvienība (1990. gadā – 13 valodnieki, 9 – citu nozaru speciālisti; 1992. gadā – 16 un 6; 1993. gadā – 17 un 6), bet vēlākos gados šis līdzsvars zudis, proti, 2002. gadā – 14 un 3; 2006. gadā, arī 2012. gadā – 15 un 2). No konstitucionālā pienākuma rūpēties un gādāt (liet. *globoti* arī ‘būt par aizbildni’) par valodu izriet, ka tā faktiski tiek uztverta kā vāja un pat zūdoša, kaut Lietuvā realitātē lietuviešu valodai nekāda apdraudējuma nav, jo to lieto visplašākajās funkcijās.

Valsts valodas likuma un Valsts valodas komisijas lēmumu, ka arī citu tiesisku aktu izpildes kontrolei jau 1990. gadā izveidoja īpašu Valsts valodas inspekciju, kas laika gaitā ir mainījusi savu pakļautību. Pašlaik tā ir ar Kultūras ministriju un Valsts valodas komisiju saistīta institūcija. Toms Vaiseta, aplūkojot Valodas inspekcijas darbību, raksturo to kā normalizētu praksi, kam piemīt disciplināra struktūra un stingri formalizēta valodas izpratne. Inspekcijas uzdevumu aprakstā skaidri redzami divi aspekti – valsts valodas lietojuma un valodas pareizuma kontrole. Taču tam nepieciešami skaidri kritēriji, kas pareizuma ziņā ir visai subjektīvi. Tā kā pastāv uzskats, ka valodas normas var „pārkāpt” līdzīgi kā tiesiskās normas, šos „pārkāpumus” iespējams saskaitīt, kā arī par tiem sodīt. Izstrādāta īpaša metodika, saskaņā ar kuru „valodas kļūdas” tiek uzskaitītas. Tomēr praksē bieži parādās grūtības, piemēram, vērtējot daiļliteratūru vai teātra iestudējumus. Tas liecina, ka šādi piespiedu kārtā realizējama normalizācija noved pie konflikta ar valodas realitāti un runātājiem.

Grāmatas pēdējā nodaļā „Mūsdienu lietuviešu valodas inženierijas kar-kass” (245.–310. lpp.) Loreta Vaicekauskienė sniedz apkopojumu, parāda, kā pakāpeniski tika paplašinātas valodas kontroles ietekmes sfēras. Nevar nepieņemt tēzi, ka 19.–20. gadsimta mijas lietuviešu literārās valodas (te īpaši iederas lietuviskais termins – *bendrinė kalba* ‘kopvaloda’) izveides projekts ir noslēdzies. Tā kļuvusi ne tikai par rakstu jeb literāro valodu sabiedrības vairākumam, bet lielai daļai arī par dzimto un vienīgo lietuviešu valodu. Turklāt pēc neatkarības atgūšanas tā stabili veic Lietuvas valsts valodas funkcijas visās sfērās. Tomēr sabiedrībā, arī valodnieku vidē, izplatījies diskurss par „draudiem valodai”, ko rada destruktīva angļu valodas ietekme, kā arī vispārīga valodas degraģēšanās, nespēja lietot standartvalodu. Te noteikti varam redzēt paralēles arī vienā daļā Latvijas sabiedrības (sk., piemēram, Grīse 2005, 2007, Kušķis 2006, 2009, analīzi – Streļevica-Ošiņa 2011: 77–115, u. c.)

Jau pirmajos atjaunotās neatkarības gados valoda faktiski tiek „nacionalizēta”, kā raksta L. Vaicekauskienė, parādās stingri noformējusies valodas

ideologu pārliecība, ka nevis sabiedrība veido publiskās telpas valodas stilus un normas, bet tas ir jādara valodniekiem kā ekspertiem, skolotājiem un kontrolieriem. Valsts valodas komisija un Valsts valodas inspekcija izveidotas kā tipiskas varas realizācijas institūcijas. Valodas kvalitāte vienādotā ar valodas kontroli un normētāju sastādītu formu un kļūdu labojumu sarakstiem. Bez „Lielo valodas kļūdu saraksta“ pastāv arī izdevumu sērija „Kalbos praktikos patarimai“ („Valodas prakses padomi“), kas faktiski ir līdzvērtīgi minētajam sarakstam. Valsts valodas komisijai aprobēšanai jāiesniedz gan vairums terminu vārdnīcu, gan mācībgrāmatas.

Kā teorētiskais pamats saglabāta padomju laika prakse valodas regulēšanu saukt par zinātņi, bet regulētājus par zinātniskām institūcijām. Pētījumi rāda, ka regulētāju uzmanības lokā īpaši ir bijusi skola, kurā plaši runāts par draudiem valodai un valodnieku autoritāti, veicināts sava veida dzimtās valodas kults, kas realizējas nevis kā radoša darbība, bet kā vispārēja „kļūdu“ labošanas mānija. Līdztekus darbojas arī Lietuviēšu valodas biedrība (*Lietuvių kalbos draugija*), kuras darbībā iesaistījušies ne tikai valodnieki, bet daudzi entuziasti, kas vēro valodu, pārbauda, kā „pareiza“ valoda tiek lietota presē, televīzijā. Tieši no šīm aprindām bieži nāk dažādas vēstules, aicinājumi „glābt“ valodu, padarīt stingrāku kontroli vai sodus par „normu“ pārkāpšanu. Arī šādos procesos autore saskata disciplinārās sabiedrības atliekas.

Nobeigumā sastādītāja apkopo pārdomas un izsaka savu un visu pārējo autoru redzējumu par lietuviēšu valodas perspektīvām. Galvenais – tāda valodas uzraudzība, kuras būtība ir atļaut vai aizliegt lietuviēšiem lietot kādu dzimtās valodas vārdu vai formu, nav vairs nepieciešama. Modernai valodas politikai būtu jārodas no sabiedrības vajadzībām, kurās atspoguļojas arī pārmaiņas. Lietuviēšu valodas kopšanas ideja un politika var izdzīvot arī bez agresivitātes, kas tai, pēc autoru viedokļa, piemīt.

Grāmatas autori izvirza jaunas idejas, polemizē ar daudziem pastāvošajiem viedokļiem. Izraisīt diskusiju, neapšaubāmi, ir arī viens no autoru nodomiem. Zināma reakcija ir jau sekojusi gan uz atsevišķu autoru iepriekšējām publikācijām, gan uz nupat aplūkoto grāmatu (*Urnēžiūtē 2017*). Tuvāka iepazīšanās ar grāmatu noteikti būtu rosinoša arī latviešu valodas politikas veidotājiem un kopējiem, kā arī citiem interesentiem.

Literatūra

- Bērtulis, Reinis. 1974. Dzimtās valodas kultūra Lietuvā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 10. Rīga: Liesma, 15–22.
- Bērtulis, Reinis. 1978. Nozīmīgi valodnieciski izdevumi Lietuvā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 14. Rīga: Liesma, 224–227.

- Bērtulis, Reinis. 1984. Gan teorijai, gan praksei. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 19. Rīga: Avots, 175–180.
- Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Grīšle, Rasma. 2005. *Spēkildze: Populārzinātnisku un kultūrvēsturisku rakstu izlase*, 1. Rīga: RLB Latviešu valodas attīstības kopa, Antava.
- Grīšle, Rasma. 2007. *Spēkildze: Populārzinātnisku un kultūrvēsturisku rakstu izlase*, 2. Rīga: RLB Latviešu valodas attīstības kopa, Antava.
- Kušķis, Jānis. 2006. *Mūsu valoda*. 1. sēj. Rīga: RLB Latviešu valodas attīstības kopa, Antava.
- Kušķis, Jānis. 2009. *Mūsu valoda*. 2. sēj. Rīga: RLB Latviešu valodas attīstības kopa, Antava.
- Ķeinis, Stasis. 1985. Valodas kultūra Lietuvā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 21. Rīga: Avots, 55–61.
- Pupķis, Aldons. 1976. Valodas kultūras darbs Lietuvā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 12. Rīga: Liesma, 16–22.
- Streļevica-Ošiņa, Dace. 2011. *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*. Rīga: Zinātne.
- Urnēžiūtē, Rita. 2017. Recenzija: *Lietuvių kalbos ideologija. Norminimo idėjų ir galios istorija*. Sudarė Loreta Vaicekauskienė ir Nerijus Šepetyš. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2016. *Gimtoji kalba*, nr 5, 18–21.

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
puanags@latnet.lv

IZDOŠANAS PRINCIPI

1. Izdevuma tematika

Baltu filoloģija (BF) publicē pētnieciskus darbus visās baltu valodniecības jomās. Tiek pieņemti arī raksti par citu tematiku, kas var interesēt baltistus. Gaidīti tiek arī pārskata raksti, kas aplūko pētniecības stāvokli noteiktās baltistikas nozarēs, recenzijas, apskati.

2. Vērtēšana

Visus rakstus, kas iesniegti publicēšanai, izvērtē anonīmi, un tiem jābūt sagatavotiem tā, lai autora identitāte nav atklāta ne tekstā, ne bibliogrāfiskajās norādēs. Manuskriptu lasa vismaz divi vērtētāji, kas iesaka to pieņemt vai noraidīt, savu lēmumu pamatojot.

3. Valoda

BF publicē rakstus latviešu, lietuviešu, angļu un vācu valodā. Autoriem, kuriem raksta valoda nav dzimtā, jā rūpējas, lai viņu manuskripti valodas ziņā būtu sakārtoti jau pirms to iesniegšanas. Pētnieciskajiem rakstiem jāpievieno kopsavilkums angļu valodā (līdz 250 vārdiem), kas atspoguļo satura būtību.

4. Manuskripta forma

Autori ir aicināti iesūtīt redakcijai manuskriptu elektroniski *Word* un *Pdf* formātā, izmantojot *Palemonas* šriftu. Titullapā jānorāda raksta nosaukums, autora pilns vārds un akadēmiskā piederība. Manuskripti ir jāraksta ar divu intervālu lielu atstarpi. Pēc iespējas jāvairās no norādēm parindēs. Tabulas, diagrammas un kartes iesūtāmas atsevišķos failos, tās numurējot un nosaucot. Pielikumi pievienojami manuskripta beigās. Atsaucēm uz pielikumiem jābūt tekstā, norādot to vēlamu izvietojumu. Valodu piemēri rakstāmi kursīviem burtiem, nepieciešamais tulkojums vai skaidrojums – vienpēdiņās (starp apvērstiem komatiem).

5. Atsauces

Atsaucēs tekstā minams autora/redaktora uzvārds, izdošanas gads un vajadzīgās lappuses numurs, piemēram, (Rudzīte 1964: 15). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Iekavās jābūt vai nu pilnai atsaucēi, vai, ņemot vērā

kontekstu, tikai gadam un lappusei. Literatūras sarakstā norādāmi tie darbi, uz kuriem autors ir atsaucies tekstā. Literatūras saraksts kārtojams alfabētā pēc autoru/redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Piemēri:

Monogrāfija vai rakstu krājums:

- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
- Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Sējums sērijā:

- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Raksti žurnālos un rakstu krājumos:

- Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
- Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

PUBLICATION POLICY

1. Subject matter

Baltu filoloģija (BF) publishes research studies in all areas of Baltic linguistics. Papers on non-Baltic subjects of interest to Balticists may also be considered. Review articles (longer analytical essays or broad surveys of research in specific areas), book reviews and informative notes are also welcome.

2. Evaluation

All articles submitted for publication are reviewed anonymously and should be presented in such a way that the author's identity is not revealed either in the body of the manuscript nor in bibliographic references. Manuscripts are read by at least two evaluators, who recommend acceptance or rejection, giving specific reasons for their decision.

3. Language

BF publishes contributions in Latvian, Lithuanian, English and German. Authors whose language of contribution is non-native are encouraged to have their manuscript reviewed for language before submission. Each manuscript should be accompanied by an English abstract (max. 250 words), summarizing the conceptual content of the article.

4. Manuscript format

Contributors are requested to send the manuscript in *Word* and *PDF* versions using *Palemonas* font. The title page must contain the title and the author's name and affiliation. Manuscript texts should be double-spaced. Footnotes should be avoided unless absolutely necessary. Tables, diagrams and charts should appear in separate files at the end of the manuscript, numbered consecutively and titled. Reference must be made in the text and approximate position indicated. Language examples in the body of the text should be italicized and when necessary followed by the gloss, which is to be enclosed between single inverted commas.

5. References

References are cited in the text by giving the name of the author/editor, year of publication, and the page reference, e.g. (Rudzīte 1964: 15). If more than one article by the same author from the same year is quoted, *a*, *b*, etc.

should follow the year. The context determines whether all of the above information, or all minus the author's name, should be in parentheses. The reference section should include all works referred to in the text and these works only. They are to be listed in alphabetical order by author/editor, with complete bibliographical details. Examples:

Monograph or edited collection:

Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.
Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.
Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Volume in a series:

Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Articles in journals and collections:

Lagzdīņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.
Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

BALTU FILOLOĢIJA
XXV (2) 2016
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vanags

LU Akadēmiskais apgāds
Tālr. 67034535
<http://www.lu.lv/apgads>

Iespiests SIA "Latgales druka"